

T. C.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

ARAP DİLİ VE BELÂGATI BİLİM DALI

**‘ABDURRAHMÂN MUNÎF’İN SİBÂKU’L-MESÂFÂTI’T-ṬAVÎLE’
ADLI ESERİNİN ROMAN TEKNİĞİ AÇISINDAN İNCELENMESİ**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

HATİCE ERBAY

BURSA-2015

T. C.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

ARAP DİLİ VE BELÂGATI BİLİM DALI

‘ABDURRAHMÂN MUNÎF’İN SİBÂKU’L-MESÂFÂTİ’T-ṬAVÎLE’
ADLI ESERİNİN ROMAN TEKNİĞİ AÇISINDAN İNCELENMESİ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

HATİCE ERBAY

Danışman:

Doç. Dr. Hasan Taşdelen

BURSA-2015

TEZ ONAY SAYFASI

T. C.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Arap Dili ve Belâgatı Bilim Dalı'nda 701223006 numaralı Hatice ERBAY'ın hazırladığı “ ‘Abdurrahmân Munîf’in ‘Sibâku’l-Mesâfati’t - Tavile’ Adlı Eserinin Roman Tekniği Bakımından İncelenmesi ” konulu Yüksek Lisans Çalışması ile ilgili tez savunma sınavı, 14./09./2015 günü 9:45 - 11:00...saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin/çalışmasının ..... (başarılı/başarısız) olduğuna ..... (oybirliği/oy çekluğu) ile karar verilmiştir.

Doc. Dr. Hasan Taşdelen
Üye (Tez Danışmanı ve Sınav
Komisyonu Başkanı)
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Yrd. Doc. Dr. Semih Sahin
Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Prof. Dr. İsmail Güler
Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Üye

Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Üye

Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

14.09./2015

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı : Hatice Erbay
Üniversite : Uludağ Üniversitesi
Anabilim Dalı : Temel İslam Bilimleri
Bilim Dalı : Arap Dili ve Belâgatı
Tezin Niteliği : Yüksek Lisans
Sayfa Sayısı : xii+106
Mezuniyet Tarihi : .... / .... / 2015.
Tez Danışmanı : Doç. Dr. Hasan Taşdelen

‘ABDURRAHMÂN MUNİF’İN ‘SİBÂKU’L-MESÂFÂTİ’-T-ṬAVİLE’ ADLI ESERİNİN ROMAN TEKNİĞİ BAKIMINDAN İNCELENMESİ

Avrupa kıtasında XVII. yüzyılda ortaya çıkan roman türünün, Arabistan Yarımadası’nda ilk nüvelerini vermesi XVIII. yüzyıla denk gelen bir zamanda gerçekleşmiştir. Romanın bir alt türü olan tarihsel romanın ortaya çıkışı ise, Avrupa kıtasında XVIII. yüzyıla, Arabistan Yarımadası’nda ise XIX. yüzyıla rastlamaktadır. Bu edebî türün Arap Edebiyatı içerisinde belli bir hüviyet kazanması ise ancak XX. Yüzyılın ikinci yarısı itibarıyla olmuştur.

‘Abdurrahmân Munîf (1933-2004), roman türünün Olgunlaşma Dönemi’nin başlangıcı olarak kabul edilen II. Dünya Savaşı sonrasındaki süreçte edebiyat sahasına girmiş ve Modern Arap Edebiyatı’nın seçkin yazarları arasında yer almıştır. Arap toplumunda “diriliş” niteliğinde bir değişim gerçekleşmesine katkıda bulunmak amacıyla yazdığı eserlerinde Arap bireyinin yaşadığı kimlik bunalımı, demokrasi ve özgürlükler sorunu, kadın hakları, Arap birliğinin sağlanması gibi birtakım sosyal ve siyasî problemleri konu edinmiştir.

Çalışmada incelenilen “Sibâku’l-Mesâfâti’-t-Ṭavîle” adlı romanında Munîf, İngiltere ve Amerika’nın II. Dünya Savaşı sonrasında İran’daki petrol yataklarının denetimi üzerinden giriştikleri mücadeleyi temel almıştır. Ayrıca eserde başkarakter aracılığıyla “Oryantalizm” konusu da işlenmiştir.

Anahtar Sözcükler:

Modern Arap Edebiyatı, Roman, Roman İnceleme Teknikleri, ‘Abdurrahmân Munîf, Sibâku’l-Mesâfâti’-t-Ṭavîle.

ABSTRACT

Author : Hatice Erbay
University : Uludağ University
Main Department: Basic Islamic Sciences
Department : Arabic Language and Rhetoric
Type of Thesis : Master Thesis
Page Number : xii+106
Date of Graduation:...../..../2015
Supervisor : Doç. Dr. Hasan Taşdelen

ANALYSIS OF ABD AL-RAHMAN MOUNIF'S BOOK NAMED "SİBAQ AL-MASAFAT AL-TAVILAH" IN TERMS OF NOVEL TECHNIQUE

The type of novel that came out in the European continent in the XVII century took its first roots in Arabian Peninsula at a time around XVIII century. The emergence of historical novel, which is one of the sub-genres of novel, was around XVIII century for European continent and XIX century for Arabian Peninsula. For this type of literature to earn recognition within Arabic Literature took place in the second half of the XX century.

Abd al-Rahman Mounif (1933-2004) stepped into the area of literature during the period that followed the post 2nd World War, which is accepted as the beginning of the Maturity Period of novel genre, and he became one of the distinguished writers of the Modern Arabic Literature. In the works he wrote with the purpose to contribute to the Arabian society's change as similar to "resurrection", he wrote about social and political problems such as the identity crisis of an Arab individual, problems of democracy and freedom, women's rights and establishing Arab union.

In his novel called "Sibâq al-Masafat al-Tavilah", which is analyzed in this study, Mounif took the struggle between England and America over the control of the oil reservoirs in Iran after the 2nd World War as his bases. Besides, the subject of "Orientalism" was also discussed in the work through its main character.

Keywords

Modern Arabic Literature, Novel, Novel Analysis Techniques, Abd al-Rahman Mounif, Sibâq al-Masafat al-Tavilah.

ÖNSÖZ

Bu çalışma; 1933–2004 yılları arasında yaşamış, çeşitli Arap ülkelerinde uzun süre ikamet etmiş, Baas Partisi üyeliği ile aktif siyasete katılmış, Yugoslavya’da petrol konusunda doktora yapmış, Ammân doğumlu Suûdî yazar ‘Abdurrahmân Munîf’in “**Sibâku’l-mesâfâti’t-tavîle**” adlı eserinin roman tekniği bakımından incelenmesini içermektedir.

Çalışmamızda ‘Abdurrahmân Munîf’i seçmemizin sebebi, ülkemizde yazar hakkında hak ettiği ölçüde çalışma yapılmamış olması dolayısıyla, alana mütevazı bir katkı sağlamak düşüncesidir. Çalışmamıza konu olarak “**Sibâku’l-mesâfâti’t-tavîle**” adlı eserini tercih etme sebebimiz ise yazarın hem tarihî bir konuyu orijinal bir perspektiften ele alması ve eserin teknik açıdan incelenmeye değer nitelikler barındırması hem de eserde “Oryantalizm” gibi o zaman için oldukça yeni sayılabilecek bir temanın işlenmesi sebebiyledir.

Çalışmanın hazırlık aşamasında, Modern Arap Edebiyatı ve Modern Arap Romanı başta olmak üzere, bu alanlardaki kaynaklar edinilmiş; özellikle ‘Abdurrahmân Munîf ve eserleri hakkındaki çalışmalara ve kendisiyle yapılan söyleşi-röportajlara ulaşılmıştır. Ayrıca eser, tarihî olaylar üzerinden kaleme alındığı için söz konusu tarihî olayların yaşandığı dönemi ele alan çeşitli çalışmalar da hazırlık sürecinde taranmıştır. Elde edilen bu mevcut verilerin de yardımıyla “**Sibâku’l-mesâfâti’t-tavîle**” romanı tahlil edilmiştir. Bu tahlil, roman incelemelerinde yer alan; Başlık, Kapak, Özet, Olay Örgüsü, Anlatıcı ve Bakış Açısı, Şahıs Kadrosu, Zaman, Mekân, Dil ve Üslûp, Anlatım Teknikleri ve Tema başlıklarının tamamı kullanılarak gerçekleştirilmeye çalışılmıştır.

Çalışmamız bir giriş ve iki ana bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümü tarihsel roman hakkındaki genel bilgileri ihtiva etmektedir. Birinci Bölüm’de ‘Abdurrahmân Munîf’in hayatı, eserleri ve edebi kişiliği hakkında, bir sonraki roman tahlili bölümünde yararlanacağımız bilgiler verilmiştir. İkinci Bölüm’de ise “**Sibâku’l-mesâfâti’t-tavîle**” nin roman tekniği bakımından incelemesi yapılmıştır.

Çalışmanın konu belirleme ve kaynak temini ile başlayan hazırlık safhasından itibaren her aşamasında yardımcı olan ve vaktini esirgemeyen değerli danışman Hocam Doç. Dr. Hasan TAŞDELEN'e şükranlarımı sunuyorum. Ayrıca tahsil hayatım boyunca maddî manevî yardımlarını esirgemeyen sevgili aileme minnettar olduğumu ifade etmek isterim.

Hatice ERBAY

BURSA / 2015

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ	v
İÇİNDEKİLER.....	vii
KISALTMALAR.....	x
TRANSKRİPSİYON SİSTEMİ	xi
GİRİŞ.....	1
TARİHSEL ROMAN	1

BİRİNCİ BÖLÜM

‘ABDURRAHMÂN MUNİF’İN HAYATI, ESERLERİ VE EDEBİ KİŞİLİĞİ

1. HAYATI.....	7
2. ESERLERİ.....	11
2.1. KİTAPLARI	11
2.1.1. Romanları	11
2.1.1.1. el-Eşcâr ve igtıyâlu merzûk (1973)	11
2.1.1.2. Kışşatu hubbi Mecûsiyye (1973).....	13
2.1.1.3. Şarku’l-muţavassıt (1975)	13
2.1.1.4. Hıne terakne’l-cısr (1976)	14
2.1.1.5. en-Nihâyât (1977).....	16
2.1.1.6. ‘Âlem bilâ harâit (1982)	18
2.1.1.7. Mudunu’l-milħ (Beş Cilt).....	19
2.1.1.8. el-Ân hunâ ev şarku’l-mutavassıt merra uħrâ 1991	22
2.1.1.9. Arzu’s-sevâd 1999	23

2.1.1.10. Ummu'n-nuzûr, 2005	24
2.1.1.11. Diğer Edebî Kitapları	25
2.1.2. Siyaset ve İktisat Üzerine Yazdığı Kitaplar	25
2.2. MAKALE VE İNCELEME YAZILARI.....	26
2.3. KENDİSİYLE YAPILAN RÖPORTAJLAR.....	33
3. EDEBÎ KİŞİLİĞİ	35

İKİNCİ BÖLÜM

‘ABDURRAHMÂN MUNÎF’İN ‘SİBÂKU’L-MESÂFÂTİ’T-‘TAVÎLE’ ADLI ESERİNİN ROMAN TEKNİĞİ BAKIMINDAN İNCELENMESİ

1. ESERİN ROMAN TEKNİĞİ BAKIMINDAN İNCELENMESİ	44
1.1. BAŞLIK.....	44
1.2. KAPAK	45
1.3. ÖZET	46
1.4. OLAY ÖRGÜSÜ.....	47
1.4.1. Tarihsel Olay Örgüsü	48
1.4.2. Kurgusal Olay Örgüsü.....	68
1.5. ANLATICI VE BAKIŞ AÇISI	77
1.5.1. Kişisel Anlatım Konumu	78
1.5.2. Ben Anlatım Konumu.....	79
1.6. ŞAHIS KADROSU	80
1.6.1. Peter Mc Donald.....	80
1.6.2. Mr. Randly.....	81
1.6.3. Mirza Muhammed	81
1.6.4. Şirin Abbas	81
1.6.5. Rıza Safravi Abbas	82
1.7. ZAMAN	82
1.8. MEKÂN	83
1.9. DİL VE ÜSLUP	85
1.10. ANLATIM TEKNİKLERİ.....	86
1.10.1. Tasvir Tekniği	87

1.10.2. İç Çözümleme (Tahlil) Tekniği	88
1.10.3. Diyalog Tekniği	89
1.10.4. Bilinç Akımı Tekniği	90
1.10.5. Metinlerarasılık Tekniği	91
1.10.6. Leitmotiv Tekniği	93
1.10.7. Diğer Anlatım Teknikleri	94
1.11. TEMA	94
SONUÇ	99
KAYNAKÇA.....	101
ÖZGEÇMİŞ	106

KISALTMALAR

Kısaltma	Bibliyografik Bilgi
a.e.	Aynı eser
a.g.e.	Adı Geçen Eser
a.g.m.	Adı Geçen Makale
a.g.tz.	Adı Geçen Tez
Bkz.	Bakınız
C.	Cilt
Co. Ltd.	Company Limited
çev.	Çeviren
DTCF	Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi
p.	Page
pp.	Pages
S.	Sayı
s.	Sayfa
ss.	Sayfadan sayfaya
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
vb.	ve benzeri
Vol.	Volume
yay. haz.	Yayına Hazırlayan

TRANSKRİPSİYON SİSTEMİ

Bu çalışmada aşağıda verilen transkripsiyon alfabesi kullanılmıştır:

Kısa sesliler: ˘ -: a-e; ˙ -: ı-i; ˆ -: u-ü.

Uzun sesliler: ˆ, ˆˆ, ˆˆˆ -: â; ˆˆˆ -: î; ˆˆˆˆ -: û.

Sessizler:

ء : ʾ	ر : r	ف : f
ب : b	ز : z	ق : q
ت : t	س : s	ك : k
ث : ṡ	ش : ŝ	ل : l
ج : c	ص : ṣ	م : m
ح : ḥ	ض : ḏ	ن : n
خ : ḫ	ط : ṭ	ه : h
د : d	ظ : ḏ	و : v
ذ : ḏ	ع : ʿ	ی : y
	غ : ğ	

Transkripsiyon açısından ayrıca şu hususlara riâyet edilmiştir:

- Harf-i tarifler cümle içerisinde olduğu gibi cümle başında da küçük harfle yazılmıştır. *ez-Zeyyât* gibi.
- Harf-i tariflerle gelen kelimelerin başındaki şemsî ve kamerî harflerin okunuşu belirtilmiştir. *Sibâku'l-mesâfâti't-tavîle* gibi.
- Terkip halindeki isim ve lâkapların cüzleri ayrı değil, bitişik olarak yazılmıştır. *'Abdurrahmân* gibi.

- Arapça, Türkçe ve İngilizce eser adlarında geçen tüm kelimelerin baş harfleri büyük; bağlaç, zarf, edat ve harf-i cerler ise eser adının başında yer almamak kaydıyla küçük harfle yazılmıştır. *Fî edebi's-şadâka*, *el-Kâtib ve'l-menfâ*, *Âlem bilâ harâiğ* gibi.
- Arapça, Türkçe ve İngilizce eser adlarında geçen özel isimler, irab kurallarına riâyet edilmeksizin yazılmıştır. *el-Binâ'* ve *'d-delâle fî rivâyeti 'Hîne terakne'l-cisr'* li *'Abdurrahmân Munîf* gibi.

GİRİŞ

TARİHSEL ROMAN

Roman, “Batı dillerinde XIX. Yüzyıldan beri “Roman dili” ibaresi içinde kullanılmaktadır. Roman dili, Ortaçağ Avrupası’nda kilise ve mekteplerin dışında halk arasında konuşulan Lâtince’nin bozulmuş şekli, okuma yazma bilmeyen halkın konuştuğu Lâtince’nin adıdır. Batı’da bu dille yazılan/anlatılan manzum-mensur bütün tahkiyeli eserlere roman denmiştir.”¹ Romanın kavram tarifine gelince; “roman hikâyeden daha uzun bir hacimde, kişi, yer ve zamana bağlı kalınarak nesir tarzında kurgulanmış olayların tahkiye edilmesidir. Roman hayatı yoğunlaştıran ve çarpıcı niteliklerle kodlayan atasözü, vecize, şiir, resim, müzik gibi sanat ve edebiyat türlerinin aksine; hayatı açan, sergileyen, ayrıntıları kendi yerlerine iade eden, gerçeklikleri çoğu zaman soyutlayarak yeniden üreten edebî bir türdür.”²

Tarih ise, “toplumların başından geçen olayları zaman ve yer göstererek anlatan, bunların sebep ve sonuçlarını, birbirleriyle olan ilişkilerini ele alan bilim dalı” şeklinde tarif edilmektedir.³ Roman ve tarih arasındaki ilişkinin temelinde her iki entelektüel etkinliğin de aynı anlatım araçları -dil ve yazı- aracılığıyla “zaman” ve “mekân” üzerine inşa edilmişliği, o zamanı bir bilgi, inanç ve değerler sistemine göre yeniden kurgulama girişimi; tarihin bir “an”ını anlamlandırma isteği vardır. Geçmiş bilgisinin derlenip sınıflandırılması ve bir takım genellemelerle kurulmuş bir anlatıya dönüşmesi halinde tarihsel bir anlatı ortaya çıkmaktadır. Aksi takdirde, mesela bir kentin on yıllık yaşantısı hiçbir şey atlanmadan anlatılmaya çalışılsa, en azından on yıllık bir süreye ihtiyaç olurdu; ama bilinmektedir ki tarihçi de romancı gibi, geçmişte yaşanmışlıklar arasından bir seçme yapıyor ve bunların kimisini tarihsel olarak kaydederken kimisini de tarih dışı bırakıyor. Öyleyse entelektüel faaliyetlerini -özellikle XX. yüzyıla kadar- aynı düşünme mekân ve

¹ İsmail Çetişli, **Metin Tahlillerine Giriş 2 – Hikâye-Roman-Tiyatro**, Akçağ Yayınları, II. Baskı, Ankara, 2009, s. 30.

² Nurullah Çetin, **Roman Çözümleme Yöntemi**, Öncü Basımevi, Ankara, 2003, s. 78.

³ Mustafa Fayda, “Tarih”, **İslam Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, C. XXXV, İstanbul, 2011, s. 30, ss. 30-36.

ikliminde yürüten tarihçi ve romancının tarihe benzer perspektiflerden bakmaları ve aynı zaman diliminde kurdukları anlatılar arasında bir etkileşim olması kaçınılmazdır.⁴

İlk örnekleri XVII. yüzyılda verilen romanın doğuşu toplumsal ve sosyoekonomik ilişkiler kadar zihinsel ve kültürel ortamın da bir sonucudur. Romanın sınırlarını, 16. yüzyılın tüm gelenek ve kalıplara karşı çıkan eleştirel ve deneyci felsefesinin belirlediği kültürel ortam çizer. Buna göre roman, geleneksel anlatı kalıplarından -epic, fabl ve trajedilerden- farklı olarak, allegorik/evrensel tiplerin değil, somut bireylerin somut hayatları ile ilgilidir. Eski edebiyat zamandışı bir evrensellekle uğraşırken, bu yeni edebi tür zamanı da işin içine katıp, mitolojik ve dini zamanın yerine tarihî ve maddeci bir zaman algısını getirmiştir. Bireyin ancak geçmiş yaşantısı yoluyla kendi kimliğine ulaşabileceği düşüncesine paralel biçimde, roman sanatında da kahramanın kimliği ve kaderi, geçmişteki yaşantısı ve şimdiki zamandaki bilinçli varlığı ile birlikte ele alınmaya başlanır.

İlk roman örneklerinde tarihin değişebilirliği hiç gözetilmediği gibi, bugünü önceleyen ve hazırlayan şeylere de, özünde bugünden farklı şeyler olarak bakılmamıştı; geçmiş konu edinen sanat ve edebiyatta zaman boyutunu ortadan kaldırma eğilimi vardı. XVII. ve XVIII. yüzyılın –sözde- tarihsel romanları safiyane bir biçimde, sadece dışsal tema ve kostüm seçimlerinde tarihseldiler. Karakterlerin psikolojileri değil, resmedilen davranış tarzları, örf ve adetler, vb. de bütünüyle yazarın yaşadığı döneme ait, yazarın kendi döneminin bir yansımasıydı, oradan çekip çıkarılmışlardı. XIX. yüzyıldan önceki -sözde- tarihsel romanlarda mevcut olmayan şey, kesinlikle tarihsellikti.

XIX. yüzyılın başlarında toplum düşüncesinde tarihe duyulan ilgideki artışı hayatın kendisi gelip dayatmıştır; çünkü tarih insanların yaşamında birdenbire patlamış ve yeni yüzyıl dünyaya gökten güvercin hafifliğinde inmemişti; top gümbürtüleriyle, trompet sesleri ve kurşun yağmuruyla gelmişti. Asker adımlarından sarsılıyordu bütün Avrupa. Napolyon savaşlarının birleştirdiği kıtada tarih, sıradan insanların düşüncesine girmiş, ulusal bağımsızlık çağının açıldığı yüzyılda, uluslar kendilerine anlamlı bir geçmiş aramaya başlamışlar, özellikle Fransa’da, toplumun Fransız Devrimi ile içine düştüğü alt-üst oluş ve değişim, tarihe olan merak ve ilgiyi derinleştirmişti. 1827’de Quinet ve

⁴ A. Ömer Türkeş, Romana Yazılan Tarih, **Edebiyatın Omzundaki Melek – Edebiyatın Tarihle İlişkisi Üzerine Yazılar**, yay. haz. Zeynep Uysal, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011, s. 81.

Michelet tarafından Fransızca'ya çevrilen Herder ve Vico'nun tarihi eserleri organik bir tarihi gelişimi anlatıyor, toplumların gelişmesini insanoğlunun çocukluktan yetişkinliğe evrilen hayatı ile ilişkilendiriyor ve daha önemlisi çağın ruhundan, milli karakterden söz ediyordu. Böylelikle tarihe ve tarihi olgulara farklı anlamlar yüklenmeye başlandı.⁵

Tarihî romanın Batı'daki ilk örneğini Waverley (1814) adlı eseriyle Sir Walter Scott ortaya koymuştur. Scott'un etkisi hemen bütün Avrupa'ya yayılırken Almanya'daki etkisi uzun sürmüştür. Balzac, Victor Hugo gibi ünlü Fransız gerçekçi yazarları da ondan etkilenmiştir. Rus yazarlardan Tolstoy'un Savaş ve Barış adlı eserinde Scott'un roman teknikleri kullanılmıştır. Scott'un spesifik tarih anlayışı ve tarih bilinci, tarihin yeni bir bakış açısından değerlendirilmesini sağlamıştır. Onun romanlarında hem başkahraman hem de diğer figürler sıradandır. Herkesin yaşadıklarını yaşarlar. Tarihsel olaylar bu insanların bilincinden yansıtılır. Onun romanlarının kaleme alındığı zaman dilimi, aydınlanmadan başlayan ve Fransız Devrimi'nin doruğa çıkardığı bir anlayışı kapsayan süreç olarak değerlendirilebilir.⁶

Romanlarını Victoria İngiltere'sinin en sancılı döneminde üreten Charles Dickens Sanayi Devrimi'nin kitleleri etkileyen toplumsal sefalet ve acılıklarını yansıtmıştır. Yüzünü tarihe çevirdiği tek romanı olan ve Fransız Devrimi'ni konu alan "İki Şehrin Hikâyesi"nde de (1859) benzer motifler geçmişe taşınarak işlenmiştir. Romanına Thomas Carlyle'in "Fransız Devrimi" adlı tarih kitabının etkisi ile başlayan ve aynı tarihçiden yardım alan Dickens, romandaki tezlerini de doğrudan Carlyle'in Fransız Devrimine ilişkin ahlaki çıkarsamaları üzerine kurmuştu.

Alman edebiyatının ve klasizmin en büyük yazarlarından olan Goethe, babası tarafından Aydınlanma düşüncesinin ideallerine göre yetiştirilmiştir. İlerlemeye ve tarihin bu ilerlemeye hizmet ettiği düşüncesine sıkı sıkıya bağlı kalan Goethe, "Tarihi Roman"ın klasik çizgisine girmemekle birlikte, onun kadar tarihsellik barındıran "Oluşum Romanı" akımının temsilcisiydi. 1777-1829 yılları arasında tamamladığı Wilhelm Meister dizisinde, kahramanının çocukluktan erişkinliğe geçiş sürecini anlatır. Aslında bu romanlarda

---

⁵ a.e., s. 89-90.

⁶ Gözdenur Erol, Emine Işınsu'nun Tarihi Romanları Üzerinde Bir İnceleme, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Manisa, 2006, ss. 2-3.

zamanın akışına paralel olarak işlenen kişilik oluşumu, kişisel gelişimle toplumların gelişimi arasında bağlar kuran -daha önce sözünü ettiğim- tarih anlayışı uyum içindedir.

Rusya’da tarih ve roman ilişkisini başlatan Alexandre Puşkin “Yüzbaşı’nın Kızı”nı, Walter Scott’un hemen ardından, Sheakespeare’in, Byron’un, Schiller’in ve elbette Walter Scott’un izlerini sürerek yazmıştır. Tarihe ilgisi ünlü tarihçi Karamzin’le olan yakınlığı ile başlayan Puşkin, Pugaçev ayaklanmasını konu edinen romanında, Rusya tarihini ulusal özellikleriyle değerlendirmiş ve gerçekçi bir yaklaşımla tarihi “aşağıdan” canlandırmıştı. Kendisinden sonraki Rus edebiyatını derinden etkileyen Puşkin, Rusya -ve ardından Sovyetler Birliği’ndeki- tarihi roman geleneğinin başlatıcısıdır. Çağdaşı Gogol’un Kazak tarihinden bir dönemi, Kazak halkının örf ve adetleri ile birlikte işlediği folklorik romanı “Taras Bulba”(1935) da yine Walter Scott üslubunun izlerini taşır.

Rusya’nın ve XIX. yüzyılın en tanınmış tarihi romanı kuşkusuz Lev N. Tolstoy’un “Savaş ve Barış”ıdır. 1805-1813 yılları arasında süren Napolyon savaşları üzerinden Avrupa tarihini bütünlüklü bir biçimde ele alan roman, Rusya’daki sınıf farklılaşmalarını ve toplumsal hayatı da olağanüstü bir parlaklıkla canlandırır. Tolstoy’un uzun süren tarihi okumalarının ışığında yazdığı bu dev eserin ardında bir tarih felsefesi dikilidir; Fransız ve Rus meslektaşlarının önemli bir bölümü gibi Tolstoy da kitlelerin tarihini yazmaya soyunduğunda, tarihi yapanın büyük adamlar ya da kahramanlar olmadığını, tarihin halkın iradesi ile tecelli ettiğini savunuyordu. Kutuzov sonunda Napolyon’u yendiyse, bunun nedeni kişisel yeteneklerinin çok ötesinde bir zorunluluğun sonucu, bireylerin alınlarına adeta kader gibi yazılan toplumsal güçlerin determinizmiydi.

Tarihi roman akımının Fransa’daki ilk örneği, Viktor Hugo’nun yine Walter Scott’un etkisiyle yazdığı “Notre Dame’ın Kamburu”dur. Türün Fransa’daki benzerlerinde geçmiş hayatın canlı, gerçekçi ve ayrıntılı tasvirleri, yerel unsurların vurgulanması, mekân duygusuna verilen önem, sık dokunmuş bir olay örgüsü ve sürükleyici bir hikâye çarpar gözümüze. Hugo’nun, “Notre Dame’ın Kamburu”ndaki tasvirlerinde -Scott’un yanı sıra- Gotik yazarlardan da etkilendiğini söyleyebiliriz. 1482 yılında Paris’te başlayan hikâyesinde, Orta Çağ’ın ruhunu temsil eden katedrali ve dini iktidarı bütün görkemi ile yansıtan Hugo, tarihi anlatılara titizlikle bağlı kalmıştır. 1861’de yazdığı “Sefiller”deki tarih ise daha yakın bir dönemi kapsar ve komün günlerinde sonlanır. 19.yüzyıl başlarındaki Fransa’daki toplumsal hayat, Stendhall’in romanlarının da konusudur.

Dönemin başka bir önemli ismi Flaubert'in "Salammbô"sunun hikâyesi ise o yıllarda rastlanabilecek en uzak tarihe, Kartaca'lılara dairdir. Dönemin gelenek, görenek, örf ve adetleri hakkında kapsamlı bir bilgi ile yazılan bu romanda -doğalcı uslubunun da etkisiyle- Flaubert, mekân, eşya ve hareketleri ayrıntılı biçimde vererek, tarihi döneme kuvvetli bir vurgu yapmıştır.

Dünya edebiyatının en önemli isimlerinden, kimilerine göre roman sanatının zirvesi olan Honore de Balzac, Fransa'nın Tours kentinde, 1799'da doğmuştur. "İnsanlık Komedyası" bir kitap ismi değil, Balzac'ın toplam doksan altı kitaptan oluşan romanlarıyla anlattığı insani duruma yaptığı bir yakıştırımadır. 1300'lerden başlayıp 1845'e kadar gelen, ağırlıklı olarak Napolyon, XVIII. Louis, X. Charles ve Louise Philippe dönemleri etrafında geçen "İnsanlık Komedyası"nda, Fransız toplumundaki karakterlerin hemen hepsi canlandırılmıştır. Krallar, imparatorlar, ruhban sınıfı, Fransız ordusunun subay ve askerleri, aristokrat aileler, kent ve taşra burjuvaları, köylüler, yazarlar ve yayıncılar, temizlikçi kadınlar, fahişeler, Fransız saraylarından en yoksul mahallelere kadar her mekânda ve onlara özgü eşyalarla birlikte eksiksiz bir biçimde yer alırlar. "İnsanlık Komedyası"nın merkezi Paris'tir. Balzac romanlarında zamanın oynadığı rolü hemen fark eder okuyucu; insanlar doğar, büyür, ölür, kişiler gelişip değişirler, bir ailenin kuşaktan kuşağa yükselişi veya çöküşü sergilenir, olaylar gibi tutkular da zamana bağlı bir gelişme içinde ele alınırlar. Tarihsellik duygusunu bir an için bile olsa yitirmemiştir Balzac.

Alexandre Dumas-Pere, tarihi olayları hikâye edişi ile buraya kadar adı anılan yazarlardan farklı bir akımın temsilcisidir. Onun hikâyelerindeki tarihin parlaklığı çağdaşlarının hepsinden daha göz kamaştırıcı, mekân ve kostümler çok daha şatafatlıdır belki, ama Dumas, Avrupa yepyeni bir çağa, belki de bir daha asla rastlanmayacak bir alt üst oluş içerisinde adım atarken, hiç bir tarihsel gerçeğe dayanmayan, insan psikolojisinin derinliklerine inmeyen, hatta akla ve mantığa sığmayan hikâyeleri ile kuşkusuz kaçış edebiyatının başlatıcılarından biri olmuştur. Fransız İhtilali ile Paris Komünü günleri arasında tamamlanan "Üç Silahşörler" in, Marx'ın "Felsefe Elyazıları" ile aynı tarihi taşıması çarpıcıdır. Ne var ki dönemindeki bütün büyük yazarları kadar –belki de daha çok- okuyucusu vardı Dumas'ın. Bu başarıda, onun hikâye anlatmadaki ustalığı kadar, o yıllar Fransa'sındaki tarih tutkusunun, tarihin geniş kitlelerin zihnine kazınmışlığının ve o

dönemdeki tarih algısında merak duygusunun işgal ettiği geniş alanın etkisi de azımsanamaz.

Tarih ve roman ilişkisinin Amerika'dan verilecek örnek, gerçekçi ve eleştirel bir bakışın izlerini taşımamaktadır. James Fenimore Cooper'ın 1823 yılında yazmaya başladığı ve Amerika'nın vahşi doğasının beyaz adam eliyle ehlileştirilmesini konu edinen "Deri Çorap Hikâyeleri" dizisinin en tanınmış romanı "Mohikanların Sonu" (1826), beyazların kafasındaki "kötü" Kızılderili imgesine uygun bir biçimde kaleme alınmış ve beyazların bu topraklardaki egemenliğini meşrulaştırmayı hedeflemişti. "Mohikanların Sonu", bir romandan çok, tarihi Avrupalılara göre yeni başlayan bu toprakların "ilk çağ"larına ilişkin bir efsaneyi andırır. Bu roman, milliyetçi reflekslerle yazılan metinlerdeki tarih ideolojisini sergilemesi açısından iyi bir örnektir.⁷

Arap ülkelerinde yüzyılın sonlarında ortaya çıkan romanlardaki tarihselliği de yukarıda sözü edilen milliyetçi ideolojilerle birlikte değerlendirmek yerinde olur; Tarihi romanların Arap milli kurtuluş mücadelesinde Arap halklarının tarihini halkın anlayacağı bir dile çevirme işlevini yüklenmeleri ve bu süreçte kuracakları gelecek için şanlı geçmişlerini hatırlamalarının bir aracına dönüşmeleri doğal bir akıştır. Arap edebiyatında türü etkin hale getiren ilk yazar Corci Zeydan'ın aynı zamanda bir tarihçi olması, edebiyat ve tarih ilişkisinin yakınlığını da belgeler.⁸

---

⁷ Türkeş, a.g.e., ss. 92-96.

⁸ Jacob M. Landau, **Modern Arap Edebiyatı Tarihi**, çev. Bedrettin Aytaç, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1994, ss. 15-17.

BİRİNCİ BÖLÜM

‘ABDURRAHMÂN MUNİF’İN HAYATI, ESERLERİ VE EDEBÎ KİŞİLİĞİ

1. HAYATI

‘Abdurrahmân Munîf’in babası İbrâhîm b. Ali b. ‘Abdurrahmân Munîf, Suudî Arabistan’ın Necd bölgesindeki Kaşîm’in⁹ sınırları içerisinde bulunan ‘Uyûnu’l-Cevâ yöresindeki Kuşaybâ köyünde yerleşik ‘Uqayl kabilesine mensuptur. Bu kabile üyeleri yetiştirdikleri deve, at kimi zaman da koyun sürülerini Şam, Irak, Kuveyt gibi Arap ülkelerinde satarak geçimlerini sağlamaktaydı. İbrâhîm Munîf de kabilesindeki erkeklerin pek çoğu gibi tüccarlık mesleğini icra etmekteydi.¹⁰ Mesleği dolayısıyla Suudî Arabistan’ın yanı sıra Suriye ve Ürdün’de de evi bulunuyordu.¹¹

İbrâhîm Munîf hayatı süresince yedi kez evlilik yapmıştır. Son oğlu ‘Abdurrahmân Munîf’in annesi olan ve Irak’ta ikamet eden eşi Nûra Süleymân Cem‘ân da, İbrâhîm Munîf gibi Kaşîm’de yer alan ‘Uyûnu’l-Cevâ yöresindedir. Ailesiyle Şam’a yerleşen İbrâhîm Munîf mesleği dolayısıyla, ‘Ammân, Kerak ve Şam arasında sık gidiş geliş yapmıştır. 1930 senesine gelindiğindeyse Munîf ailesi ‘Ammân’a yerleşmiş ve 1933’te ‘Abdurrahmân Munîf dünyaya gelmiştir.

1926 senesinde Suriye’de üzerine bir arabanın devrilmesi sonucu İbrâhîm Munîf’in leğen kemiği kırılmış ve uzun bir süre tedavi görmesine rağmen bu kırık iyileşmemiştir. 1936 yılında ‘Ammân’da, kırıkta oluşan iltihaplanmanın tüm vücuda yayılması sebebiyle

⁹ Kaşîm, Suudî Arabistan toprakları içerisinde yer alan on üç idarî bölgeden biridir. Ayrıntılı bilgi için bkz. https://ar.wikipedia.org/wiki/%D9%85%D9%86%D8%B7%D9%82%D8%A9_%D8%A7%D9%84%D9%82%D8%B5%D9%8A%D9%85

¹⁰ Muhammed el- Kaş‘amî, **Terhâlu’-t-‘âiri’n-nebil**, Dâru’l-Kunûzi’l-Edebiyye, Beyrût, 2003, s. 13.

¹¹ Sabry Hafez, “An Arabian Master”, çev. (Ar.) Fâzıl Cetker, **2008 ‘Abdurrahmân Munîf**, Fayşal Derrâc ve diğerleri, s. 56, el-Muessesetu’l-‘Arabiyye li’-d-Dirâsât ve’n-Neşr – el-Merkezu’ş-Şekâfiyyi’l-‘Arabî li’-n-Neşr ve’t-Tevzî’, Beyrût, 2009, s. 56.

hayatını yitirmiş ve ‘Ammân’da bulunan Ehlü Necd kabristanına defnedilmiştir.¹² Baba Munîf’in vefatı üzerine büyük oğul ailenin geçimini temin etmek amacıyla babasının mesleğini devam ettirmiştir. Henüz üç yaşında olan ‘Abdurrahmân Munîf ise Ürdün’de ikamet eden anneannesinin yanına gönderilmiş ve uzun bir süre onun terbiyesi altında yetişmiştir.¹³

‘Abdurrahmân Munîf eğitime ‘Ammân’da bulunan Şeyh Hâfız Küttâbı’nda başlayıp Şeyh Selîm Küttâbı’nda devam etmiştir. 1941 yılında el-‘Abdaliyye Medresesi’nde¹⁴ kabul görmüştür. Eğitimi devam ederken el-‘Abdaliyye Medresesi öğrencileri, bir askeri kışlanın yerine kurulmuş olan ve yöneticiliğini Ali Seyyid el-Kurdî’nin yaptığı liseye nakledilmişlerdir.¹⁵ Munîf, **Sîratu medîne** adlı otobiyografik kitabında ortaöğretime başlama sürecindeki karmaşık hislerini şu şekilde yansıtmıştır:

İlköğretimden ortaöğretime geçiş, yaz mevsiminden bir anda kış mevsimine geçmek gibiydi. Bu durum bir ağacın kökleriyle sökülüp bir başka yere dikilmesine benziyordu. Gizliden gizliye bir gurur hissedilse bile gerçekten de zor bir durumdu bu. Zira insan kendisini aynı anda hem küçük hem de büyük olarak görüyordu.¹⁶

Munîf’in lise eğitimi aldığı ‘Ammân, 1940’lı yıllar ve sonrasında 1950’li yıllarda basımevlerinden yoksun durumdaydı. Nitekim Munîf’in de içerisinde bulunduğu gençler bu yoksunluktan dolayı, Mısır’a giden yolculardan dönüşte kitap getirmeleri için istekte bulunmaktaydılar. Yolcular, at ve koyun sürülerine kitaplar yükleyerek ‘Ammân’a getirir; gençler de bu gelen kitaplardan ellerine ilk geçeni okur, daha sonra kitaplar elden ele dolaşır.¹⁷

Munîf lise eğitimi bitinceye değin ilk gençlik yıllarında yaz tatillerini Suudî Arabistan’da Suudî akrabalarıyla birlikte geçirmiştir. Yazarlık hayatı süresince edebî çalışmalarına konu edeceği, hikâyelerini dinleyip kendileriyle birebir sohbet ettiği

¹² el- Kaş’amî, a.g.e., ss. 15-16.

¹³ Sabry Hafez, a.g.m., s. 56.

¹⁴ el-‘Abdaliyye Medresesi 1940lı yılların başlarında Ürdün’de ilköğretim ve ortaöğretim alanlarında eğitim vermekte olan üç okuldan biridir. Diğer iki okul; el-‘Asbeliyye Medresesi ile el-‘Aclûniyye Medresesi’dir. Bkz. ‘Abdurrahmân Munîf, **Sîratu medîne**, el-Muessesetu’l-‘Arabiyye li’-d-Dirâsât ve’n-Neşr, Beyrût, 1994, s. 51.

¹⁵ el-Kaş’amî, a.g.e., ss. 17-18.

¹⁶ Munîf, **Sîratu medîne**, ss. 181-182.

¹⁷ el-Kaş’amî, a.g.e., s. 19.

bedeviler, petrol tüccarları ve hızlı bir Şekilde zenginleŐen emirlerle ilk olarak bu coğrafyada karŐılaŐmıŐtır.¹⁸

1952 senesinde lise eğitimini tamamlayan Munif, aynı sene Bağdat'ta Hukuk Fakültesi'ne kaydolmuŐtur.¹⁹ Bağdat  niversitesi'nde yoğun politik bir ortam ile karŐılaŐmıŐtır. Zira kampüs Komünistlerden İngiltere yanlısı muhafazak rlara kadar çok geniş bir siyasî yelpazeyi barındırmaktaydı. Kampüsteki söz konusu siyasî hareketliliğe karşı duyarsız kalamayan Munif Ba'Ő Partisinin ilk üyelerinden olmuştur.²⁰ Yazarın Suudî Arabistan kökenli olması, Arap Birliği hareketinde onu kıymet verilen bir yere getirmiş, en başından itibaren bu organizasyonun filizlenmesinde ona avantajlı bir konum sağlamıştır. 1955'te N r  es-Sa' d rejimi; İngiltere, İran, Pakistan ve Türkiye ile birlikte Bağdat Paktı'nı imzalayarak bölgede bir protesto dalgasının yayılmasına sebep olmuş ve Munif  niversite eğitimini tamamlayamadan, Irak rejimine zıt politik aktivitelerinden dolayı Irak'tan sürgün edilmiştir. Mısır'a yönelerek Kâhire'ye giden Munif, N Őır'ın SüveyŐ kanalını ulusallaŐtırmasına Şahit olmuş ve İngiliz-Fransız-İsrail istilasının ortasında yaşamıştır. 1958 senesinde Hukuk alanında lisans eğitimini tamamlayarak, kazanmış olduğu Ba'Ő Partisi bursuyla lisansüstü eğitim almak üzere Yugoslavya'ya gitmiştir. Belgrad  niversitesi'nde başladığı lisansüstü eğitimi çerçevesinde kendisine ihtisas alanı olarak 'petrol ekonomisi'ni seçmiş ve 1961 yılında doktorasını tamamlamıŐtır.²¹ Tez konusu ise 'Petrol Ekonomisi/Fiyatlar ve Pazarlama'dır.²²

Doktora eğitimi sonrasında Avrupa'dan Arap Yarımadası'na dönen Munif, Ba'Ő Partisi'nin Beyrût Ofisi'nde bir yıl kadar çalışmıştır. 1963 ilkbaharında Ba'Ő, Irak ve Suriye'de eşzamanlı olarak iktidara geldiğinde, Irak'taki Ba'Ő darbesinin Őiddetini ve sonrasında yaŐananları eleŐtirmiŐtir. Munif'in bu eleştirel ve muhalif tutumu, krallığa tehdit olarak g r ld Ğu gerekçesiyle Suudî vatandaşlığından çıkarılmasına neden olduğu gibi, en

¹⁸ Tariq Ali, *A Patriarch of Arab Literature Abdelrehman Munif: 1933-2004*, <http://www.counterpunch.org/2004/02/01/a-patriarch-of-arab-literature/>

¹⁹ Muğammed Ruşdî 'Abdulcebbâr Duraydî, en-NaşŞu'l-muv z  fi a'mâli 'Abdurrahmân Munif el-edebiy e, Nec h Üniversitesi Kulliyetu'd-Dirâsâti'l-'Ulyâ, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Filistin, 2010, s. 6.

²⁰ Bu dönemde Munif'in politik ve ideolojik eğilimleri Komünist Parti'ye yakın olsa da Komünistlerin İsrail Devleti'nin varlığını kabul etme ve Moskova hattına sıkı bağlılık politikalarına karşıt bir tutum sergilemekteydi. Nitekim Milliyetçi hisleri ve Filistin meselesi hakkındaki fikirleri onun Ba'Ő Partisi'ne katılmasına yol açmıştır. Bkz. Sabry Hafez, a.g.m., s. 57.

²¹ Sabry Hafez, a.g.m., ss. 57-58.

²² Müslüm Kabadayı, Yurtsever ve Sosyalist Bir Arap Romancısı, *Nikbinlik Dergisi*, S. 17, s. 12, ss. 12-16.

çok ihtiyaç duyduğu bir dönemde Şâlih es-Sa'dî hükümetinin de Irak'a girişini yasaklamasına sebep olmuştur.²³ 1963 sonbaharında, Irak'taki Ba's rejimi bir karşı-darbeyle devrilince, partinin hâlâ iktidarda olduğu Suriye'ye gitmiş²⁴ ve Suriye'nin başkenti Şam'da bulunan Yakıt Dağıtım Şirketi'nin Ham Petrol Dağıtım Bürosu'nda on yıl (1964-1973) boyunca çalışmıştır.²⁵ Yugoslavya'da geçirdiği yıllar ona iyi bir parti üyesi olmasını engelleyecek şüpheli bir hümanizm anlayışı ve sorgulayıcı bir aydın tavrı kazandırdığı ve bu anlamıyla radikalleştirdiği için Suriye'de de gittikçe parti içinde muhalif bir ses haline gelen Munîf, 1965'te Ba's Partisi'nden ayrılmıştır. Ancak bu ayrılış, Arap Dünyası'nın devrimsel dönüşümüne duyduğu inancı muhafaza etmesine engel olmamıştır.

1967'de yaşanan Altı Gün Savaşı'ndaki feci Arap yenilgisi ve 1970'te Ürdün Krallığı tarafından bastırılan Filistin direnişini izleyen yıllarda Munîf, petrol endüstrisinin geleceği üzerine, oldukça iyi belgelenmiş bir çalışma olan ilk kitabını kaleme almıştır.²⁶ **Muşârake evi't-te'mîm/Ortaklık mı Kamulaştırma mı?** adını taşıyan bu kitabı, 1975 yılında Beyrût'ta basılmıştır.²⁷ Yine bu dönemde 1971-1973 yılları arasında Lübnan'da el-Belâğ Dergisi'nde çalışmış, 1975-1981 yılları arasında ise Irak'ta en-Nift ve't-Tenmiye Dergisi'nin yayın yöneticiliği görevini üstlenmiştir.²⁸ Yazar Munîf, çalışmaya konu edinilen **Sibâku'l-mesâfâti't-tavîle/Uzun Koşu Yarışı** adlı romanını da söz konusu süreçte telif etmiş ve bu eser 1979 yılında Beyrût'ta basılmıştır.²⁹

1980 yılında başlayan ve Irak-İran arasında vuku bulan I. Körfez Savaşı, Munîf 'in roman yazımına daha iyi yoğunlaşabilmesi adına tekrar Avrupa'ya seyahatine sebebiyet vermiştir. 1981-1986 yılları arasında Paris'te ikamet eden Munîf, 1986'da hayatının kalan kısmını geçireceği Şam'a kesin bir dönüş yapmış ve aynı yıl Su'âd Kavâdirî ile evlenmiştir. Kendini eser telifine adayan Munîf ayrıca "Kazâyâ ve Şehâdât" isimli üç ayda bir yayınlanan kültür dergisinin yayın kurulu üyesi olarak çalışmıştır.³⁰ Munîf, 1990

²³ Suudî vatandaşlığından çıkarılması sebebiyle Munîf yolculuklarında Cezayir, Yemen yahut da Irak pasaportu kullanmak durumunda kalmıştır. Bkz. Sabry Hafez, a.g.m., s. 58.

²⁴ Sabry Hafez, a.g.m., ss. 58-59.

²⁵ Süleyman İbn Şâlih el- Harrâşî, **Nazarât şer'iyeye fi fikr munharif**, Ravâfid li't- Tîbâ'a ve'n-Neşr ve't- Tevzî', C. I, s. 59.

²⁶ Sabry Hafez, a.g.m., s. 59.

²⁷ el- Kaş'amî, a.g.e., s. 21.

²⁸ Duraydî, a.g.t., s. 6.

²⁹ el- Kaş'amî, a.g.e., s. 22.

³⁰ Duraydî, a.g.t., s. 6.

senesinde Sultân b. ‘Alî el-‘Uveys ödülünü ve 1998’de ilk defa verilmeye başlanan Kâhîre Yenilikçiler Ödülü’nü almaya hak kazanmıştır.³¹

Dört çocuk babası olan Munîf, başarısız sonuçlanan böbrek ameliyatı sonrasında geçirdiği kalp krizi sebebiyle 24 Ocak 2004’te yaşamını yitirmiştir.³²

2. ESERLERİ

2.1. KİTAPLARI

2.1.1. Romanları

2.1.1.1. *el-Eşcâr ve İğtiyâlu merzûk (1973)*

Munîf’in telif ettiği ilk roman olma özelliği taşıyan bu eser, 1971 yılında tamamlanmış, 1973 yılında basılmıştır.³³ Romanın adı, İlyâs Nahle’nin hayatının anlatıldığı ilk kısmı temsil eden ağaçlar anlamındaki ‘el-Eşcâr’ ve başkahraman Manşûr ‘Abdusselâm’ın hayatının anlatıldığı ikinci bölümü simgeleyen Merzûk cinayeti anlamındaki ‘İğtiyâlu Merzûk’ terkihiyle eserin tam bir özeti mahiyetindedir.

Romanın konusu XX. yüzyılda bir Arap aydını ile taşralı bir Arabın yaşadıkları iktisadî, içtimaî ve siyasî sorunların merkeze alındığı bir anlatı üzerine oturtulmuştur.³⁴ Romanın kahramanı Manşûr ‘Abdusselâm, Modern Arap Tarihi alanında üniversitede dersler veren bir akademisyendir. Ancak siyasî fikirleri sebebiyle ülkesinden kovulur. Uzun bir süre işsizlik sıkıntısı çeken ‘Abdusselâm, Fransa’da bir arkeoloji heyetinden çevirmenlik yapması için aldığı davet sebebiyle Fransa’ya göç etmeye karar verir.³⁵ Yurt dışına yapacağı yolculuk için bindiği trende İlyâs Nahle ile tanışır. Taybe köyünde babasından miras kalan tarlada çiftçilik yapan İlyâs Nahle, diğer köylülerin bölgede etkin emperyalist devletlerin teşvikiyle kabul edip uygulamaya geçirdikleri pamuk yetiştiriciliği faaliyetine tek başına direnerek, meyve-sebze yetiştiriciliğine devam eder. Bir dönem

³¹ el- Kaş’amî, a.g.e., s. 163.

³² Muhammed Ali, Tuz Şehirleri’nin Eridiğini Haber Veren Suudî ‘Abdurrahmân Munîf, Şahîfetu’l-‘Arab, S. 9733, s. 8, (09.11.2014).

³³ Duraydî, a.g.t., s. 58.

³⁴ Hasan Harmancı, ‘Abdurrahmân Munîf’in el-Eşcâr ve İğtiyâlu Merzûk Adlı Eserinin Teknik ve Tematik Yönden İncelenmesi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2013, s. 42.

³⁵ Nezîh Ebû Nizâl, *et-Taḥavvulât fi’r-rivâyeti’l-‘Arabiyye*, el-Muessesetu’l-‘Arabiyye li’d-Dirâsât ve’n-Neşr, Beyrût, 2006, s. 101.

sonra, tüm tarlalarına pamuk ekmiş olan köylüler gözünü Naḥle'nin tarlasına dikerler. Öyle ki sarhoş olduğu bir gece onu kandırarak kumarda tarlasını kaybetmesine sebebiyet verirler. Bu olay İlyâs Naḥle'nin hayatını oldukça olumsuz etkiler; zira artık işsizdir. Çok uzun müddet farklı meslekler aracılığıyla geçimini sağlamaya çalışır. En son seyyar satıcılıkta karar kılar. Nitekim Manşûr 'Abdusselâm ile tanıştığı tren yolculuğu esnasında o, civar beldelere kullanılmış kıyafetler satmak üzere yolculuk yapmaktadır.³⁶

İlyâs Naḥle ve Manşûr 'Abdusselâm'ın birlikte çıktıkları bu tren yolculuğu, birbirlerine kendi yaşam öykülerini anlatmaya başlamalarıyla “maziye bir yolculuk”a dönüşmüştür.³⁷ Romanda, Arap topraklarından Fransa'ya doğru hareket eden tren Arabistan sınırları içerisindeyken İlyâs Naḥle'nin hikâyesi aktarılmakta; sınırdan çıktıktan sonra ise romanın kahramanı Manşûr 'Abdusselâm'ın hikâyesine odaklanılmaktadır.³⁸

'Abdurrahîm Muhammed 'Abdurrahîm, **el-Eşcâr ve İğtiyâlu merzûk** adlı eser üzerine kaleme aldığı bir yazıda, roman içerisinde 'el-eşcâr/ağaçlar' kelimesi ile 'kadınlar, erkekler, kuyular, hayat, kahramanlık ve iyilik' kavramları arasında irtibat kurulduğunu belirtmekte,³⁹ İlyâs Naḥle'nin kumarda kaybettiği tarlasında dikili olan ağaçları yitirmesiyle, ağaçlar ile irtibatlı bulunan diğer şeyleri de yitirdiği tespitinde bulunmaktadır. Ancak bu yitiriş-kaybediş yalnızca İlyâs Naḥle'nin değil aynı zamanda işini kaybetmesi sebebiyle Manşûr 'Abdusselâm'ın da yaşadığı bir yitiriş-kaybediştir. Araştırmacı 'Abdurrahîm, her ikisinin de yaşadığı ortak kayıpları aktardıktan sonra⁴⁰ şu tespitte bulunur: “İlyâs Naḥle, Manşûr 'Abdusselâm'a kıyasla daha kararlı, daha isabetli fikirlere sahip, hayatın beraberinde getirdiği zorluklara karşı daha dayanıklı ve dirençli, ayrıca bir mekândan bir başka mekâna ya da bir meslekten bir başka mesleğe geçişte daha özgür bir karakter olarak yansıtılmıştır.”⁴¹ Bu noktadan hareketle şu çıkarımlarda bulunmak mümkündür: Romanın yazarı 'Abdurrahmân Munîf, Manşûr 'Abdusselâm karakteriyle “kimlik sorununu halen çözememiş, güvensizlik duygusu ve aidiyetsizlik gibi temel problemlere sahip”⁴², dolayısıyla “Batı'ya karşı aşırı bir eğilimi olan Arap aydınlarını”⁴³

³⁶ Hasan Harmancı, a.g.e., s. 43.

³⁷ Nezîh Ebû Nizâl, a.g.e., s. 101.

³⁸ Hasan Harmancı, a.g.t., s. 49.

³⁹ 'Abdurrahîm Muhammed 'Abdurrahîm, **Dirâsât li'r-rivâyet'l-'Arabiyye**, Dâru'l-Hakîka li'l-İ'lâmi'd-Duvelî, Kâhire, 1991, ss. 11-12.

⁴⁰ a.e., ss. 13-24.

⁴¹ a.e., ss. 23-24.

⁴² Hasan Harmancı, a.g.t., s. 41.

eleştirmiş; bununla beraber böyle bir aydın tipinin neşet etmesinde etken olarak gördüğü Arap devlet yapılarına da göndermelerde bulunmuştur.

2.1.1.2.. *Kışşatu hubbi Mecûsiyye (1973)*

Bu roman altı bölümden oluşmaktadır. Munîf bu eserini 1973 yılında Şam'da tamamlamış ancak eser 1974 yılına kadar basılmamıştır. Liliyân adında evli, yabancı bir kadın ile Arap anlatıcı arasında geçen bir aşk hikâyesi romanın konusunu oluşturmaktadır. Roman kahramanı için herhangi bir ad veya lâkap kullanılmamıştır.⁴⁴

2.1.1.3. *Şarķu'l-muţavassıţ (1975)*

'Abdurrahmân Munîf'in yazdığı romanların neredeyse tamamı Arap vatandaşlarının siyasi baskı, hapishane ve işkencelere karşı giriştiği bir bağımsızlık mücadelesi etrafında dönmektedir. **Şarķu'l-muţavassıţ** adlı romanında, bu bağımsızlık ve özgürlük mücadelesini diğer romanlarına kıyasla daha çok ön plana çıkardığı görülmektedir.⁴⁵

Toplam altı bölümden oluşan romanda olaylar Recep ve kız kardeşi Enîse etrafında dönmektedir. Recep, birinci, üçüncü ve beşinci bölümlerdeki olayları anlatır. Bunu gerek hatırlama tekniğiyle gerekse tasvir tekniğiyle yapar. Enîse ise ikinci, dördüncü ve altıncı bölümlerdeki olayları yine aynı üslûpla anlatır. Çünkü romanın çoğu bölümü, hatıralar yoluyla anlatılmaktadır. Bu hatıralar genellikle duygu yüklü kısa cümleler şeklindedir ki bu da romanın dilini çoğu zaman şiirsel bir dile yaklaştırmaktadır.⁴⁶

Romanın kahramanı Recep İsmâ'îl sıradan bir aileye mensup olarak dünyaya gelir. Lisans eğitimi aldığı süreçte gizli bir siyasî örgütün faaliyetlerine aktif olarak katılır ve mezun olur olmaz bu örgülle ilişkisi gerekçe gösterilerek on bir yıl hapse mahkûm edilir.⁴⁷ Hapiste beş yıl boyunca en kötü işkencelere maruz bırakılır. Bu yaşadıklarından sonra Recep, siyasî hayattan çekilmek ve otoriteye karşı herhangi bir faaliyete girişmeyeceğine

⁴³ Hasan Harmancı, a.g.t., s. 50.

⁴⁴ Duraydî, a.g.t., s. 65.

⁴⁵ Hamdi es-Sekkût', er-Rivâyetu'l-'Arabiyye, **Bibliyucrafyâ ve Medħal Naķdî 1865 – 1995** Cilt: I, Kâhire, 2000, nakleden Muhammet Selim İpek, Arap Yarımadası'nda Roman, **Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Volume 9/12 Fall, Ankara, 2014, p. 413.

⁴⁶ a.e., p. 414.

⁴⁷ Hafez, a.g.m. s. 64.

dair bir anlaşma imzalamak zorunda kalır. Bunun karşılığı olarak Recep sözde özgürlüğünü kazanınca, hapishanenin sıkıntı ve elemelerinin, hissettiği pişmanlık, çöküş ve davaya ihanet duygularından daha hafif olduğunu ifade eder. İç dünyasında yaşadığı bu yıkımın üzerine, kendisini terk eden ve o hapisteyken başka bir adamla evlenen sevgilisi Hudâ'dan yoksun kalması ve ona direnme ve sebat ruhu aşıl原因 annesinin ölmesi çekmekte olduğu acıyı daha da ağırlaştırır. Bu halet-i ruhiye içerisindeki Recep, hapisteyken gördüğü fiziksel şiddetin yol açtığı birtakım hastalıkların tedavisi için Fransa'ya gider. Ancak yönetim Recep'in bu Fransa yolculuğuna, yurtdışındaki öğrenciler hakkında istihbarat sağlamasını şart koşarak onay vermiştir. Bu şart yerine getirilmeksizin bir süre geçince siyasî işlerle hiçbir alakası olmadığı halde kız kardeşi Enîse'nin kocası Hâmit'e karşı baskılar, zorlamalar ve tehditler silsilesi başlar. Hâmit, hükümete Recep'in dönmesi konusunda güvence verince Enîse de, abisine vatana dönmesini telkin eder. Çünkü Recep'in yurt dışında kalması, onun aile hayatı üzerinde yıkıcı etkilere sebep olacaktır. Bunun üzerine Recep özellikle kendi başarısızlığını örtecek herhangi bir mücadele eyleminin nafile olduğunu anlayarak dönmeye karar verir. Bununla birlikte, söz konusu başarısızlığının bir kefareti olarak Kızılhaç'ın ülkesindeki tutukluların işkence hikâyelerini ortaya çıkaran raporlarıyla desteklenmiş toplumcu bir roman yazmak niyetindedir. Ancak ülkesine döndüğünde tekrar hapse atılır ve gördüğü işkenceler neticesinde görme yetisini de kaybettikten sonra, hapiste ölmek için, serbest kalıncaya değin büyük bir direnç ve ısrarla acılara göğüs gerer. Ne var ki hapisten çıkar çıkmaz ölür; lâkin içi rahat bir şekilde ölmüştür. Böylelikle başarısızlığın kara lekesinden ve davaya ihanetten de arınmıştır.⁴⁸ Abisi Recep'in ölümü ve kocası Hâmit'in hapse girmesiyle beraber trajik bir şekilde sona yaklaşan romanda, kız kardeş Enîse'nin idealist bir tavırla kendini abisinin gittiği yola adanması ile roman nihayetlenir.⁴⁹

2.1.1.4. *Hîne terakne'l-cisr (1976)*

'Abdurrahmân Munîf 'in 1974 yılında yazımını tamamladığı bu romanı, 1976 yılında basılmıştır. Roman, on sekiz bölümden oluşmakta ancak içerisinde hiçbir alt başlık

⁴⁸ İpek, a.g.m., pp. 413-414.

⁴⁹ Ülkü Tuğrul, 'Abdurrahmân Munîf'in Şarku'l-Muṭavassıṭ Adlı Romanının İncelenmesi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır, 2006, ss. 57-59.

ya da yan başlık bulunmamaktadır.⁵⁰ Roman, kahraman Zekî en-Nedâvî çevresinde gelişmekte ve bu olaylar kahramanın monologları aracılığıyla okuyucuya aktarılmaktadır.⁵¹

Otuz beş yaşında olduğu bilgisi verilen avcı kahraman en-Nedâvî, ‘kraliçe ördek’ diye adlandırdığı bir hayvanı avlamak için çabalamaktadır. Bu amaçla uygun bir anı yakalamak için şehir ve ördeğin yaşadığı bataklık arasında sık sık gidip gelmektedir. Bu gidiş gelişlerinde kahramana ‘Verdân’ ismindeki köpeği eşlik etmektedir. en-Nedâvî bu köpeğe iyi davranmamakta, devamlı bağırıp kötü sözler söylemektedir.⁵² Yine avlanmak üzere bataklığa gittiği mehtaplı bir gecede, ‘kraliçe ördek’i yakaladığını zannederek bir baykuş yakalar.⁵³ Köpeği Verdân ise başını bir taşa çarptıktan sonra ölür.⁵⁴

Romanda zaman dilimi net bir şekilde belirtilmemiştir. Kahramanın dilinden aktarılan olaylar, yine kahramanın kendi anılarını hatırlayıp dile getirdiği monologlarla bölünmektedir. Yani zaman, şimdi ve geçmiş arasında gidip gelmektedir. Böylesi bir zaman yapısının yazar Munîf tarafından tercih edilmiş sebebi, kahramanın geçmişte yaşamış olduğu mağlubiyet hissini daha net bir şekilde okuyucuya yansıtılması isteğidir.⁵⁵ Zira içerisinde bulunduğu zaman ve mekâna zihinsel olarak adapte olamamak ve bir nevi geçmişte yaşamak; ya mutlu anılarla bellekte yer etmiş bir maziye duyulan özlemin göstergesidir yahut mazisinde bir hayal kırıklığı veya bir mağlubiyet yaşamış insanların devamlı olarak bu kötü hatıranın acısını hissettiklerinin göstergesidir. Roman içerisinde kahramanın monologlarından varılan çıkarım; onun hem şimdiyi hem de geçmişi zihninde döngüsel bir şekilde yaşamasının geçmişteki bir mağlubiyeti sebebiyle olduğudur. Buradan hareketle şöyle bir soru ortaya çıkmaktadır: Şimdiki zamanda kahramanın yaşadığı mağlubiyet hedeflediği avını yakalayamaması iken geçmişte yaşadığı mağlubiyet nedir?

Roman kahramanı en-Nedâvî’nin zihninde dönen düşüncelerin somutlaştığı monologlara bakıldığında, sürekli olarak bir ‘köprü’den bahsettiği görülmektedir. en-Nedâvî bu köprünün inşa aşamasında bir asker olarak çalışmış,⁵⁶ ancak köprünün inşası

---

⁵⁰ Duraydî, a.g.t., s. 79.

⁵¹ Hafez, a.g.m., s. 71.

⁵² Duraydî, a.g.t., s. 79.

⁵³ Hafez, a.g.m., s. 70.

⁵⁴ Duraydî, a.g.t., s.79.

⁵⁵ Şâlih Vel’a, el-Binâ’ ve’d-delâle fi rivâyeti ‘Hîne Terakne’l-Cisr’ li ‘Abdurrahmân Munîf, **Mecelletu Apollo**, 1(1), 2008, s. 196.

⁵⁶ Hafez, a.g.m., s. 71.

tamamlandığı halde kullanılacağı yere kurulumu komutanın emri üzerine gerçekleştirilmemiştir.⁵⁷ Dolayısıyla belirli bir amaca yönelik olarak planlanıp fiiliyata geçirilen ancak amacın gerçekleştirilmesine son bir adım kala yarım bırakılan eylemler silsilesi yüzünden kahraman, beyninin oynadığı oyuna⁵⁸ yenik düşmüş böylelikle geçmişte birtakım sebeplerle tamamlanamayan kesiti zihninde pişmanlık hissiyle beraber defalarca yaşamaya mahkûm olmuştur.

Yazar Munîf, kendisiyle gerçekleştirilen bir röportajda en-Nedâvî'nin romanda yaşadığı bu mağlubiyetin gerçek hayattaki izdüşümünün Arapların 1967 Haziranında yaşadığı hezimet olduğunu dile getirmiştir.⁵⁹ Buradan hareketle yorumlanacak olursa; 'köprü' soyut manada düşünüldüğünde insanların zafiyet noktasını aşmada kullanılan bir araç, dolayısıyla Arap devletlerinin aralarında gerçekleştirdikleri birlik de 'köprü'dür. Arap devletlerince kurulan ve devletlerarası köprü görevi gören bu birlik yeterince ve istenilen ölçüde sağlam olmadığından amacın yerine getirilmesinde de işlevsel olamamıştır.⁶⁰ Sonuç olarak en-Nedâvî'nin yaşadığı mağlubiyette olduğu gibi işin amaca hizmet eden önemli bir kısmı yerine getirilmiş lakin iş nihayete erdirilememiştir. Yani ortada yarım kalan bir iş vardır. O halde roman aracılığıyla Munîf'in okuyucularına vermek istediği asıl mesajın; Arap dünyasında 1948 ve özellikle de 1967 hezimetlerinin neden olduğu yıkımın, devletlerarasında yeniden tesis edilecek birlik sayesinde çözülecek olduğu söylenebilir.

2.1.1.5. *en-Nihâyât (1977)*

en-Nihâyât, Munîf'in çöle ve çölün doğasına ciddi anlamda yoğunlaştığı ilk romanıdır. Taybe diye adlandırılan bir köyde insanlar, çöle hâkim konumda yer alan ve yağmurla sulanan toprakların ürün verdiği verimli bir arazide yaşamaktadır. Yağmur geciktiği -ki bu çoğunlukla olur- veya hiç yağmadığı zaman çöl hayvanlarını veya kuşları

⁵⁷ Vel'a, a.g.m., s. 201.

⁵⁸ 1920'li yıllarda alan kuramcıları insan beyninin farklı nesnelere birbirinden bağımsız değil aksine organize ederek ayrıca eksik şeyleri de tamamlayarak algıladığı iddiasında bulunmuş; bu iddiaları araştırmak üzere deneysel çalışmalar düzenleyen Bluma Zeigarnik, 1928'de 'tamamlanmamış işlerin tamamlanmış işlere oranla daha iyi hatırlandığı' sonucuna ulaşmıştır. Psikolojide 'Zeigarnik Etkisi' olarak adlandırılan bu durumu araştırmaya devam eden Maria Rickers Ovsiankina, 'insanların yarım bıraktıkları işlere kendiliğinden dönerek tamamlama eğiliminde oldukları' sonucunu bu kurama eklemiştir. Tüm bu araştırmaların da katkıda bulunduğu alan kuramından hareketle Gestalt terapi yaklaşımında, insanların daha önce tamamlanmamış oldukları işlerini tamamlama eğiliminde oldukları; bunları tamamlayana kadar unutmadıkları ve tamamlayabilmek için çeşitli yollar aradıkları görüşü ortaya çıkmıştır. Bkz. <http://miraysasioglu.com/2013/02/03/tamamlanmamis-isler/>

⁵⁹ Munîf, el-Kâtib ve'l-menfâ, s. 299.

⁶⁰ Vel'a, a.g.m., s. 201.

avlayarak yaşamlarını idame ettirirler. Halk, susuzluktan kurtulmak ve kuraklığın felaketlerinden korunmak için kendilerine vaat edilen baraj projesinin hayata geçirileceğinden ümitlidir. Fakat yetkililer bu projenin uygulanması noktasında yıllardır çok yavaş hareket etmektedir. Bir kez daha kuraklık olunca, şehirde yaşayan birkaç köylü gencin eşliğinde, dört misafir köyü ziyaret eder. Köy halkı, misafirleri hoş karşılar. Zira misafirperverlik, şehirde ve köyde yaşayan Araplar için köklü bir değerdir. Misafirlerle birlikte bir av partisi için anlaşılır. Çöl hayatının zorluklarını ve avın bol olduğu yerleri bilen, avlanmada usta bir şahsiyet olan ‘Assâf, köy halkını aşırı avlanma noktasında uyarır ve onlara durumun böyle devam etmesi halinde gelecekte azık edecek bir şeyin bulunamayacağını söyler. Avlanmadaki ustalığı nedeniyle ‘Assâf, bu av partisi için rehber olarak tayin edilir. Tek başına grubun avladığının iki katını avlar. Öğle yemeği için ara vermiş olan grup, kararlaştırdıkları planın aksine daha uzun süre kalmaya karar verirler. ‘Assâf da bunu kabul etmek zorunda bırakılır. Aniden çıkan güçlü bir kum fırtınası ile ortam göz gözü görmez bir hal alır, öyle ki kendi canlarının derdine düşerler. Ertesi gün kendileriyle birlikte Land Rover marka cipte bulunmayan ‘Assâf dışında av grubu üyelerinin tamamı hayatta kalır. ‘Assâf’ın cesedi ise üzeri kumlarla kaplanmış ve köpeği de, üzerinde daireler çizerek süzülen kartalların korkusuyla onun üzerine kapanmış bir şekilde bulunur. Köpek de ölmüştür. İki cesedi köye, muhtarın evine taşırlar. Halkın büyük çoğunluğu geceyi o civarda geçirir ve çok sayıda hayvan hikâyeleri anlatırlar. Bu hikâyeler arasında Câhız’ın (ö. 869) Kitâbu’l-hayavân’ından iki hikâyeye de vardır. Sonraki gün iki cesedi son yolculuğuna uğurlamak üzere hep birlikte köyden çıkarlar. Köyün, şehirde yaşayan gençleri ve aynı şekilde komşu köylerin insanları da cenazeye katılır. Bu tabloyu gören herkes, ‘Assâf’ın omuzlarda taşınmadığına bilakis uçuyor olduğuna vurgu yapar. Munîf, olayın bu trajedisini aniden merak uyandıran bir sahneye çevirebilme gibi özel bir yeteneğe sahiptir. Zira ‘Assâf içine kapanık, yalnız, gizemli, Taybe halkını beğenmeyen birisidir. Çoğuna göre ise mecnûn birisidir. Romanın sonunda ise naaşı uçan bir veliye dönüştürülür. Ölümü, Taybe halkının kalbine mücadele azmini eker. Bu mücadele, kıtlık ve hayatın diğer zorluklarına karşı kendilerini koruyana dek devam edecektir. Bu roman ‘Abdurrahmân Munîf’in birçok yönüyle çölün sanatsal ayrıntılarını tasvir ettiği çöl romanına yolculuğunun başlangıcıdır.⁶¹

---

⁶¹ İpek, a.g.m., pp. 414-415.

2.1.1.6. 'Âlem bilâ harâiî (1982)

'Abdurrahmân Munîf, bu romanı Cebrâ İbrâhîm Cebrâ (ö. 1994) ile birlikte yazmış, roman 1982 yılında basılmıştır. 'Âlem bilâ harâiî, çağdaş Arap edebiyatının meşhur iki yazarı tarafından kaleme alınmış ortak roman olması bakımından orijinallik arz eder.

'Âlem bilâ harâiî romanında, Alaaddin Necib Sellûm'un dilinden anlatılan olaylar, 1979 yılında, Necvâ el-Âmirî'nin meçhul bir el tarafından öldürülmesi ile başlar. Bu cinayet karşısında psikolojik bir travma yaşayan Necvâ'nın sevgilisi Alaaddin, hayalle gerçeği birbirine karıştırmakta, zihninde beliren değişik hayallerde kendisini Necvâ'yı öldürürken görmektedir. Alaaddin Necib, üniversite hocası ve aynı zamanda roman yazarıdır. Oğlunu, 'Ammûriyye'deki siyâsî çalkantılardan uzak tutmak isteyen babasının ısrarı üzerine İngiltere'ye gidip üniversite eğitimi almıştır.

Alaaddin, evli bir kadın olan Necvâ el-Âmirî ile yasak bir ilişki yaşamaktadır. Bu ilişki, Necvâ'nın Haldûn 'Abdul'azîm ile evlenmesinden önce başlamıştır. Necvâ, zengin ve güçlü bir kişi olan Muhsin Suleyman el-Âmirî'nin kızıdır. Ancak bir müddet sonra gerçek babasının, devlete ihanet ettiği gerekçesiyle 1949 yılında asılan Sihab Edhem olduğunu öğrenir. Necvâ'nın annesi 'Âişe, Fuad Suleyman el-Âmirî'nin kızıdır. Sihab, 'Âişe ile evlendikten kısa bir süre sonra idam edilince, Necvâ, annesinin amcası Muhsin Suleyman el-Âmirî tarafından evlatlık olarak büyütülmüştür. Necvâ, son derece hırslı bir kadındır. Muhsin Suleyman el-Âmirî vefatından sonra, kalan mirasın paylaşımının ardından öldürülmesi diğer mirasçıları şüphelendirir. Roman ilerledikçe cinayet öncesinde yaşanan olaylar bir bir ortaya çıkar ve okuyucu en son katilin Alaaddin olmadığını anlar. Romanın sonunda verilen Necvâ el-Âmirî'nin cinayet davası tutanağında belirtildiği üzere, Necvâ büyük ihtimalle kocası Haldun 'Abdul'azîm tarafından öldürtülmüştür. O, aslında el-Âmirîlerin kızı da değildir, babası fakir bir şoför, annesi ise Muhsin Suleyman el-Âmirî'nin kız kardeşi Zeyneb'tir. Necvâ, Zeyneb ve el-Âmirî'nin şoförü Ali Receb'in yasak ilişkisi sonucunda dünyaya gelmiştir. Yıllar sonra kızının zengin olduğunu öğrenen Ali Receb, Necvâ'yı bulup, şantaj yaparak para almaya çalışmış ancak kimliği belirsiz kişiler tarafından öldürülmüştür.

Roman, Alaaddin ve Necvâ'nın ilişkileri, onların ailelerinde ve çevrelerinde yaşananlar, 'Ammûriyye'deki sosyal ve siyasal hayat bağlamında, 1970'lerde Arap

toplumunun yaşadığı sıkıntıları ve çalkantıları sergilemektedir. ‘**Âlem bilâ harâit**, aslında bir şehir dramıdır. Olaylar, petrol bulunduktan sonra hemen her açıdan büyük değişimler yaşamış ‘Ammûriyye adlı bir kentte geçer. Petrol bulunup büyük şirket ve büyük sermayedarların gelmesiyle şehir genişlemiş, insanlar değerlerinden uzaklaşmaya başlamışlardır. ‘Ammûriyye’nin dramı aslında petrol zengini Arap şehirlerinin dramıdır. Cebrâ ve Munîf, haritalarda olmayan ‘Ammûriyye aracılığıyla Arap şehirlerine yukarıdan ayna tutarlar. ‘Ammûriyye bir semboldür. Alaaddin’in Necvâ’yla olan ilişkisinin de sembolik bir önemi vardır. Şehir değiştikçe Necvâ da değişmekte ve giderek Alaaddin’e yabancılaşmaktadır. Alaaddin Sellum, Necvâ’yı öldürdüğünü söylemektedir. Ancak itirafında onu silahla öldürdüğünü kabul etmez. Bu cinayet de semboliktir, gerçek aşkı bahşetmek suretiyle zehirleyerek onun ölümüne sebep olduğuna inanmaktadır.⁶²

2.1.1.7. *Mudunu’l-milḥ (Beş Cilt)*

- *Mudunu’l-milḥ (1- et-Tîh) 1983*
- *Mudunu’l-milḥ (2- el-Uḥdûd) 1985*
- *Mudunu’l-milḥ (3- Teḳâsîmu’l-leyl ve’n-nehâr) 1989*
- *Mudunu’l-milḥ (4- el-Munbett) 1989*
- *Mudunu’l-milḥ (5- Bâdiyetu’z-zulumât) 1992*

Beş ciltten oluşan ve her cildi yaklaşık beş yüz sayfa olan bu roman, şimdiye kadar yazılmış en uzun Arap romanlarından biri olarak kabul edilir. ‘Abdurrahmân Munîf’in telif ettiği en iyi ve en önemli romanıdır. Munîf’in kendisi de bu konuda şöyle der: “**Mudunu’l-milḥ**’ten önce yazdığım romanların hepsi, uzun zamandır yazmayı hayal ettiğim bu roman için bir ön hazırlık mesabesindedir.”⁶³ **Mudunu’l-milḥ**, 1902 yılından 1975 yılına kadar uzanıp yetmiş küsur yıllık süreci anlatan bir savaş romanıdır.⁶⁴

⁶² Fatıma Betül Hoşgör, Cebra İbrahim Cebra ve XX. Yüzyıl Arap Edebiyatı’ndaki Yeri, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Bursa, 2005, ss. 85-87.

⁶³ İpek, a.g.m., s. 415.

⁶⁴ Duraydî, a.g.t., s. 109.

Romanın başlığının içeriği, petrol gelirleriyle kurulan bu şehirlerin yok olacağı ve petrolün tükenmesiyle eriyip bir hiç olacağının ima edilmesidir.⁶⁵

Romanın zamana bağlı olarak gelişim seyri, üçüncü cilt olan **Teķâsîmu'l-leyl ve'n-nehâr** adlı kitapta ve ardından beşinci cilt olan **Bâdiyetu'z-zulumât** adlı kitabın birinci bölümünde⁶⁶ başlayıp romanın ikinci cildi olan **el-Uhdûd** ile romanın dördüncü cildi olan **el-Munbett** adlı kitapta devam etmekte ve beşinci cildin ikinci bölümünde⁶⁷ sonuç kısmına girilmektedir.

Romanın birinci cildi olan et-Tîh'teki zaman örgüsünün -beşinci cildin birinci bölümündeki olaylarla eşzamanlı olsa da- diğer bölümlerin zaman örgüsüyle olan bağlantısı zayıftır. İki den beşe kadar olan dört cildi incelediğimizde okuyucuya, bu yüzyılın başında Suudî Arabistan'ın Kral 'Abdul'azîz tarafından nasıl kurulduğunun, yerine oğlu el-Melik Suud'un nasıl geçtiğinin, Kral Fayşal ve kardeşlerinin onun otoritesini nasıl devirdiğinin, **Mudunu'l-milh**'in son sayfalarında ise Kral Fayşal'a nasıl suikast girişiminde bulunduğu açıkladığını görmekteyiz. Yazar böylece, petrolden önce ve sonra Suudî toplumunda yaşanan köklü değişikliklere eşlik eden olayları tasvir etmektedir.⁶⁸

'Abdurrahmân Munîf'in, bu eserinde petrol üzerine yaptığı doktora bilgilerini temel almadığı görülmektedir. Suudî Arabistan başta olmak üzere pek çok Arap ülkesinde romanın yasaklanmasının nedeni ise romanda petrol paralelinde hızla büyümekte olan Moran devletinin yöneticilerinin -yukarıda değinildiği gibi- açık bir şekilde Suudî kraliyet ailesinin üyelerini çağrıştırmasıdır. Romanda, hayran olduğu doğal hayatın bozulmasına ve geleneksel bedevî yaşamının yitip gitmesine karşı yazarın aşırı hüznü ve nefreti fark edilmektedir. Palmiye ağaçlarının yerini dumanları tüten petrol bacalarının, soylu Arap atlarının ve develerinin yerini motorlu taşıtların alması, sürekli artmakta olan gösteriş merakı, Munîf'in sivri dili ve öfkesiyle anlatmış olduğu konulardır. Eksik kalan görsellik bir tarafa, yavaş bir tempoda başlayan romanın çabucak hız ve akıcılık kazandığı görülmektedir. XX. yüzyıl başlangıcındaki gelişmelerden hareketle olay örgüsü başlatılan roman, kurgusal çöl devleti Moran'ın genişlemesi sürecinde emirlerin ve şeyhlerin

⁶⁵ İpek, a.g.m., s. 421. Ayrıca bakınız: Hafez, a.g.m., s. 81.

⁶⁶ Bu bölüm, 'Zâkiratu'l-emsî'l-ba'id' isimli bölümdür. Bkz. İpek, a.g.m., s. 415.

⁶⁷ Bu bölüm, 'Zâkiratu'l-emsî'l-ķarîb' adlı bölümdür. Bkz. İpek, a.g.m., s. 416.

⁶⁸ İpek, a.g.m., ss. 415-416

Britanya İmparatorluğu ile Amerika'nınkilere paralel büyüyen amaç ve hırslarını ifşa etmektedir. Duyusal tasvirlerin yer almadığı eserde karakterler, düşünceler ve diyaloglar yoğun bir şekilde yer almakta; bir taraftan küçük bir prenslikte işlenen entrikalar konu edinilirken diğer taraftan da geniş halk kitlesindeki bilgi eksikliğine ustaca değinilmektedir.

Romanda Suud devletinin kurucusu 'Abdul'azîz b. Suud ve Fayşal b. 'Abdul'azîz'i simgeleyen iki karakter Sultân Kuraybit ve oğlu Fanar olarak, "Arabistanlı Lawrence" diye bilinen T. E. Lawrence Britanyalı Hamilton adıyla karakterize edilen önemli portrelerdendir. Lawrence gibi romanda geçen tarihi şahsiyet John Philby'nin de Arap ve Bedevi kültürüne derin hayranlık duyan bir şahsiyet olduğu bilinmektedir. İkisi de Batı'nın bölgedeki çıkar politikası sebebiyle Arap dostlarına karşı vicdan çatışması içine girmişlerdir.

Romana zaman dilimi olarak tarihin önemli bir kesiti ve mekân olarak da jeopolitik açıdan stratejik bir coğrafya seçilirken tarihsel arka planın verilmemesinin çalışmayı zor anlaşılan bir eser yaptığı göze çarpmaktadır. Olayın geçtiği XX. asrın ilk yarısını anımsatan hadiseler nadiren yer verilirken, Bedevî gelenekleri, hizmetkârlar, nedimeler ve Klasik Arap Edebiyatının başyapıtı olan 'Bin bir Gece Masalları'nı anımsatan saray entrikaları bolca bulunmaktadır. Arapların başına gelecek olan felaketi erken fark eden Kuraybit'in oğlu Fanar sahip olduğu bu yetenekle hem babasına hem de Hamilton'a göre veliaht Prens olmayı hak etmiştir. Burada 'Abdurrahmân Munîf'in, Kuraybit ile Britanyalı destekçileri arasında salt iktidar çıkarlarına dayanan ilişkiye alternatif olarak idealist bir tablo çizdiği söylenebilir. Roman kahramanı Fanar'ın sağlam kişiliği ve sonradan Moran'a yerleşip Müslüman olacak olan Hamilton'un iç çelişkilerinin tasviriyle salt sömürgeci iktidar yapılarını üstün gören bir anlatımın kullanılmadığı da görülmektedir. Munîf, Hamilton'un şahsında dünyalar arasında düşünceli düşünceli gezinen ve ne oraya ne de buraya ait olan, tam da bu nedenle eleştirel bir mesafeyi koruyabilen bir karakter yaratmıştır.⁶⁹

---

⁶⁹ Angela Schader, Abdülrahman Münif: Işık ve Gölge Oyunu, nakleden Harmancı, a.g.t., ss. 22-23.

2.1.1.8. *el-Ân hunâ ev şarķu'l-mutavassıt merra uhrâ 1991*

‘Abdurrahmân Munîf, **Şarķu'l-mutavassıt** romanını yazarken henüz herhangi bir romanının basılmamış olması sebebiyle kendi kendinin sansürçüsü olduğunu söyler. “Bir rol, daha ilk romanda her şeyi söylemekten beni alıkoydu ve belli bir süre sonra ikincisini yazmama sebep oldu: “Merra Uhrâ...” Bu, siyasî hapis cezasına olan hıncımı yatıştırmak içindi.” der.⁷⁰

1991 yılında yayımlanan bu roman, **Şarķu'l-mutavassıt** romanının ikinci bir cildi gibi kabul edilir. Ancak, **el-Ân hunâ ev şarķu'l-mutavassıt merra uhrâ**, daha kapsamlı ve konu üzerine daha çok eğilmiş olmakla **Şarķu'l-mutavassıt**'tan farklılaşmaktadır. İki romanın yazılış tarihleri arasında geçen müddet zarfında Arap coğrafyasındaki siyasî tutukluların sayıca artışı ve bu tutuklulara yapılan zulüm ve işkencelerin şiddetlenmesi, Munîf'i bu konuyu tekrar ele almaya yöneltmiştir.

Romanda, Çekoslovakya'nın başkenti Prag'daki Karlovy Vary Hastanesi'nde karşılaşan iki Arap, ana karakterler olarak karşımıza çıkmaktadır.⁷¹ Moran şehrinden olan Tâli' el-‘Arîfi ile ‘Ammûriyye şehrinden olan ‘Âdil el- Hâlidî yıllarca Arap coğrafyasındaki hapishanelerde fizyolojik ve psikolojik işkencelere maruz bırakılmış iki siyasî hükümlüdür. “Tedavi görmeleri için mensubu buldukları partiler aracılığıyla Prag'daki hastaneye gönderilen”⁷² bu iki Arap vatandaşının yaşam hikâyelerinin konu edinildiği eser, üç bölümden müteşekkildir.⁷³ Birinci bölümde ‘Âdil'in dilinden, hapishaneden çıkışları sonrasında Tâli' ve ‘Âdil'in birlikte neler yaşadıkları anlatılmaktadır. İkinci bölümde Tâli' anlatıcı olarak karşımıza çıkar. Bu bölümde yalnızca kendi diliyle doğrudan değil aynı zamanda ölümünden sonra okuması için ‘Âdil'e bıraktığı mektuplar aracılığıyla dolaylı olarak da anlatımını gerçekleştirir. Son bölümde ise ‘Âdil sözü tekrar devralır. Ve anlatmış olduğu kendi hikâyesiyle bir bakıma Tâli''in hikâyesine de ayna tutar.⁷⁴

⁷⁰ Iskandar HABASH, Unpublished Munîf Interview: Crisis in the Arab World – Oil, Political Islam, and Dictatorship, <http://www.aljadid.com/content/unpublished-munif-interview-crisis-arab-world-%E2%80%93-oil-political-islam-and-dictatorship> .

⁷¹ Hafez, a.g.m., s. 89.

⁷² a.e., s. 89.

⁷³ Duraydî, a.g.t., s. 142.

⁷⁴ Hafez, a.g.m., s. 89.

2.1.1.9. *Arzu's-sevâd 1999*

'Abdurrahmân Munîf'in 1999'da basılan bu romanı, üç ciltten oluşmaktadır. Ancak romanın 'eş-sülâsiyye - üçleme' olarak adlandırılması zordur. Zira ciltler içerisindeki bölümlendirmeler birbirini takip eder şekilde yapılmıştır.⁷⁵ Nitekim birinci cilt elli beş bölümden oluşmakta, ikinci cilt elli altıncı bölüm ile başlamakta üçüncü cilt ise yine elli beş bölüm süren ikinci cildin akabinde yüz on birinci bölüm ile devam etmektedir.⁷⁶

Romanın adını oluşturan '**Arzu's-sevâd** ifadesi kelime anlamı olarak karanlık yahut verimli yer manasına gelmektedir. Bu ifade Arapların 651 yılında Irak'ı fethettikleri zaman onu isimlendirmede kullandıkları bir ifadedir. Neden böyle bir isimlendirmede bulduklarına dair iki görüş bulunmaktadır. Birincisine göre; Arap orduları bölgeye vardıkları zaman gözlerine ilk ilişen şeyin binlerce rengârenk palmiye ağacının gölgesi olması dolayısıyladır. İkinci görüşe göre ise; Irak'ın meşhur verimli topraklarından dolayı verilmiş olduğudur.⁷⁷

Günümüz Irak'ının bir izdüşümü gibi sıkıcı olan '**Arzu's-sevâd**, 1802-1821 yılları Irak'ını hatırı sayılır derecedeki detaylı anlatımıyla tarihi bir roman olarak etüt eder.⁷⁸ '**Arzu's-sevâd** romanının temel karakterlerinden, dönemin Bağdat'ının ünlü valisi olan Davud Paşa'nın hayatı tarihçiler tarafından iyi bilinmektedir. 1774' yılında Gürcistan'da Hıristiyan bir anne babadan doğmuş, Bağdat'a on yaşında iken, kast sistemindeki sözleşmeli bir işçi veya bir köle gibi gelmiştir. Sahibi devamlı değişen Davud, bilime ve düşünceye duyduğu aşk sebebiyle Süleyman Paşa'yı etkilemiş ve onun sarayına kadar yükselmeyi başarmıştır. Oldukça erken yaşlarda iyi derecede hem Arapça, Türkçe ve Farsça'yı hem de matematiği öğrenen Davud'u, Süleyman Paşa beklenildiği gibi sarayın haznedarı yapar. Ayrıca Davud, Süleyman Paşa'nın en küçük kızıyla evlenir. 1817'de Bağdat valiliğine getirilir fakat 1831 yılında II. Mahmut'un orduları tarafından yenilgiye uğratılır ve daha sonra şehirden sürgün edilir. Bir müddet sonra affedilen Davud Paşa, Osmanlı İmparatorluğunun Bosna (1833-35) ve Ankara (1839-1840) gibi nispeten küçük valiliklerine verilir. Davut Paşa 1840 yılında emekli olup ölene kadar kalacağı Medine'de uzlete çekilir.

⁷⁵ Hafez, a.g.m., s. 92.

⁷⁶ Duraydî, a.g.t., s. 149.

⁷⁷ Farouq Abdel-qadir, **The Barber of Baghdad**, http://weekly.ahram.org.eg/2000/464/bk1_464.htm .

⁷⁸ Duraydî, a.g.t., s. 149.

Bu roman yazılırken 1983 yılında Bağdat Akademisi'nde basılan meşhur tarihçi 'Abdul'aziz Nevvâr'ın Arapça ansiklopedisinden derlenen geniş tarihi bilgiden yararlanılmıştır. Davut Paşa'nın Irak'taki konumunun önemini anlamak için, Osmanlı'nın bölgedeki, özellikle Mezopotamya'daki merkezi gücünü gözle görülür şekilde kaybettiği 1775–1831 dönemine bakmak gerekir. Osmanlı'nın bu güç kaybedişi önce bölgedeki küçük yerel yöneticilerin güç kazanmasına daha sonra da Batılı Emperyalist güçlerin bölgeye yerleşmesine sebep olmuştur. Romanın girişinde 'Abdurrahmân Munîf 1802 ile 1817 yılları arasında gerçekleşen olayları detaylı bir şekilde aktarmıştır. Bu bölümde, - yönetimi sırasında Davud'un yıldızının parlamaya başladığı- Süleyman Paşa'nın (1780–1802) öldüğü, devam eden süreçte bölgede birtakım iç çekişmelerin ortaya çıktığı ve yönetici kesimin gizli anlaşmalar yaptıklarına dair bilgiler bulunmaktadır.

Munîf bu kitabını, annesine ithaf etmiştir. Munîf annesi için şöyle yazmıştır: “Beni kollayan ve Irak sevgisi ile besleyen kadına...” Romanda geçen konuşmalar yazarın annesi ve anneannesi tarafından kullanılan Bağdat aksanıyla yazılmıştır. Munîf eserde çok karanlık ve yoğun bir dil kullanırken aynı zamanda okuyucudan da metni anlayıp ondan yararlanması için gereken çabayı göstermesini beklemektedir.⁷⁹

2.1.1.10. Ummu'n-nuzûr, 2005

Birinci baskısı 2005 yılında 'Abdurrahmân Munîf öldükten sonra yapılan bu eser, aslında yazarın 1970 yılında yazdığı ilk romanıdır. Tecrübesizlik izleri taşıyan eserini yazar, edebi ve sanatsal yetersizlikleri sebebiyle beğenmemiş ve yazdıktan sonra herhangi bir düzenleme yapmamıştır. Roman on yedi bölümden oluşmaktadır. Romanın kahramanı henüz ilkokul çağındaki Sâmiḥ adlı bir çocuktur. Yatılı eğitim almak üzere gönderildiği kuttâpta görevli hocaları, çocuklara dayak atmayı da verdikleri eğitimin bir parçası olarak görmektedir. Sâmiḥ, Şeyḥ Zekî ve Şeyḥ Şâliḥ'ten nefret eder. Sevmediği bu okuldan kaçan Sâmiḥ kendini yeniden doğmuş gibi hisseder. Canlılık, umut, güven ve hırs kazanır. Kendisini çepeçevre kuşatan karanlık dünyadan kurtulur. Romana ismini veren 'Ummu'n-Nuzûr ise bölge halkınca kutsal bir ağaç olarak kabul edilmekte, kadınlar dilekleri, hayalleri gerçekleşsin diye bu ağacın altında oturmaktadırlar.⁸⁰

⁷⁹ Farouq Abdel-qadir, *The Barber of Baghdad*, http://weekly.ahram.org.eg/2000/464/bk1_464.htm .

⁸⁰ Duraydî, a.g.t., s. 159.

2.1.1.11. Diğer Edebî Kitapları

- el-Kâtib ve'l-menfâ - Humûm ve âfâku'r-rivâyeti'l-'Arabiyye, Dâru'l-Fikri'l-Cedîd, Beyrût, 1992.
- Sîratu Medîne - 'Ammân fi'l-erbe'înât, el-Muessesetu'l-'Arabiyye li'd-Dirâsât ve'n-Neşr, Beyrût, 1994.
- ed-Dimukrâtiyye evvelen ed-dimukrâtiyye dâimen, el-Muessesetu'l-'Arabiyye li'd-Dirâsât ve'n-Neşr, 2. Baskı, Beyrût, 1992.
- 'Urvetu'z-zemâni'l-bâhî, el-Merkezu's-Şekâfiyyi'l-'Arabî, Beyrût, 1997.
- Lev'atu'l- ğiyâb, el-Merkezu's-Şekâfiyyi'l-'Arabî, Beyrût, 1998.
- Rihletu'zav', el-Merkezu's-Şekâfiyyi'l-'Arabî, Beyrût, 2001.
- Zâkiratu'l-mustakbel, el-Merkezu's-Şekâfiyyi'l-'Arabî, Beyrût, 2001.
- Mervân Kaşşâb Bâşî – Rihletu'l-hayât ve'l-fenn, el-Merkezu's-Şekâfiyyi'l-'Arabî, 1997.
- Cebr: Mûsîka'l-elvân, Dâru'l-Medâ li's-Şekâfe ve'n-Neşr, Şam, 2000.
- el-Bâbu'l-meftûh, el-Merkezu's-Şekâfiyyi'l-'Arabî, Beyrût, 2006.
- Esmâ' muste'âra, el-Muessesetu'l-'Arabiyye li'd-Dirâsât ve'n-Neşr, Beyrût, 2006.
- İ'âdetu rasmi'l-harâit – Makâlât 2001-2002, el-Muessesetu'l-'Arabiyye li'd-Dirâsât ve'n-Neşr, Beyrût, 2007.
- Fî edebi's-şadâka, (Mervân Kaşşâb Paşa ile birlikte), el-Muessesetu'l-'Arabiyye li'd-Dirâsât ve'n-Neşr, Beyrût, 2011.
- Beyne's-şekâfe ve's-siyâse, el-Muessesetu'l-'Arabiyye li'd-Dirâsât ve'n-Neşr, Beyrût, 3. Baskı, 2003.
- el-İrâk - Hevâmîş mine't-târih ve'l-Mukâveme, el-Merkezu's-Şekâfiyyi'l-'Arabî, Beyrût, 2003.
- Sa'dullâh Venûs – el-İnsânu'l-muşakkafi'l-'Arabî, Dâru'l-Ken'ân li'd-Dirâsât ve'n-Neşr, Şam, 2000.
- el-ĶalaĶ ve temcîdu'l-hayât, (Komisyon ile birlikte), el-Muessesetu'l-'Arabiyye li'd-Dirâsât ve'n-Neşr, Beyrût, 1995.
- Meşâhidu'n-nâs 'inde'l-mevt, Silsiletu 'Âlemi'l-Ma'rife, Kuveyt, 1999.

2.1.2. Siyaset ve İktisat Üzerine Yazdığı Kitaplar

- Mebdeu'l-muşârake ve te'mîmu'l-bitrûli'l-'Arabî, Dâru'l-'Avde, Beyrût, 1973.

- el-Bitrûlu'l-'Arabî - Muşârake evi't-te'mîm, Beyrût, 1975.
- Te'mîmu'l-bitrûli'l-'Arabî, Bağdat, 1976.

2.2. MAKALE VE İNCELEME YAZILARI

- el-Uhdûd, Mecelletu'l-Vahde, Sayı 2, Rabât, Kasım 1984, ss. 139-149.
- Tekâsîmu'l-leyl ve'n-nehâr, Mecelletu'l-Bedîl, Bağdat, Mayıs 1988, ss. 97-105.
- er-Rivâyetu'l-'Arabiyye: Târîhu Men Lâ Târîha lehum, Mecelletu'n-Nâkıd, Sayı 18, Londra, Aralık 1989, ss. 10-14.
- el-Brehistorika 'Arabiyyen, Mecelletu'n-Nehc, Sayı 23-24, Beyrût, 1989, ss. 135-138.
- ed-Dimukrâtiyye ve'l-muctema'î'l-'Arabiyye, Mecelletu'n-Nehc, Sayı 30, Beyrût, 1990, ss. 114-121.
- Hâvle'l-hıvâr beyne't-teyyârâti'l-fikriyyeti'l-'Arabiyye: Mâ hiye şurûtu - Men mum eţrâfuh - Mâ hiye'l-ehdâf, Mecelletu'n-Nehc, Sayı 29, Beyrût, 1990, ss. 51-71.
- el-Menfâ ve'l-medînetu'l-ûlâ ve cevâzu's-sefer - Abdurrahman Munîf, Mecelletu'l-Bedîl, Sayı 16-17, Bağdat, 1991, ss. 13-18.
- Kânûnu'l-eşrâr, Mecelletu'n-Nâkıd, Sayı 39, Londra, Eylül 1991, ss. 35-39.
- Vatanî, Cerîdetu'l-Şudsi'l-'Arabî, Sayı 935, Londra, 14 Mayıs 1992.
- Mehemmetu'l-edeb ziyâdetu'l-va'y - el-İslâmu şevra haķîkiyye, Cerîdetu'l-Enbâ', Kuveyt, 22 Haziran 1992.
- Kırae fi rivâyeti Gassân Kenefânî - 'Âid ilâ Hayfa, Cerîdetu'l-Şudsi'l-'Arabî, Sayı 1018, Londra, 20 Ağustos 1992.
- Rihle me'a Nezîr Neb'a, Mecelletu'l-Medâ, Sayı 3-4, Dımaşk, 1993, ss. 74-80.
- Risâle meftûha ilâ mu'temeri Viyana li huķûķi'l-insân: İn yahtelif ya'teriz, yerfuz, Mecelletu Edeb ve Naķd, Sayı 96, Kâhire, Ağustos 1993, ss. 130-133.
- Ra'y ve şehâde havle'l-ķam', Mecelletu Fuşûl, Sayı 3, Kâhire 1992, 1. Baskı ss. 181-188.
- Nahve şekâfeti Te'addüdi'l-ezmine ve'l-emkine ve'l-beşer, Cerîdetu's-Sefîr, Beyrût, Şubat 1993, ss. 202-206.
- el-Mer'e suâl fihi ba'zu't-teħaddi'l-cemîl ve'l-ħazr, Mecelletu'n-Nehc, Sayı 5, Beyrût, Sonbahar 1995, ss. 202-206.

- Fennân Birîşe delâlatu'l-ma'rizi'l-evvel, Mecelletu't-Ṭarîk, Sayı 4, Beyrût, Temmuz-Ağustos 1995, ss, 200-208.
- Cebr - Şâ'iru'l-elvân, Mecelletu's-Şekâfeti'l-Cedide, Sayı 264, Dımaşk, Haziran-Temmuz 1995, ss. 163-165.
- Hikâyât mine'l-Bûsne li İfû Andritş, Cerîdetu'l-Eyyâm, Sayı 4, Bahreyn, Ocak 1996, s. 11.
- İbn Haldûn ve şûratuhu fî münemnemât târîhiyye, Mecelletu't-Ṭarîk, Sayı 1, Beyrût, Ocak-Şubat 1996, ss. 116-133.
- Şâhibu hikâyâti'l-Bûsne fî hıvâr me'a Gûyâ, Mecelletu'n-Nizvâ, Sayı 5, Ammân, Ocak 1996, ss. 36-43.
- Emîl Habîbî ḥaserahu'l-edeb – Fe hel rabiḥathu's-siyâse, Mecelletu't-Ṭarîk, Sayı 3, Beyrût, Mart-Nisan 1996.
- el-Uşûliyyetu'l-İslâmiyyetus-siyâsiyye tebennâhe'l-ğarb münzü'l-laḥzati'l-ûlâ, Cerîdetu Aḥbâri'l-Edeb, Kâhire, Haziran 1996.
- el-Cevâhirî ve's-siyâse, Mecelletu't-Ṭarîk, Sayı 6, Beyrût, Kasım-Aralık 1997, ss. 98-101.
- Şehâdât: el-Cevâhirî ḥayyen, riḥletu'l-Cevâhirî ve raḥîlihi: Uşûratu ḳarn, Mecelletu'l-Medâ, Sayı 19, Dımaşk, 1998, ss. 64-66.
- Faşl min rivâye cedîde: Arzu's-sevâd, Mecelletu't-Ṭarîk, Sayı 2, Beyrût, Mart-Nisan 1999, ss. 90-102.
- Tevfik Yûsuf 'Avvâd kırâât cedîde: Mecmû'atu "es-Şabiyyi'l-A'rac" ve devruha'r-rivâdî fî mecâli'l-kışşati'l-'Arabiyye, Mecelletu't-Ṭarîk, Sayı 3, Beyrût, Mayıs-Haziran 1999, ss. 88-95.
- Ğıyâb: likey nekteşife fâtiḥa'l-müderriş, Mecelletu't-Ṭarîk, Sayı 4, Beyrût, Temmuz-Ağustos 1999, ss. 12-19.
- Velîme kebîra ve murra, Mecelletu'l-Medâ, Sayı 28, Dımaşk, 2000, s. 4.
- Hâkezâ yemzûne bi şamt, Cerîdetu's-Sefer, Beyrût, 18 Ağustos 1997.
- Rivâye: et-Tîh, Mecelletu'l-Kermil, Sayı 8, Kıbrıs, 1983, ss. 156-190.
- Arzu's-sevâd, Mecelletu Nizvâ, Sayı 19, Ammân, Temmuz 1999, ss. 187-190.
- Muḥammed Maḥmûd Ḥalîl, el-İnsân ve'l-fenn, ṣerve dâime, Mecelletu Nizvâ, Sayı 22, Ammân, Nisan 2000, ss. 135-144.

- Şefik el-Kemâlî el-musâfiru'l-âid, Mecelletü Nizvâ, Sayı 30, Ammân, Nisan 2002, ss. 41-47.
- Hel enne'l-'Arab ümmetu şî'r faqat?, el-Mecelletu'l-'Arabiyye li's-Şekâfe, Sayı 18, Mart 1990, ss. 184-188.
- Mine'l-basîṭ ile'l-işkâlî, Mecelletu Mevâkıf, Sayı 70, Beyrût, 1993, ss. 118-127.
- el-Eşcâr, Mecelletu'l-Mevkıfî'l-Edebî, Sayı 8, Dimaşk, Aralık 1971, ss. 69-98.
- Hızru'l-Bitrûl: Hel kâne haqîka ev vehmen, Mecelletu Kazâyâ 'Arabiyye, Sayı 3, Beyrût, Haziran 1974, ss. 63-76.
- Selâsu kışaş kaşıra cidden, Mecelletu'l-Âdâb, Sayı 1-2-3, Beyrût, Ocak-Mart 1976, ss. 24-25.
- Huzeyrân ve'n-nift - el-hezîme ve'z-zafer, Mecelletu Âfâk 'Arabiyye, Sayı 10, Bağdat, Haziran 1977, ss. 2-3.
- Da've li'l-münâkaşa: Mülâhazât evveliyye havle humûm fikriyye ve edebiyye, Mecelletu Âfâk 'Arabiyye, Sayı 11, Bağdat, Temmuz 1978, ss. 28-34.
- Nazra serî'a: Âşâru't-te'mîmi'l-'Irâkî fi şınâ'ati'n-niftî'l-'Arabiyye ve fi'l-iqtîşâdi'd-düvelî, Mecelletu Âfâk 'Arabiyye, Sayı 10, Bağdat, Haziran 1979, ss. 2-3 ve s. 120.
- el-Fuşûlu'l-ûlâ min rivâyeti 'Âlem bilâ Hârâit, Mecelletu'l-Fikru'l-'Arabî el-Mu'âsir, Sayı 13, Beyrût, Haziran-Temmuz 1981, ss. 183-200.
- Naḥve cebhe şekâfiyye 'arîza, Mecelletu'l-Âdâb, Sayı 1-3, Beyrût, Ocak-Mart 1983, ss. 33-35.
- el-Ḳavmiyye ve'l-hüviyye ve' ş-servetü'l-'Arabiyye, Mecelletu'l-Müstakbeli'l-'Arabî, Sayı 95, Beyrût, 1987, ss. 65-101.
- Tekâsîmu'l-leyl ve'n-nehâr, Mecelletu'l-Vaḥde, Sayı 44, Rabât, Mayıs 1988, ss. 201-208.
- en-Nift ve't-tenmiye li mâzâ, Mecelletu'n-Nift ve't-Tenmiye, Yıl 1, Sayı 1, Bağdat, Ekim 1975, ss. 6-8.
- Aḥbâru'n-Nift ve't-Tenmiye - fi'l-muḳaddime, Mecelletu'n-Nift ve't-Tenmiye, Yıl 1, Sayı 2, Bağdat, Kasım 1975, ss. 5-8.
- el-Buldânu'l-muntice li'n-nift tubdiu 'ahden cedîden et-tekrîr ve'l-Bitrûkimyâviyyât ve't-Tiknûlûciyâ, Mecelletu'n-Nift ve't-Tenmiye, Yıl 1, Sayı 3, Bağdat, Aralık 1975, ss. 5-9.

- et-Te'mîmu'l-cedîd bidâye li merhale cedîde, Mecelletu'n-Nift ve't-Tenmiye, Yıl 1, Sayı 4, Bağdat, Ocak 1976, ss. 5-8.
- el-Ḥaṭṭu's-strâtîcî 'alâme bârize ve hâmmе fî târîhi şınâ'ati'n-nift, Mecelletu'n-Nift ve't-Tenmiye, Yıl 1, Sayı 5, Ocak 1976, ss. 5-8.
- Eyne seyekûnu maḳarru OPEC?, Mecelletu'n-Nift ve't-Tenmiye, Yıl 1, Sayı 6, Bağdat, Mart 1976, ss. 5-8.
- Fî zikrâ's-sâbi' min Nîsân, el-istişmâru'l-mubâşir bidâyetu taḥrîri's-serveti'n-niftiyye, Mecelletu'n-Nift ve't-Tenmiye, Yıl 1, Sayı 7, Bağdat, Nisan 1976, ss. 5-8.
- Mu'temeru Paris, mâzâ ve ilâ eyne?, Mecelletu'n-Nift ve't-Tenmiye, Yıl 1, Sayı 8, Bağdat, Mayıs 1976, ss. 5-8.
- et-Te'mîm fî senetihi'r-râbi'a mezîden min incâzât, Mecelletu'n-Nift ve't-Tenmiye, Yıl 1, Sayı 9, Bağdat, Haziran 1976, ss. 5-8.
- OPEC vâhîde, OPEC aḳvâ ve ekşera hırşan 'alâ meşâlihi'ş-şu'ûb, Mecelletu'n-Nift ve't-Tenmiye, Yıl 1, Sayı 10, Bağdat, Temmuz 1976, ss. 5-8.
- Hel yekûnu mu'temeru Kolombo bi Endonezya iḳtişâdî?, Mecelletu'n-Nift ve't-Tenmiye, Yıl 1, Sayı 11, Bağdat, Ağustos 1976, ss. 5-8.
- Keyfe nuḳâvîmu'z-zahfe'l-Emrîkî fî ḳazâyâ'n-nift, el-maḥaṭṭatu'l-Emrîkî: Eşḳâlulu ve merâḥîluh, Mecelletu'n-Nift ve't-Tenmiye, Yıl 1, Sayı 12, Eylül 1976, ss. 5-8.
- Ḥarbu teşrîn: en-Nift ve's-siyâse ve'l- ḥarb, mâzâ ḥaḳḳaḳat ve mâzâ lem tuḥaḳḳıḳ?, Mecelletu'n-Nift ve't-Tenmiye, Yıl 2, Sayı 1, Bağdat, Ekim 1976, ss. 5-10.
- el-Ma'raketü'l-ân ṭarîḳu'l-'Arab ile'l-mustaḳbel, Mecelletu'n-Nift ve't-Tenmiye, Yıl 2, Sayı 2, Bağdat, Kasım 1976, ss. 5-10.
- Emrîka hiye Emrîka: Ford ev Carter: Zıdde'ş-şu'ûb ve me'a'l-istiḡlâl ve'l-ıztihâd, Mecelletu'n-Nift ve't-Tenmiye, Yıl 2, Sayı 3, Bağdat, Aralık 1976, ss. 5-11.
- Mâzâ ba'de raf'i es'âri'n-nift?, Mecelletu'n-Nift ve't-Tenmiye, Yıl 2, Sayı 4, Bağdat, Ocak 1977, ss. 5-10.
- Felsefetu't-tesviye tedḥulu fî mecâli'n-nift, Mecelletu'n-Nift ve't-Tenmiye, Yıl 2, Sayı 5, Bağdat, Şubat 1977, ss. 5-10.
- el-'Arab ve İfrîkyâ ilâ eyne?/ Tevhîdu'l-mevâḳıf ve'n-nemâzici'l-icâbiyye bidâye li 'alâkât cedîde, Mecelletu'n-Nift ve't-Tenmiye, Yıl 2, Sayı 6, Bağdat, Mart 1977, ss. 5-10.

- Mun'atafu's-siyâseti'n-niftıyye, Mecelletu'n-Nift ve't-Tenmiye, Yıl 2, Sayı 7, Bağdat, Nisan 1977, ss. 7-12.
- Emrîka ve't-tâka: Hutuvât cedîde li siyâse kadîme, Mecelletu'n-Nift ve't-Tenmiye, Yıl 2, Sayı 8, Bağdat, Mayıs 1977, ss. 5-8.
- Te'mîmu'n-nift bidâye li 'asr cedîd, Mecelletu'n-Nift ve't-Tenmiye, Yıl 2, Sayı 9, Bağdat, Haziran 1977, ss. 5-10.
- Temmuz bidâyetu'l-intikâlu'l-kebîr, Mecelletu'n-Nift ve't-Tenmiye, Yıl 2, Sayı 10, Bağdat, Temmuz 1977, ss. 4-9.
- Mülâhazât evveliyye havle's-siyâseti'l-Emrîkiyye fî mecâli't-tâka, Mecelletu'n-Nift ve't-Tenmiye, Yıl 2, Sayı 10, Bağdat, Temmuz 1977, ss. 41-56,
- en-Nift ve's-siyâse hakîka em hurâfe, Mecelletu'n-Nift ve't-Tenmiye, Yıl 2, Sayı 11, Bağdat Ağustos 1977, ss. 4-10.
- Merraten uhrâ: en-Nift ve's-siyâse, Emrîka ba'de teşrîn, Mecelletu'n-Nift ve't-Tenmiye, Yıl 2, Sayı 12, Bağdat, Eylül 1977, ss. 4-11.
- Yecibu en nestehdime'n-nift kesilâh ve keyfe?, Mecelletu'n-Nift ve't-Tenmiye, Yıl 3, Sayı 1, Bağdat, Ekim 1977, ss. 4-9.
- Bernâmecu't-tâka lu'be em tarîk li't-tesâvüm, Mecelletu'n-Nift ve't-Tenmiye, Yıl 3, Sayı 2, Bağdat, Kasım 1977, ss. 4-9.
- en-Nift ve's-siyâse merra gâlişe, Mecelletu'n-Nift ve't-Tenmiye, Yıl 3, Sayı 3, Bağdat, Aralık 1977, ss. 4-9.
- en-Nift mâdde serî'atu'l-işti'âl ve'l-hatar, Mecelletu'n-Nift ve't-Tenmiye, Yıl 3, Sayı 4, Bağdat, Ocak 1978, ss. 4-9.
- el-Mîzâniyyetu'l-âmmе ve'l-huttatu's-seneviyye, Mecelletu'n-Nift ve't-Tenmiye, Yıl 3, Sayı 5, Bağdat, Şubat 1978, ss. 4-9.
- Hâletâni hatîratâni ve zarûratu'l-bahş 'an hulûl, Mecelletu'n-Nift ve't-Tenmiye, Yıl 3, Sayı 6, Bağdat, Mart 1978.
- İnhişâzu'd-dûlâr silâhu't-tehdîdu'l-mustemirr zıdde OPEC, Mecelletu'n-Nift ve't-Tenmiye, Yıl 3, Sayı 7, Bağdat, Nisan 1978, ss. 4-7.
- el-Emnu'l-gîzâiyyu'l-'Arabî hel yuhakkıku'l-istiklâlu's-siyâsî ve'l-iktisâdî, Mecelletu'n-Nift ve't-Tenmiye, Yıl 3, Sayı 8, Bağdat, Mayıs 1978, ss. 4-8.
- el-Evvelu min huzeyrân 'atâun mustemirr, Mecelletu'n-Nift ve't-Tenmiye, Yıl 3, Sayı 9, Bağdat, Haziran 1978, ss. 4-9.

- el-Emberyâliyyetu'l-Emrîkiyye tuḳîmu İhtikâran cedîden, el-ḥarbu's-sırriyyeti'l-cedîde: Ḥarbu'l-ğizâ', Mecelletu'n-Nift ve't-Tenmiye, Yıl 3, Sayı 10, Bağdat, Temmuz 1978, ss. 10-13.
- ez-Zikrâ's-seneviyye li te'sîsi OPEC, Mecelletu'n-Nift ve't-Tenmiye, Yıl 3, Sayı 11, Bağdat, Eylül 1978, ss. 4-5.
- en-Nift ve't-Tenmiye: 'Âm cedîd merḥale cedîde, Mecelletu'n-Nift ve't-Tenmiye, Yıl 4, Sayı 1, Bağdat, Ekim 1978, ss. 4-7.
- Mu'asker Dâvud: es-Siyâse ve'l-iḳtişâd, el-ḥaḳâḳ ve'l-evhâm, Mecelletu'n-Nift ve't-Tenmiye, Yıl 4, Sayı 2, Bağdat, Kasım 1978, ss. 4-9.
- ed-Dûlâr yeterâce'u ve yehbiṭu külle yevm, Mecelletu'n-Nift ve't-Tenmiye, Yıl 4, Sayı 3, Bağdat, Aralık 1978, ss. 4-9.
- Ḳable en tebd'e ziyâdetu'l-es'âr hebṭu'd-dûlâr, Mecelletu'n-Nift ve't-Tenmiye, Yıl 4, Sayı 4, Bağdat, Ocak 1979, ss. 4-9.
- Emrîka terşehu'l-kiyâne's-şahyûnî li devr cedîd, Mecelletu'n-Nift ve't-Tenmiye, Yıl 4, Sayı 5, Bağdat, Şubat 1979, ss. 4-9.
- Mu'âhedetu's-şulh hiye'l-ḥiyâne, yecibu'l-ḳazâ 'ale'l-ḥâin ve'l-ḥiyâne, Mecelletu'n-Nift ve't-Tenmiye, Yıl 4, Sayı 7, Bağdat, Nisan 1979, ss. 4-5.
- el-Ġazvu'l-iḳtişâdiyyu'l-cedîd, Mecelletu'n-Nift ve't-Tenmiye, Yıl 4, Sayı 8, Bağdat, Mayıs 1979, ss. 4-7.
- Zikra't-te'mîm ve teḥaddiyâtu'l-merḥaleti'r-râhine, Mecelletu'n-Nift ve't-Tenmiye, Yıl 4, Sayı 9, Bağdat, Haziran 1979, ss. 10-13.
- Şevra li's-sâbi' 'aşer min Temmuz bidâyetu't- tarîḳ naḥve'l-vaḥde ve't-Taḥrîr, Mecelletu'n-Nift ve't-Tenmiye, Yıl 4, Sayı 10, Bağdat, Temmuz 1979, ss. 6-9.
- Mâzâ ba'de mu'temeray Strazburg ve Tokyo ve ḥalveti Camp David, Mecelletu'n-Nift ve't-Tenmiye, Yıl 4, Sayı 11, Bağdat, Ağustos 1979, ss. 4-16.
- OPEC beyne'l-fi'l ve raddu'l-fi'l, Mecelletu'n-Nift ve't-Tenmiye, Yıl 4, Sayı 12, Bağdat, Eylül 1979, ss. 4-9.
- Mu'temeru Hawana: Nizâlu'l-'âlemi'n-nâmî min ecli ğad efzale, Mecelletu'n-Nift ve't-Tenmiye, Yıl 5, Sayı 1, Bağdat, Ekim 1979, ss. 4-13.
- Niftu OPEC ve siyâsetu'l-'udvâni'l-Emrîkiyye, Mecelletu'n-Nift ve't-Tenmiye, Yıl 5, Sayı 2, Bağdat, Kasım 1979, ss. 4-7.

- el-Ğımmetu'l-iqtisâdiyye, maṭlab esâsî fi hâzihi'l-merḥale, Mecelletu'n-Nift ve't-Tenmiye, Yıl 5, Sayı 3, Bağdat, Aralık 1979, ss. 4-9.
- İnḥilâlu'l-'alâkâti'l-iqtisâdiyyeti'd-düveliyye, Mecelletu'n-Nift ve't-Tenmiye, Yıl 5, Sayı 4, Bağdat, Ocak 1980, ss. 4-9.
- Nümuvvu nizâm iqtisâdî 'âlemî cedîd, Mecelletu'n-Nift ve't-Tenmiye, Yıl 5, Sayı 5, Bağdat, Şubat 1980, ss. 4-9.
- en-Nizâmu'l-iqtisâdî ed-düvelî el-cedîd: el-Maṭlabu'l-Ekser İlhâhan, Mecelletu'n-Nift ve't-Tenmiye, Yıl 5, Sayı 6, Bağdat, Mart 1980, ss. 4-9.
- Evleviyyetu'l-evleviyyât, el-insân hedefu't-tenmiye ve vesîletuhâ, Mecelletu'n-Nift ve't-Tenmiye, Yıl 5, Sayı 7, Bağdat, Nisan 1980, ss. 4-7.
- OPEC fi'l-merḥaleti'l-hâliye, Mecelletu'n-Nift ve't-Tenmiye, Yıl 5, Sayı 8, Bağdat, Mayıs 1980, ss. 4-7.
- et-Te'mîmu bidâyetu 'asr cedîd, Mecelletu'n-Nift ve't-Tenmiye, Yıl 5, Sayı 9, Bağdat, Haziran 1980, ss. 4-7.
- OPEC fi muvâceheti't-teḥaddiyât, Mecelletu'n-Nift ve't-Tenmiye, Yıl 5, Sayı 10, Bağdat, Temmuz 1980, ss. 6-13.
- en-Niftu mâdde nâzıbe ve'z-zirâ'a 'atâun dâim, Mecelletu'n-Nift ve't-Tenmiye, Yıl 5, Sayı 11, Bağdat, Ağustos 1980, ss. 4-7.
- 'Akdu't-tenmiyetu'l-'Arabiyye ve 'ukûdu't-tenmiye fi'l-'âlem, Mecelletu'n-Nift ve't-Tenmiye, Yıl 5, Sayı 12, Bağdat, Eylül 1980, ss. 4-9.
- Sene cedîde ve taṭavvur mustemirr, Mecelletu'n-Nift ve't-Tenmiye, Yıl 6, Sayı 1, Bağdat Ekim 1980, ss. 4-7.
- 1973 'âmu't-taḥavvuli'l-kebîr, şırâ'u OPEC me'a'l-iḥtikârât ve'd-düvelu'r-ra'sumâliyye, Mecelletu'n-Nift ve't-Tenmiye, Yıl 6, Sayı 4-5, Bağdat, Ocak-Şubat 1981, ss. 6-13.
- el-Merḥaletu'l-kâdime Hiye merḥaletu'l-muvâcehe min ecli't-taşnî' ve't-tenmiye, Mecelletu'n-Nift ve't-Tenmiye, Yıl 6, Sayı 6, Bağdat, Mart 1981, ss. 4-5.
- İnnel-hâlete'l-cedîde hiye nuḥûz melḥûz fi'l-mesâni'i ve's-şüknât ve'l-eryâf ve'l-medîne ve's-şâri', Mecelletu'n-Nift ve't-Tenmiye, Yıl 6, Sayı 9-10, Bağdat, Haziran-Temmuz 1981, ss. 4-5.
- Ḥağâik lâ büdde min teslîṭi'z-zav' 'aleyhâ, Mecelletu'n-Nift ve't-Tenmiye, Yıl 6, Sayı 11-12, Bağdat, Ağustos-Eylül 1981, ss. 4-5.

- Mülâhazât havle'r-rivâyeti'l-'Arabiyye ve'l-ḥadâse, Mecelletu Qazâyâ ve Şehâdât, Sayı 2, Dımaşk, Yaz 1990, ss. 209-225.
- eş-Şekâfetu'l-vaṭaniyye vâkı' ve teḥaddiyât, Mecelletu Qazâyâ ve Şehâdât, Sayı 6, Dımaşk, Kış 1993, ss. 5-22.
- Bi meşâbeti taqdîm (Munîf ve Fayşal Derrâc), Mecelletu Qazâyâ ve Şehâdât, Sayı 7, Dımaşk, Kış 2000, ss. 11-14.
- ez-Zâkira ve'l-mevt, Mecelletu Qazâyâ ve Şehâdât, Sayı 7, Dımaşk, Kış 2000, ss. 151-170
- 2.3. KENDİSİYLE YAPILAN RÖPORTAJLAR
- Hıvâr me'a'd-Duktûr 'Abdurrahmân Munîf - Mâcid es-Sâmerrâi – Cihâd Fâzıl, Mecelletu'l-Fikri'l-'Arabiyyi'l-Mu'âşır, Sayı 6-7, Beyrût, Ekim-Kasım 1980, ss. 133-139.
- Hıvâr: 'Abdurrahmân Munîf fî hıvâr me'a Beyrût el-Mesâ' en-nift hüve'l- ḥarâb - Kemal Avvâd, Beyrût, 4 Ağustos 1986, ss. 26-30.
- 'Âlemu 'Abdurrahmân Munîf er-Rivâi - Şakir 'Abdulḥamîd, Mecelletu İbda', Sayı 1, Qâhire, Ocak 1985, ss. 152-161.
- 'Abdurrahmân Munîf fî "et-Tih" el-cüz'ü'l-evvel min şulâsiyye "Mudunu'l-milh": Bi'n-nift, 'âşet ve bi'n-nift temût - Selvâ Na'imî, Mecelletu Kullu'l-'Arab, ss. 51-53.
- Vechen li vech: 'Abdurrahmân Munîf ve Celîl el-'Atıyye, Mecelletu'l-'Arabî, Sayı 331, Kuveyt, Haziran 1986, ss. 97-102.
- Hıvâr me'a 'Abdurrahmân Munîf: el-Vâkı' ve'l-müşekḳaf ve'r-rivâye- Fayşal Derrâc, Mecelletu'n-Nehc, Sayı 18, Beyrût, 1 Şubat 1988, ss. 220-265.
- el-Kâtib er-rivâiyyu'l-kebir 'Abdurrahmân Munîf fî hıvâr me'a "el-Ḥurriyye" el-fikru'l-iştirâkî hüve fikru'l-mustakbel, Mecelletu'l-Ḥurriyye, Beyrût, 28 Nisan 1991, ss. 38-45.
- Hıvâr me'a 'Abdurrahmân Munîf havle humûmu'r-rivâye ve humûmu'l-vâkı'u'l-'Arabî - 'Abdullaṭif el-Ḥanâşî, Mecelletu'l-Mustakbeli'l-'Arabî, Sayı 155, Merkezi Dirâsâti'l-Vaḥdeti'l-'Arabiyye, Beyrût, Ocak 1992, ss. 118-130.
- 'Abdurrahmân Munîf: Ene ve Cembrâ ḥâvelnâ en na'mele şey'en mu'âkisen, Mecelletu'l-Yemâme, Sayı 122, Riyad, Eylül 1992, ss. 60-61.

- Hıvâr me‘a‘r-rivâi ‘Abdurrahmân Munîf - Na‘îm el-Yâfi, Mecelletu‘l-Mevkıfı‘l-Edebî, Sayı 257-258, Dımaşk, Eylül-Ekim 1992, ss. 84-98.
- Mihveru‘l-‘aded: ‘Abdurrahmân Munîf li “el-Cedîd” uhibbu eşyâ’ keşîra lâ yuhibbuha eş-şevriyyûn - Ni‘me Hâlid, Mecelletu‘l-Cedîd fî ‘Âlemi‘l-Kutub ve‘l-Mektebât, Sayı 12, Ammân, Kış 1996, ss. 7-12.
- Hıvâr me‘a ‘Abdurrahmân Munîf: Diktatûriyyetu‘l-müesseseti‘s-siyâsiyye - Saîd eş-Şihâb, Mecelletu‘l-Ğâhire, Sayı 171-172, Ğâhire, Şubat-Mart 1997, ss. 158-165.
- Hıvâr - el-Bahş ‘an‘il-kelimesi‘l-fi‘l - Mâcid es-Sâmerrâi, Mecelletu‘l-Âdâb, Sayı 9-10, Beyrût, Ekim 1997, ss.18-23.
- ‘Abdurrahmân Munîf min “Şarġi‘l-Muţavassıt” ilâ “Muduni‘l-Milh”, Mecelletu Aġbâri‘l-Edeb, Ğâhire, Mart 1998, ss. 10-11.
- ‘Abdurrahmân Munîf: el-Vaţan lâ yustebdelu ve lâ yustagni ‘anhu ve‘l-ġanînu ileyhi yedfe‘unî li rafzi‘t-tenâzülât, Mecdî Ĥaseneyn, Cerîdetu‘l-Aġâlî, Sayı 860, Ğâhire, 1998, s. 13.
- ‘Abdurrahmân Munîf yeteġaddeşu li Rûzi‘l-Yûsuf: Lem edġul ‘âleme‘l-memnû‘ât, fe ene sâih ‘ale‘z-zifâf - Vâil ‘Abdulfettâġ, Mecelletu Rûzu‘l-Yûsuf, Sayı 3639, Ğâhire, Mart 1998, ss. 48-50.
- er-Rivâiyyul-‘Arabî ‘Abdurrahmân Munîf li “el-İttihâdu‘ş-Şekâfi” - Ğad tekfi ġayatu insân vâhid li teşkili rivâye ceyyide, Cerîdetu‘l-İttihâd, Ebû Zabî, Kasım 1999.
- ‘Abdurrahmân Munîf, ġâle ġaşşa, ektubu li-ebnâi şa‘bî ve lâ tehummunî el-cevâiz, Aġmed ed-Düveyġî, Mecelletu Edeb Ve Naġd, Sayı 189, Ğâhire, Mayıs 2001, ss. 50-60.
- el-Kâtibu‘l-kebîr ‘Abdurrahmân Munîf li “eş-Şâhid” - er-Rivâyetu sâhemet fî suġûti‘s-sicni‘s-siyâsi - ‘Aşım el-Cündî, Mecelletu‘ş-Şâhid, Sayı 186, Şubat 2001, ss. 86-93.
- ‘Abdurrahmân Munîf: es-Sulţa, el-muşekġaf ve‘l-ġadâşe - Şaġsiyyâtu şahrâ mustaġbeliyye - Taġdîm ve Hıvâr: Rıza b. Ĥamîd, Mecelletu Kitâbât Mu‘âşıra, Sayı 13, Beyrût, Şubat-Mart 1992, ss. 31-35.
- ‘Abdurrahmân Munîf, şaġsiyyât ke‘l-faġġ tuverriţu ġayraġa - Hıvâr: Selvâ Na‘îmî, Mecelletu‘l-Kermil, Sayı 9, 1983, ss. 179-197.

- ‘Abdurrahmân Munîf: el-Buṭûletu’r-rivâiyye ve’l-muṣekḳaf ve’r-rivâye, Hıvâr: Necvâ er-Riyâhî, Mecelletu’l-Hayâtu’s-Sekâfiyye, Sayı 87, Tunus, Eylül 1997, ss. 36-45.
- ‘Abdurrahmân Munîf: Ene hâle ḥâşşa ve’l-kibâru lâ yeteḥalleve ‘an ahlâmihim, Hıvâr me’a Ahmed ed-Düveyhî, Cerîdetu’l-Bilâd, Sayı 16176, Cidde, Kasım 2000, s. 11.
- er-Rivâyâtu’l-kebîra lâ yektubuha unâs ḥâifûn - Hıvâr beyne Cebrâ İbrâhîm Cebrâ ve ‘Abdurrahmân Munîf - Mâcid es-Sâmerrâî, Mecelletu Âfâk ‘Arabî, Sayı 7, Bağdat, Mart 1977, ss. 86-96.
- Hıvâr me’a’d-Duktûr ‘Abdurrahmân Munîf - Yusuf el- Ka’îd, Mecelletu Qazâyâ ‘Arabiyye, Sayı 5-6, Beyrût, Ekim-Kasım 1977, ss. 146-152.
- Hıvâr me’a’d-Duktûr ‘Abdurrahmân Munîf - Mâcid es-Sâmerrâî, Mecelletu’l-Fikru’l-‘Arabiyyi’l-Mu‘âşır, Sayı 6-7, Beyrût, Ekim-Kasım 1980, ss. 133-139.
- Riḳâbetu’l-Muctema’ - ‘Abdurrahmân Munîf - Hıvâr: Halîm Berakât, Mecelletu’l-Mevâkıf, Sayı 69, Beyrût, Sonbahar 1992, ss. 55-63.

3. EDEBÎ KİŞİLİĞİ

‘Abdurrahmân Munîf’in edebî açıdan değerli eserler telif etmesinin temelinde - hayatı bahsinde de belirtildiği üzere- mensubu bulunduğu Arap coğrafyasında yer alan pek çok ülkede orta ve uzun vadeli olarak ikamet etmiş olması önemli bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Ürdün, Suudî Arabistan, Irak, Mısır, Suriye gibi ülkelerdeki ikameti sayesinde bölge haklarının yaşamış oldukları sorunları ve krizleri müşahede etmiş, birinci ağızdan dinleme imkânı bulmuştur. Böylelikle kendisine, eserlerinde Arap bireyinin yaşadığı kimlik bunalımı, demokrasi ve özgürlükler sorunu, kadın hakları, Arap birliğinin sağlanması gibi dönemin en önemli meselelerini işlerken kullanabileceği yeterli derecede malzeme sağlamıştır. Diğer taraftan “Suudî asıllı doğmuş olmasına rağmen politik düşüncelerinden dolayı ülke rejimi tarafından vatandaşlıktan çıkarılması ve hayatının tamamını ülke dışında geçirmek durumunda bırakılması sebebiyle Munîf, tüm çağdaş Arap

yazarları içinde “kozmpolit Arap” tanımını haklı çıkarmaya en yakın düşen yazarlardan biri sayılmaktadır.”⁸¹

Arap dünyasında yaşanan sosyal ve siyasî sorunlara kayıtsız kalmayıp eserlerinde ağırlıklı olarak bunları konu edinen Munîf’in edebî kişiliğini incelemeyen önce, edebî kişiliğine fikrî bakımdan alt yapı oluşturan düşünce dünyasına bakmak yerinde olacaktır. Munîf, Filistin devletinin yıkılışı ve ardından İsrail’in kuruluşuna şahitlik etmiş Arap aydınları neslindedir. Bu nesil Yahudi planının başarıyla sonuçlanmasını toplumsal geri kalmışlık, ulusal parçalanmışlık ve siyasi yönetimlerin sömürgeci güçlere olan bağımlılıklarıyla açıklamaktaydı. Munîf de diğer Arap aydınları gibi bu gerçekle yüzleşmek için devrimci sloganlar yükseltmiş, Arap birliğinin ikamesi, toplumun genel ıslahı ve sömürgeci güçlere bağımlılıktan kurtulmak adına çağrıda bulunmuştur. Arap milliyetçiliğinin gerçekleşeceğine olan inançları ile öne çıkan bu nesil, Sâtı‘ el- Hısrî (1880-1969), Konstanın Zurayk (1909-2000) ve Mişel ‘Aflak (1910-1989) gibi Arap Milliyetçiliği savunucusu aydınların fikirlerinden etkilenmişlerdir. Yeni bir Arap geleceğine olan inanç milliyetçi Arap partilerinin kurulmasına ve Filistin halkının yaşadığı trajedide parmağı olan tüm siyasi yapıların yıkılması için çabalayan mücadeleci bir halk hareketinin yükselişe geçmesine neden olmuştur.⁸²

Arap milliyetçiliği taraftarı olması ve Arap birliği savunuculuğu yapması göz önünde bulundurulduğunda Munîf’in İsrail, Amerika ve İngiltere devletlerine karşı olan yargılayıcı tavrının sebebi net bir şekilde anlaşılacaktır. Munîf’in Amerika’nın Irak’ı ilk işgali üzerine kaleme aldığı ve The Guardian’da yayımlanan 1 Nisan 1991 tarihli yazısında⁸³ başta Amerika olmak üzere Batı’yı kıyasıya eleştirmektedir. Kendisini ‘demokrasi ve özgürlükler’ ülkesi olarak lanse eden Amerika’nın, söz konusu bir başka ülke olduğunda bu en temel hakların uygulanabilirlik derecesini kendi çıkarlarıyla çatışıp çatışmamasına bağlı olarak ayarladığını dile getiren Munîf, eserleri içerisinde özellikle **Mudunu’l-milh**’in çıkış noktası olarak tebellur eden petrolün Ortadoğu’daki karmaşa ve

---

⁸¹ Paul STARKEY, **Modern Arabic Literature**, Edinburgh University Press, Edinburgh 2006, nakleden Harmancı, a.g.t., s. 31.

⁸² Fayşal Derrâc, ‘**Abdurrahmân Munîf ve rivâyetu’l-iltizâm**, Merkezi Dirâseti’l-Vaḥdeti’l-‘Arabiyye, Beyrût 2012, s. 7.

⁸³ Abdülrahman Münif, Bir Uygarlığa Karşı Savaş, çev. Aksu Bora, **Birikim Dergisi**, Sayı: 26, İstanbul, Haziran 1991, ss. 32-35.

huzursuzluğun temel nedeni olduğunu söylemektedir. Yazar şu şekilde yazısını sürdürmektedir:

Ortadoğu petrol sayesinde özel bir önem kazandığından beri petrol zenginliğine hâkim olmaya, fiyat ve üretim miktarlarını kontrol etmeye dönük rekabetin de odak noktası oldu. Fiyat ve üretim miktarındaki dalgalanmaların yanında bu meta pek çok düzeyde baskı uygulama aracı oldu. Petrol gelirlerinin aktarımında irrasyonel yöntemler kullanılması, zengin ve yoksul Araplar arasında bir uçurum yarattı; bu da istikrarsızlık ve gerginliğe yol açtı. Bunun da ötesinde büyük miktarda silah alımı, ekonomik çarpıklıklara ve siyasal yolsuzluklara neden oldu. Sonuç olarak, çoğu petrol üreticisi ülke, örtük bir biçimde kimliğini yitirdi.

Batı, özellikle de Amerika, kötü ve gelişmemiş yöneticilere verdiği destekle, insanların haklı ve meşru taleplerinin görmezden gelinmesi bakımından masumiyetten uzaktır. Batı'nın amacı silahlarını satabilecekleri ve deneyebilecekleri sıkıntılı bölgeler yaratmak.

Arap aydınları, artık Batı'nın bu bölgede savaşı yeniden başlatmasının ardında hangi saiklerin yattığını görüyorlar. Bu savaştaki amacın basitçe petrolü denetlemek, BM kararlarını uygulamak ya da rejimleri savunmakla sınırlı olmadığını batının bölgede yaptığının tüm bunların ötesinde, bölge tarihini uyarlığını kültürünü ve dinlerini yok etme anlamını taşıdığını düşünüyorlar.⁸⁴

XX. yüzyılın son çeyreğinde büyük bir trajedinin yaşanmasıyla neticelenen Amerika'nın Irak'ı işgali, yazar Munîf'in antiemperyalist yönünün iyice bilenmesine yol açmıştır. Sonuç olarak Munîf'in, fikrî planda milliyetçi ve sosyalist bir kimliğe sahip olduğu, Arap birliğinin sağlanmasına yönelik zaman zaman inancını yitirse de ümidini her daim koruduğu, dış siyasette ise antiemperyalist ve antisyonist bir tavır sergilediği ve eserlerini bu fikrî temeller üzerine oturttuğu söylenebilir.

Munîf'in edebî kişiliğine dönecek olursak; 'Abdurrahmân Munîf aralarında Necîb Maḥfûz (1911-2006), Yûsuf İdrîs (1927-1991), 'Âdil Kâmil, Yûsuf es-Sibâ'î (1917-1978), İhsân 'Abdulkuddûs (1919-1990), ve Muḥammed 'Abdulḥalîm 'Abdullâh (1913-1970)'ın da bulunduğu -1930'lu yıllarda yazmaya başlayan ve 'Akademisyenler Kuşağı' olarak da bilinen- ikinci kuşak mensubudur.⁸⁵ İkinci kuşak yazarların edebî şahsiyetlerinin oluşmasında, Tâhâ Huseyn (1889-1973), 'Akkâd (1889-1964) ve Heykel (1888-1956) gibi birinci kuşak yazarların etkisi büyüktür.⁸⁶ İkinci kuşağın temayüz eden özellikleri arasında şunları sayabiliriz: Öncelikle bu yazarların her birisi üniversite mezunudur. 'Abdulḥamîd

⁸⁴ a.e., ss. 32-33.

⁸⁵ Şahin Torun, Mısır'da bir Asr-ı Saadet romancısı, <http://www.dunyabizim.com/?aType=haberYazdir&ArticleID=7206&tip=haber>.

⁸⁶ Ahmet Kâzım Ürün, 'Abdulḥamîd Cûde Es-Sahhâr ve Eş-Şâri'u'l-Cedîd Adlı Romanı, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 10, ss. 340-341.

Cûde es-Sahhâr (1913-1974) İktisat Fakültesi, Yûsuf es-Sibâ'î Harp Akademisi, İhsân 'Abdulquddûs ve 'Âdil Kâmil Hukuk Fakültesi, Yûsuf İdrîs Tıp Fakültesi, Necîb Mahfûz Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü, 'Abdurrahmân Munîf İktisat Fakültesi doktora mezunudur. Bu romancıların çalışmalarında dikkatleri çeken en önemli nokta, daha önceki dönemlerde görülen sanatsal kusurlardan azami derecede kurtulmalarıdır. Batı kültürü karşısında hayranlıktan, süzgeçten geçirmeksizin herhangi bir usul belirlemeksizin batıdan ne gelirse gelsin kabul etme alışkanlığından uzak durmuşlardır. Bu yazarlar farklı coğrafyaların insanları olsa da hürriyet, özgürlük, siyaset, ulusal ve milli aidiyet, Filistin sorunu, sınıfsal çatışma gibi ortak konuları, sorunları ele almışlardır.⁸⁷

İlk edebî eseri 1973'te yayımlanan Munîf bu tarihten itibaren bir değerlendirme yapıldığında, çok köklü siyasal ve sosyal değişimlere sebep olan II. Dünya Savaşı sonrası süreçte başlayan Olgunlaşma Dönemi içerisine dâhil edilmektedir.⁸⁸ Önceki dönem yazarlarında ağırlıklı olarak idealizm ve sonrasında realizmin etkileri gözlenirken Munîf neorealizmin etkisinde kalmış ve bu doğrultuda eserler telif etmiştir.⁸⁹

Yaşadığı mekân ve zamanın kendisine sunduğu olanakları sıkı bir şekilde değerlendiren Munîf, aynı zamanda hukuk üzerine aldığı eğitim, ekonomi ve siyaset alanlarındaki aktif çalışmalarıyla edindiği tecrübe, tarihe verdiği önem, gazete yazarlığı, sanat eleştirmenliği ve roman yazarlığı yeteneği gibi pek çok avantajlı özelliği de kendinde birleştirmiştir.⁹⁰

Üniversite eğitimi sırasında siyasî hayata parti üyesi olarak aktif bir şekilde dâhil olan Munîf, milliyetçi akım söylem ve sloganlarına sahip partilerin iş başına geldiklerinde bu söylemlere zıt faaliyetler içerisinde bulduklarını fark edince siyaset arenasından çekilmiş ve farklı bir versiyonla mücadelesine devam etmek adına edebiyat sahasına girmiştir.⁹¹

---

⁸⁷ Humeyd Ekberî, Modern Arap Romanı: Kökleri-Gelişmesi-Eğilimleri – 3, <http://www.40ikindi.com/edebiyat/oku.php?id=3000> .

⁸⁸ Humeyd Ekberî, Modern Arap Romanı: Kökleri-Gelişmesi-Eğilimleri -2, <http://www.40ikindi.com/edebiyat/oku.php?id=2836> .

⁸⁹ Rahmi Er, Roman-Arap Edebiyatı, **İslam Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, C. XXXV, İstanbul, 2008, s. 165.

⁹⁰ Faşal Derrâc, 'Abdurrahmân Munîf ve Rivâyetu'l-İltizâm, s. 10.

⁹¹ a.e., s. 8.

Halîm Berakât'ın, kendisiyle gerçekleştirdiği bir röportajda 'yazın hayatı üzerinde özel bir etkisi bulunan olaylar'a dair sorduğu soruyu Munîf, siyasetten edebiyata yönelik sürecini de dâhil ederek şu şekilde yanıtlamıştır:

Yazın hayatımda özel etkisi bulunan büyük olay ve meseleler; tasnifi ve yahut öne çıkanları tespiti dahi beni zorlayacak derecede çok. Yine de şunları sıralayabilirim: Babamın yolculuk esnasında ulaşmak istediği yere ulaşmadan konaklama yerlerinden birinde ölmesi, oldukça çalkantılı ve yoruma çok açık bir dönemden geçen dünyanın gölgesi altında hayatımın bir orada bir burada parçalanmış bir şekilde geçmesi, küçüklere ve güçsüzlere hiçbir hakkın tanınmaması ve bunları takip eden zorlu ve sert koşullar altında yaşanmış özel ve genel problemler... Daha sonra özellikle siyaset alanında 1948 hezimetleriyle başlayıp, söylenen sözler, tutulan taraflar ve yapılan işler arasındaki korkunç farkın ortaya çıkmasıyla devam edecek olan kısa sürede yerle bir olmuş hayaller. (...)

İşte bu gibi sebepler, hatta bunların yalnızca bir kısmı dahi, insanları vaktinden evvel olgunlaştırır. Aynı şekilde büyükleri gizliden gizliye dinler hale getirir ve hızlı bir eğitimden geçip hayatın zorlu şartlarıyla yüzleşmeye hazırlıklı olmak durumunda bırakır. (...) Kendimi dünyayı değiştirme rüyasına kaptırdıktan, yalan dolanları ve sahteliği, söylenenler ve yapılanlar arasındaki farkları gördükten sonra, yanlışları ortaya çıkarmaya ve meydan okumaya daha hazır hale gelmiştim. Yine aynı şekilde diğer insanlarla iletişime geçmek için de yeni bir yol keşfetmişim. Böylelikle, dünyayı keşfetmeye girişmek, diğer insanların yaşadıkları yıkımları öğrenmek, siyaset hayatının iddialı sözler, gürültülü ve kapalı sloganlar aracılığıyla hakkında beni yanılttığı o gerçek dünya ile tanışmak için roman alanına okuma bazında iyice daldım. Böylelikle beni dünyanın çeşitli bölgelerine taşıyan çok sayıda romanla tanıştım. Ve farkına vardım ki; ben bu yöntem ile yöneticilerin ve liderlerin söylevleri ya da siyasî partilerin programları ve genel sloganları aracılığıyla tanıştığımın daha fazla yer, insan ve eşya ile tanışabilirim. İşte bu durum benimle roman arasında özel bir ilişkinin kurulmasına yardımcı oldu.

1967 hezimetinin romana yönelişimde etkili olduğunu söylesem bir sırrı açıklamış olmam. Bu yöneliş bir kaçış aracı değil aksine bir yüzleşme aracı olmuştur. Bu hezimet bende unutamayacağım bazı etkiler bıraktı. (...) Kendi kendime dedim ki; Arap hayatında büyük bir bozulma var ve bu sorunun açığa çıkarılması gerekiyor. Bu hususta romanın temel yöntem olarak kullanılması pekâlâ mümkün. İşte bu düşünce benim romana yönelmeme sebep olmuştur.⁹²

'Abdurrahmân Munîf'in, edebiyat sahasına yönelerek romanı tercih edişinin bir başka sebebi de roman "yazmaktan zevk almasıdır. Karakterler, olaylar ve ilişkiler yaratmaktan hoşlandığını, hayatta vermek istediği mesajlar olduğunu; bunları böyle güzel bir aracıyla vermektense zevk aldığını" belirtir.⁹³

Munîf'in tarihsel süreç bağlamında ait olduğu edebî döneme ve edebiyat sahasına yönelişinde etkili olan sâiklere dair bu genel bilgilerden sonra, roman türü ile ilgili

⁹² Munîf, *el-Kâtib ve'l-menfâ*, ss. 299-300.

⁹³ Kabadayı, a.g.m., ss. 15-16.

düşüncelerine bakıldığında, onun da pek çok Arap roman yazarı gibi bu edebiyat türü ile gelenek bağlamında bir iç hesaplaşma yaptığı ve çıkar yol aradığı görülecektir. “Munîf, Dünya romanının farklı yapıtlarıyla canlı bir etkileşimi bir zorunluluk olarak görür; bu etkileşim Arap romanını zenginleştirme ve sanatsal olarak geliştirip ufuklarını açmanın en önemli kaynaklarından biridir. Ama Munîf aynı zamanda batılı tekniklere ve üsluplara boyun eğmeye, taklit etmeye mutlak şekilde karşı çıkıp onları ret ve hatta mahkûm eder. Yeni biçimleri taklit, modernlik değil, sadece taklit ve tutuculuktur (...) Yani modernliğin karşıtıdır! Aynı zamanda taklit, özellikle taklidin bu hali, yaratıcılığın da karşıtıdır. Munîf’e göre, tek başına batılı tekniklere yaslanmak, ya da bunları biçimleri ve konularıyla ulaşılması gereken örnekler olarak saymak, zorunlu olarak romanın modernliğine götürmez; bunun aksi daha büyük bir olasılıktır.”⁹⁴

Muhammed Dekrûb, ‘Abdurrahmân Munîf’in roman kuramına ilişkin görüşlerini şu şekilde belirtir:

Munîf’e göre, bir Arap romanı inşa etmek geliştirip yenilemek, evrensel mirastan da yararlanarak yerel gelenekten kaynaklanmalı ve ona yaslanmalıdır. Ama Arap romanının kaygısı Arap okurunun üstünden aşarak Batı aklına seslenmek, sonra Batı’yı hoşnut etmek için gerçeğini folklorik olarak tasvir etmek, onların ölçütleri uyarınca beceriler sergileyip ustalık etmekse, bu bir Arap romanı oluşumuna götürmez. Arap romanının mirastan esinlenmesi, kök salması yurttan ve insanlardan yöntemler ve formüller edinmesi ve aynı zamanda onlara yönelmesi gerekir.

Bununla birlikte bir Arap romanı oluşturma sorunu Munîf için yalnızca eleştirel ve kuramsal bir sorun değildir; ama esas olarak bir yaratıcılık ve fiilî bir romancılık sorunudur. Gerçekte bu sorunun eleştirel yazıya ve kavramsal formüllere dökülmesi; yazma faaliyetinin kendisinde faaliyetin yönelimini güçlendirmek için ve okur önünde özellikle Batılı biçimlere süregiden hayranlığın kafasını karıştırdığı, taklit çemberinde sıkıştırdığı kadar yaratıcılığın gerçek ve özgün ufkundan da uzaklaştırdığı o Arap romancılara karşı bu yönelimi açıklamak içindir.⁹⁵

Munîf, ilk romanı **el-Eşcâr ve İgtiyâlu merzûk**’tan itibaren tüm romanlarının içerisine kendi siyasî ve fikrî düşüncelerini derç etmiş ve kahramanları aracılığıyla bunları yansıtmıştır.⁹⁶ Bu sebeple Munîf’in romanları bir nevi düşünsel otobiyografik yapıtlar

⁹⁴ Muhammed Dekrub, Abdurrahman Munif – Roman Kuramına İlişkin, **Nikbinlik Dergisi**, Sayı: 17, Aralık 2003, Ankara, s. 22.

⁹⁵ a.e., ss. 23-24.

⁹⁶ Nebîh el- Kâsım, Sene min Raḥîli ‘Abdurrahmân Munîf - Eyne Huve’t-Târîh?, <http://www.nabih-alkasem.com/munif2005.htm>.

olarak değerlendirilebilir. Aynı şekilde onun romanları, kimseye boyun eğmeyen, bilgi ile donanımlı bir iradenin; milli kimlik ile toplumsal yenilikçiliği bünyesinde birleştiren bir Arap toplumu inşa etmeye tek başına muktedir olduğunun idrakinde, dirençli bir bilincin yaygınlaştırılması çabasıdır.⁹⁷ Edebiyat anlayışına böyle bir görev yükleyen yazara göre; “Şu anda Arap dünyasında roman XIX. ve XX. yüzyıllar Avrupası’nda olduğu gibi fikirlerin yayılması işlevini görmektedir. Sinema ve tiyatro büyük sermayeyle donanım gerektirir ve devlet tarafından kolaylıkla kontrol edilebilirken roman, basıldığı andan itibaren bağımsızlaşmakta ve kendi rolünü oynamaktadır.”⁹⁸

1998’de dünyanın her ülkesinden yazarların ve eleştirmenlerin katılımıyla Mısır’da gerçekleştirilen I. Arap Romanı Konferansı’nda roman dalındaki yaratıcılığı nedeniyle büyük ödülü alan ‘Abdurrahmân Munîf’in edebî yönüne dair şunlar yazılmıştır: “Munîf’in romanları çölün ritmini izler; bu da onları kentli Arap yazarlarının birçoğunu etkilemiş olan tarzdan daha yavaş kılar. Sonuç; birçok tasvir ve olayın yavaş yavaş biriktiği ağır, düşsel bir temponun en sonunda aniden eyleme dönüşmesidir. Ancak bu düşsel duyarlılık yanıltıcı olabilir, zira romanları fazlasıyla politiktir.”⁹⁹

Sanatçı ile bu sanatçının ortaya çıkardığı sanat arasında ahlâkî bağlamda tezatlar görülebilmektedir. Bu tür ahlâkî bir çelişki edebî anlamda okuyucunun yazara olan bağlılığını zedeleyebilmektedir.¹⁰⁰ ‘Abdurrahmân Munîf’in romanlarına bakıldığında ise eserle yazar arasında birbiriyle uyumlu bir bağ olduğu gözlemlenir. Eserlerini yazmadan önce çok iyi bir ön hazırlık yaptığı ve ihtiyaç duyduğu tarihî bilgileri edinip sosyal hayatın detaylarını titizlikle gözlemlediği, ortaya koymuş olduğu tüm edebî ürünlerde göze çarpmaktadır.¹⁰¹

Yazar Munîf’in edebî kişiliği ile ilgili incelemeyi nihayete erdirmeden önce, Nobel ve Munîf arasındaki ilişkiye değinmek yerinde olacaktır. “Necip Mahfuz 1988 yılında Nobel Edebiyat Ödülü’nü aldığı anda birçok Arap eleştirmen bu ödülü hak eden kişinin ‘Abdurrahmân Munîf olduğunu dile getirmiştir. Ancak Munîf’in öfkeli hali ve İngiliz

⁹⁷ Derrâc, ‘Abdurrahmân Munîf ve rivâyetu’l-iltizâm, s. 8.

⁹⁸ Kabadayı, a.g.m., s. 16.

⁹⁹ a.e., s. 15.

¹⁰⁰ Harmancı, a.g.t., s. 38.

¹⁰¹ Muhammed Şâhîn, **Âfâku’r-rivâye – el-Bunye ve’l-muessirât, İttihâdu’l-Kitâbi’l-‘Arabî**, Dımaşk, 2001, s. 126.

Kraliyet ailesine karşı yaptığı eleştiriler bu büyük ödülü almasına engel olmuştur.”¹⁰² Nihat Ateş, Nobel’in neden Munîf’e verilmediğini İngiliz eleştirmen Christopher Hitchens’tan yaptığı bir alıntı ile ele almıştır:

2001 yılı başından beri Batılı okur ve eleştirmenlerin Doğu konusunda kendilerine rehberlik yapabilecek Müslüman âleminden bir romancı arayışları devam ediyordu. Necip Mahfuz'un ölümünden sonra, Abdelrahman Münif ve Emil Habibi gibi sivri dilli ve laik yazarlar pek rağbet görmemişlerdir. Pamuk'un edebî konularda aracılık yapabilecek yorumcu olabileceği bir süredir düşünülmektedir. Orhan Pamuk, Benim Adım Kırmızı ile İslâm ve Batı tarzlarını konu edinerek ve bunu metin, resim ve tasvirlerle gereken önemi veren “postmodern” bir biçimde gerçekleştirerek sözünü ettiğim konuma aday oldu.¹⁰³

Bir başka yazısında daha ayrıntılı bir şekilde bu konu üzerine eğilen Ateş şu şekilde devam eder: “Münif Nobel'e adaydı ama Doğu adına Batı, ona bu ödülü vermeyecekti. Batı, Hitchens'ın belirttiği gibi Doğu'yu kendisine, kendi istediği biçimde anlatacak (yorumlayacak) postmodern bir yorumcu, bir Doğulu yazar arıyordu ve ilerlemeci, antiemperyalist, gerçekçi ve aydınlanmacı Münif, Batı'nın Doğu'da görmek isteyeceği en son değerler olan bu değerlerin romancısı ve savunucusuydu.”¹⁰⁴ İlk olarak 1901 yılında verilmeye başlanan Nobel Barış Ödülü, daha altıncı yılında adına yakışmayacak şekilde Amerika'nın “savaş ve macera düşkünü” lideri Theodore Roosevelt'e verilmesiyle itibarını kaybetmiştir.¹⁰⁵ Bu tarihten sonra da emperyalist güçlerin verdiği siyasî bir ödül olmaktan öteye geçememiş, nitekim Munîf ve Maḥfûz arasındaki seçimde de bu özelliğini bir kez daha göstermiştir.

Sonuç olarak; ‘Abdurrahmân Munîf’in edebiyat sahasına geçiş yapmadan önce sahip olduğu fikriyatı eserlerine yansıttığını, Arap toplumunun yaşadığı sosyal ve siyasal sorunlara kayıtsız kalmayıp bunları kendine dert edinerek eserlerini söz konusu sorunlar üzerinden Arap toplumunu bilinçlendirme amacına yönelik bir araç olarak kullandığını söyleyebiliriz. O, gerçek hayatta savunuculuğunu yaptığı Arap Birliği, milliyetçilik, antiemperyalizm, özgürlükçü ve demokratik bir devlet sisteminin tesisi vb. fikirleri yalnızca kavli olarak değil; edebî hayatta gerek geleneksel üslup ile Batılı üslup arasında

¹⁰² Ali, <https://www.library.cornell.edu/colldev/mideast/amunif.htm> .

¹⁰³ Nihat Ateş, Bilinemezlik ve Heterodoksi Arasında Bir Kara Kalem: Orhan Pamuk, **5. Sanattan 5. Kola: Orhan Pamuk**, (Kaan Arslanoğlu, Ergin Yıldızoğlu, Nihat Ateş, Ali Mert), yay. haz. Ahmet Öz, İthaki Yayınları, İstanbul, 2007, s. 102.

¹⁰⁴ Nihat Ateş, Nobel'i Niçin Abdurrahman Münif'e Vermediler?, <http://gercekedebiyat.com/haber-detay/nobeli-nicin-abdurrahman-munif-e-vermediler/405%20>.

¹⁰⁵ Tanık Ali, İtibarsız Nobel, çev. Işın Eliçin, <http://arsiv.ntv.com.tr/news/191640.asp> .

bir 'orta yol' bulup kendini tamamen Batı'nın taklitçisi konumuna düşürmemek suretiyle gerekse de vatandaşlıktan çıkarılma ve kitaplarının yasaklanması pahasına inandığı değerleri ve dillendirdiği fikirleri başarıyla okuyucularına aktarmak suretiyle fiilî olarak da başarıyla temsil etmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

‘ABDURRAHMÂN MUNÎF’İN ‘SİBÂKU’L-MESÂFÂTİ’Ŧ-ŦAVÎLE’ ADLI ESERİNİN ROMAN TEKNİĞİ BAKIMINDAN İNCELENMESİ

1. ESERİN ROMAN TEKNİĞİ BAKIMINDAN İNCELENMESİ

Bu bölümde, roman incelemelerinde yer alan; Başlık, Kapak, Özet, Olay Örgüsü, Anlatıcı ve Bakış Açısı, Şahıs Kadrosu, Zaman, Mekân, Dil ve Üslûp, Anlatım Teknikleri ve Tema başlıklarının tamamı kullanılarak romanın tahlili gerçekleştirilmeye çalışılmıştır.

1.1. BAŞLIK

“Sibâku’l-mesâfâti’Ŧ-Ŧavîle” olarak adlandırılan romanın bu başlığı “Uzun koşu yarışı” şeklinde çevrilebilir. “Konunun bir biçimde özetlenmesi”¹⁰⁶ şeklindeki başlıklandırma bu eserde kullanılan başlıklandırma türüdür. Ancak dikkat çekilmesi gereken şöyle bir nokta vardır ki; yazar Munîf, başlıkta mecazî bir ifade kullanmıştır. Nitekim “roman okunmadan yalnızca başlık üzerinden romanın siyasî içerikli olduğuna dair bir tahminde bulunulması pek muhtemel değildir.”¹⁰⁷

İki temel cüzden oluşan başlık, bir “yarış”a ve bu yarış kazanmak için aşılması gereken “uzun bir mesafe”nin varlığına delalet etmektedir. “Bu yarışın tarafları İngiltere ve Amerika’dır.”¹⁰⁸ Yarışın ödülü, tarafların İran üzerindeki çıkarlarını sağlama almaları ve artırmalarıdır. “Uzun mesafe” ile asıl anlatılmak istenen ise yarışın oldukça zorlu geçeceği dolayısıyla yarışın büyük bir sabır ve dayanıklılık isteyen cinsten bir yarış olduğudur.

¹⁰⁶ Fatih Tepebaşılı, **Edebiyat ve Roman**, Çizgi Kitabevi, Konya, 2001, s. 52.

¹⁰⁷ Duraydî, a.g.tz., s. 96.

¹⁰⁸ Hafez, a.g.m., s. 74.

Bu başlıklandırma ile Munîf'in, romanı konu bakımından oldukça kuşatıcı bir başlık seçtiği ve aynı zamanda başlığın okurun ilgisini çekecek nitelikte bir etkiye sahip olduğu söylenebilir.

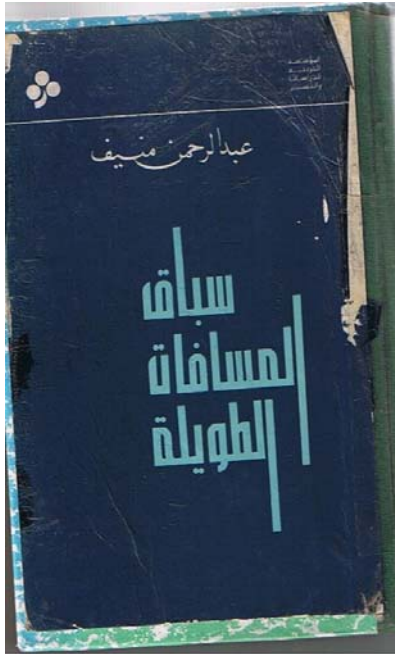
1.2. KAPAK

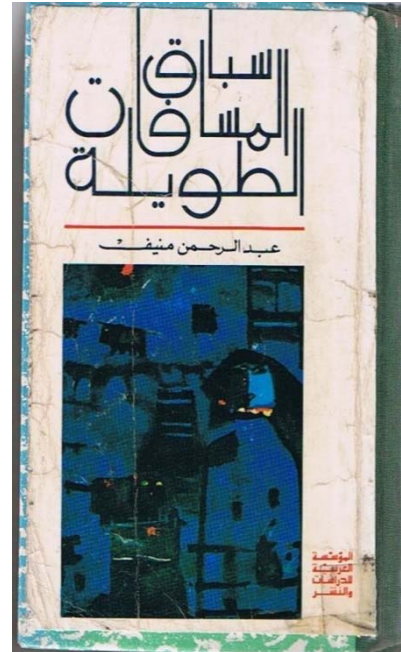
Şekil 1

Şekil 2

Şekil 3

Şekil 4

Kitabın çeşitli baskılarında kullanılan dört farklı kapak tipi yukarıda sıralanmıştır. Bu kısımda kapaklar ve romanın muhtevası birlikte değerlendirilecektir.

Şekil 1’de romanın başkarakteri Peter Mc Donald resmedilmiştir. Resim üzerinden değerlendirildiğinde Peter’in bakışlarının oldukça muğlâk ifadelerle sahip olduğu rahatlıkla söylenebilir. Romandan hareketle bu muğlâklığın onun Doğu’yu ve Doğuluların davranışlarını çoğu kez anlamlandıramayıştından kaynaklandığı çıkarsanabilir. Aynı zamanda bu bakışlar “İngiltere’nin kendisine yüklediği görevleri yerine getirme çabası içindeki Peter’in kaygılarını ve yorgunluğunu da anlatmaktadır.¹⁰⁹

Şekil 2’de Peter’in kendisiyle İran’da tanıştığı ve bir çeşit ilişki yaşadığı Şirin resmedilmiştir. Resimdeki Şirin çiziminin sol arka kısmında yer verilen (ve büyük bir ihtimalle Peter’a işaret olarak çizilmiş) erkek suretine kıyasla Şirin’in daha net bir çizime sahip olması dikkat çekmektedir. Bu fiziksel netliğin, hem romanda dışiliğinin ön plana çıkarılması hem de roman kurgusunda yer verilen karşı cinsle olan ikili ilişkilerindeki dominant karakteri ile bağlantılı olduğu söylenebilir.

Şekil 3’te yer alan kapakta herhangi bir resme yer verilmemiş, yalnızca roman ismi ile yetinilmiştir. Kapakta tercih edilen renk ise diğerlerine nazaran oldukça koyu bir renktir. Bu koyuluk romanda hâkim olan karamsar havaya bir işaret olarak yorumlanabilir.

Şekil 4’te ise Şirin Peter’a kıyasla daha belirgin olmakla birlikte her ikisi de belli belirsiz bir şekilde resmedilmişlerdir. Bu belirsizlik, aralarındaki ilişkinin keyfiyetinin belirsizliğine yorulabilir. Yine aynı şekilde Doğu toplumundaki kapalılık ve gizliliğe bir işaret olarak yorumlanması da pekâlâ mümkündür.¹¹⁰

1.3. ÖZET

Romanın baş karakteri Peter Mc Donald, bir İngilizdir. Peter, II. Dünya Savaşı sırasında İtalya kıyılarında keşif görevi yapmakta olan ve kendisinin de içerisinde bulunduğu bir İngiliz gemisinin Almanlarca tuzağa düşürülmesiyle, iki yıl boyunca tutsaklık hayatı yaşamıştır. Tutsaklık sürecinde yaşadıkları, onu daha sert ve sağlam bir mizaca ve daha ulusalcı bir ruha sahip kılmıştır. Özgürlüğüne kavuşunca bir petrol

¹⁰⁹ Duraydî, a.g.tz., s. 224.

¹¹⁰ a.e., s. 224.

şirketinde işe başlar. Çalıştığı petrol şirketinin müdürü Mr. Randly aynı zamanda, İngiltere'nin İran petrol yatakları üzerindeki çıkarlarını koruyabilmesi için gerekli istihbaratı sağlamak üzere ajan olarak görevlendirilen Peter'ın yol göstericisi de olacaktır. Peter bu yeni görevine başlamak üzere eşi Patricia ile iki kızını Londra'da bırakır ve Zürih'e hareket eder. Burada Mr. Randly tarafından, Şarklılara dair ve Şarklılarla ilişkilerinde nelere dikkat etmesi gerektiğine dair kısa bir eğitimden geçirilir. Daha sonra İngilizlerle işbirliği içerisinde olan Şirin 'Abbâs, Rıza Safrâvî 'Abbâs ve Mirza Muhammed ile Beyrût'ta buluşarak buradan İran'a geçer. İran'da bu gruba Eşref Âyetullah da katılır. Bu dönemde olaylar İngiltere aleyhine gelişmiştir; zira petrol sanayisi millileştirilmiştir ve bunun gerçekleşmesinde büyük bir rolü olan, romanda kendisine "el-'Acûz" kod adıyla yer verilen Muhammed Muşaddık başbakanlığa getirilmiştir. İngiltere'nin hedefi, el-'Acûz'u devirmek ve Şah ile işbirliği gerçekleştirerek ülkenin petrol sanayisi üzerinde söz sahibi olmaktır. Hedef doğrultusunda Peter ile Şirin, Rıza, Mirza ve Eşref el ele verip yaklaşık iki yıl çalışırlar ve Peter sürekli İngiltere ile gelişmeler hakkında yazışarak direktif bekler. Ve 1953 Ağustosunda beklenen olay gerçekleşir; el-'Acûz devrilir. Ne var ki bu, Amerikalıların kurgulayıp hayata geçirdikleri bir operasyon aracılığıyla gerçekleşir. Peter İngiltere'deki yetkililerin son zamanlardaki sessizliklerinden; Şirin, Rıza, Mirza ve Eşref'in tutum değişikliklerinden birşeylerin ters gittiğini sezinlese de bunu hiçbir zaman İran'ın Amerikalılarla işbirliğine vardığı ve İngiltere'nin de gelecekteki çıkarları uğruna buna göz yummak durumunda kaldığına yormamıştır. Nihayetinde, tüm çabaları boşa giden ve büyük bir ihanetle yüzleşmek durumunda kalan Peter zor da olsa yenilgiyi kabullenecektir.

1.4. OLAY ÖRGÜSÜ

Fayşal Derrâc'ın (1942-?) kendisiyle gerçekleştirdiği bir röportajda Munîf, **Sibâku'l-mesâfâti't-tavîle** adlı romanını diğer romanlarından ayıran iki belirgin özelliği şu şekilde ifade etmiştir:

Sibâku'l-mesâfâti't-tavîle, benim diğer romanlarımdan çok daha fazla bir şekilde tarihî gerçeklere dayandırarak yazmış olduğum bir roman. Bu romanı yazmaya karar verdiğimde zihnimde net olarak beliren konu; Muşaddık hükümetinin görevde bulunduğu dönemin İran'ı idi. Bu konuya karar vermemde, yaptığım tarihî okumaların etkisi büyüktür. Konu ile ilgili yaptığım okumaları; Muşaddık

hükümetinin devrildiği dönemi takip eden bir süreçte Irak'ın İran Büyükelçiliği'nde görev yapan dostum Hüseyin Cemil'in (1908-1958) sağlamış olduğu resmî tarihî belgeler üzerinden gerçekleştirdim. (...) Romanın bir diğer ayırt edici özelliği ise; romanda alışılmışın dışına çıkarak pek çok Arap romanında yapıldığı şekliyle Batı'ya Doğu gözüyle bakış yerine Doğu'ya Batı gözüyle bakışı sunmayı tercih etmemdir.¹¹¹

Yazar Munîf'in de açıkça belirttiği gibi tezde incelenen roman, konusu itibarıyla tarihî roman kategorisinde değerlendirilmektedir. Yazar özellikle **Mudunu'l-milh** adlı beşlemesinde petrol sebebiyle Arap coğrafyasında ne gibi değişimlerin yaşandığını ve petrolün Arap ülkelerinin Batılı ülkelerle ilişkilerindeki etkisini konu edinirken **Sibâku'l-mesâfâti't-tavîle** adlı romanında ise benzer bir konuyu İran üzerinden işlemiştir. İlgi çekici olan şey yazarın teze konu edinilen romanda olayları çoğunlukla romanın başkarakteri olarak seçtiği bir İngiliz ajan dilinden ve gözünden aktarmasıdır. Yazar bu seçimi dolayısıyla roman içerisinde 'oryantalistik bakış açısı'nı bolca örneklendirmiş bulunmaktadır. Romanın bir diğer ilgi çekici özelliği ise; yazarın zamana ve mekâna dair net bir bilgi vermemesidir. Bu sebeple tezde, söz konusu roman üzerine ve romanda konu edinilen tarihî olaylar üzerine yapılmış diğer Arapça, Türkçe ve İngilizce eserlerden yararlanılarak bu müphemlik ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır.

Buradan hareketle; tezde olay örgüsü incelemesi 'Tarihsel Olay Örgüsü' ve 'Kurgusal Olay Örgüsü' şeklinde iki alt başlık altında gerçekleştirilecektir. Birinci kısımda, romanın yazımında yazara ilham kaynağı olan tarihî olaylar, tarih alanındaki çalışmalardan yararlanılarak ve dolayısıyla tarihî sistematığe uygun bir biçimde -neden sonuç çerçevesinde- aktarılmaya çalışılacaktır. İkinci kısımda ise yazarın bu tarihî olaylardan hareketle kurguladığı roman üzerinden olay örgüsü aktarılmaya çalışılacaktır.

1.4.1. Tarihsel Olay Örgüsü

Başkarakterin dilinden aktarılan ifadeler incelendiğinde, eserde iki yıllık bir süreç içerisinde yaşanan olayların tahkiye edildiği anlaşılmaktadır. Diğer verili ipuçları da değerlendirildiğinde romana yansıtılan tarihî olayların 1951-1953 yılları arasında ve İran'da yaşandığı sonucuna varılmaktadır. Söz konusu tarihî dönem olaylarını iyi değerlendirebilmek adına incelenecek süreci daha geriden başlatmak gerekmektedir. Bu geriye sarışı şu şekilde sınırlandırmak mümkündür: 1951-1953 yılları arasında İran'da

¹¹¹ Munîf, **el-Kâtib ve'l-menfâ**, ss. 236-237.

devlet otoritesinin başında Muhammet Rıza Pehlevi (1919-1980) bulunmakta ve başbakanlık görevini Muhammed Muşaddık (1882-1967) icra etmekteydi. Muhammet Rıza Pehlevi 1941 yılında babası Rıza Şâh'ın (1878-1944) Britanya ve Sovyetlerin dahliyle devrilmesi neticesinde göreve başlamıştır. Rıza Şâh'ın görevi süresince ülke genelinde gerçekleştirmiş olduğu bazı uygulamaları incelemek, oğlu Muhammed Rıza Pehlevî dönemini anlayabilmek adına gereklidir. Buna binaen Rıza Şâh'ın göreve geliş sürecinden başlanılarak tarihi seyri incelemek yerinde olacaktır.

XIX. yüzyılın ikinci yarısı itibarıyla Avrupa tıpkı Osmanlı topraklarında olduğu gibi İran'da da kendine nüfuz sahaları aramıştı. Özellikle 1857 sonrasında İran bağımsızlığını tamamen yitirmiş ve İngiliz-Rus güç mücadelelerinin dövüş arenasına dönüşmüştür.¹¹² İran'ın güney bölgesine hâkim olan İngiltere ile kuzey bölgesine hâkim olan Rusya nüfuzlarını artırmak için birbirleriyle daima mücadele içerisinde olmuşlardır.¹¹³ Söz konusu mücadele I. Dünya Savaşı'nın gerçekleştiği 1914-1918 yılları arasında da devam etmiştir. İran savaş başladığında tarafsızlığını ilan etmişse de bu, ülkede zaten var olan işgaller sebebiyle herhangi bir anlam ifade etmiyordu. Zira 1915 yılı itibarıyla Rus birlikleri Kazvin'de karargâh kurmuş ve Tahran'ı zapt etme amacıyla beklemektedir. İngiltere ise İran'ın petrol bölgesi Huzistan-Ahvaz'ı Irak Cephesi'ndeki mücadele için üs olarak kullanmaktadır. Diğer yandan Almanya'nın İran'daki faaliyetleri gün geçtikçe artmakta, Alman ajanları İran'da taraftar toplayarak Rus ve İngiliz çıkarlarına zarar vermek amacıyla çalışmalarda bulunmaktadır.

I. Dünya Savaşı neticesinde İngiltere Kazvin'e kadar olan yerleri ele geçirmiş ve 1917'de Bolşevik İhtilali sebebiyle Rusya'nın savaştan çekilmek durumunda kalması sonucunda bölgedeki en önemli güç haline gelmiştir.¹¹⁴ Ancak, alternatifsiz ve rakipsiz gibi görünmesine rağmen, İngiltere İran'daki faaliyetlerini endişesiz ve rahat bir şekilde yürütememekteydi. Çünkü İngiltere'nin İran'daki fiili varlığının hukuki bir temeli yoktu. Bu duruma İran halkının göstereceği reaksiyon kadar Paris Barış Konferansı'nda yer alan devletler de reaksiyon gösterebilirdi. İngiltere'nin bu işi bir anlaşmaya bağlayarak

---

¹¹² Ö. Kürşat Karacaçıl, I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin İran'la İttifak Kurma Arayışları, **OTAM Dergisi**, Sayı: 36, Güz 2014, s. 99.

¹¹³ Süleyman Erkan, İran'a Yabancı Ülke Müdahaleleri (1907-1921), **Akademik Ortadoğu Dergisi**, Sayı: 9, s. 99.

¹¹⁴ Yalçın Sarıkaya, **Geçmişten Günümüze İran: Tarih, Siyaset, Toplum ve Kültür**, Türk Akademisi Siyasî Sosyal Stratejik Araştırmalar Vakfı Yayınları, Rapor No: 2, s. 11, Ankara, Kasım 2012.

İran'daki varlığını meşrulaştırması gerekmekteydi. Söz konusu meşruiyeti sağlamak amacıyla 'Anglo-Persian Treaty' olarak bilinen ve fikir mimarlığını daha önce İran'da diplomat olarak görev yapmış İngiltere Dış İşleri Bakanı Lord Curzon'un (1859-1925) üstlendiği anlaşma İngiltere tarafından İran yönetimine sunulmuş ve 9 Ağustos 1919'da taraflarca imzalanmıştır. Ancak bu aşamada İngiltere açısından bir başka sorun açığa çıkmıştır. Curzon, İran'la yapılacak anlaşmanın Meclis'in onayı olmaksızın yürürlüğe girmesi konusunda diretmış fakat bu gerçekleşmeyerek anlaşma İran Meclisi'nin onayı koşulu ile kabul edilmiştir.

'Anglo-Persian Treaty' adlı anlaşmanın resmen açıklanmasından sonra, Tahran yönetimine karşı yoğun tepkiler oluşmuş ve başta Tebriz, Gilân, Raşd ve Meşhed olmak üzere birçok bölgede ayaklanmalar meydana gelmiştir.¹¹⁵ İran hükümeti anlaşmayı protesto edenlere karşı sert tedbirler uygulamış, tüm tepki hareketleri Rıza Han'ın kumandanlığını yaptığı Kazak Tugayı tarafından bastırılmıştır.¹¹⁶

22 Haziran 1921'de toplanan İran Meclisi anlaşmanın kaderini belirleyen olumsuz yöndeki kararını açıklamıştır. Anlaşmanın Meclis kararıyla iptali sebebiyle İngiltere'nin İran'daki askerî varlığına son vermesi gerekiyordu. Ancak İngiltere Hükümeti Rusya'nın bu durumu fırsat bilerek İran'da etkili olmasından endişe etmekteydi. Nihayetinde İngiltere, Sovyetler Birliği ve Tahran Hükümeti arasında yürütülen görüşmeler neticesinde Nisan 1921'de varılan anlaşmayla İran'ın boşaltılmasına karar verildi. İngiliz askerlerinin tüm levazımâtı Tahran yönetimine bağlı Kazak Tugayı'na bırakılıyordu. Buna karşılık İran'daki Sovyet askerleri de aynı anda İran'ı boşaltacaklardı. Böylece, İngiltere'nin İran'daki askerî varlığı fiilen sona ermiş oluyordu.¹¹⁷

Yaşanan son gelişme ile birlikte askerî olarak İngiltere İran'da somut bir varlık gösteremese de İngiltere'nin İran siyaseti üzerindeki etkileri oldukça somuttu. Nitekim İngiliz Hükümeti'nin desteğiyle hem ülkedeki iç karışıklıktan hem de yönetimdeki gevşeklikten yararlanan Kazak Tugayı kumandanı Rıza Han, 1921'de Kazvin'de darbe yapmış, ardından İran hükümetini istifaya zorlamıştır. Darbenin başarılı olması neticesinde Rıza Han, ordu komutanı olmuş, darbedeki bir diğer önemli isim ve İngiliz yanlısı bir

---

¹¹⁵ Erkan, a.g.m., ss. 104-105.

¹¹⁶ Sarıkaya, a.g.m., s. 12.

¹¹⁷ Erkan, a.g.m., s. 107.

siyasetçi olan Seyyid Ziyaeddin Tabatabâî (1888-1969) başbakanlık görevini üstlenmiştir. 1925 senesine geldiğinde ise Rıza Han tüm karşı çıkan grupları ikna yoluyla ve yine İngiliz Hükümeti'nin desteğiyle Meclis'te resmen Şâhlığını ilan etmiştir. Böylelikle ülkede Pehlevî Hanedanlığı dönemi başlamıştır.¹¹⁸ Bu noktada Rıza Şâh'ın görevde bulunduğu süre içerisinde ülkede gerçekleştirdiği uygulamalardan bahsetmek yerinde olacaktır.

Rıza Şâh'ın İran'da yöneticilik yaptığı dönemin alâmetifârikası devletin inşasıdır. Rıza Şâh devletin başkent dışında pek az varlık gösterdiği bir ülkede iktidara gelmişti. Giderken ise İran'ın iki bin yıldır görmediği kapsamlı bir devlet yapısı bırakmıştır.¹¹⁹

Rıza Şâh'ın ulus inşası ise öncelikle Arap-İslam dünyasından kimlik bakımından ayrışmayı vurgulama isteğini, Avrupa'nın seküler milliyetçilik anlayışını ve geleneksel din-kabile bağlılıklarının yerine devlete bağlılığı getirmeyi amaçlamaktaydı.

Şâh'ın uygulamaları Fars kimliğini İranlılık kimliğinin merkezine alıp bu İranizmi ideolojileştirmek üzerine kuruludur. Rıza Şah I. Dünya Savaşı'nın sonundan itibaren popülerleştirilmeye çalışılan yeni tür Aryanist ve Panfarsist milliyetçiliği benimsemiştir. Rıza Şâh'ın milliyetçiliği, İran'da geleneksel olarak var olan ve Farsça "mihan peresti" şeklinde ifade edilen yurt sevgisinden farklı olmuştur. Avrupa'da XIX. yüzyılda ve XX. yüzyıl başında gelişen, en katıksız halini Faşist İtalya ve Nazi Almanya'sında bulan ırkçılık aslında Rıza Şâh'ın anlayışını 'milliyetçilik'ten daha doğru anlatmaktadır.¹²⁰ Zira Alman Nasyonal Sosyalistlerinin faaliyetleri ve Hitler'in Almanya'nın başına geçmesi İran'ı oldukça etkilemiştir. İran, gitgide Hitler'in Ârî ırk söylemine yaklaşıyor ve kendi siyasî, iktisadî ve mimarî yapılarının inşa ve yenilenmesi için Almanlardan yardım alıyordu. Alman mühendisler, İran devlet binalarını, Pers ve Sâsânî dönemini hatırlatacak şekilde inşa ediyor ve Alman arkeologlar Pers İmparatorluğu'nun ihyası düşüncesine, yaptıkları kazı çalışmaları ile katkıda bulunuyorlardı. Bu siyasî ve fikrî çalışmalar o güne kadar Firdevsî'nin 'Şehnâme'si ve Fars Dili ile korunagelmiş, ardından Safevîler

¹¹⁸ Sarıkaya, a.g.m., ss. 12-13.

¹¹⁹ Ervand Abrahamian, **Modern İran Tarihi**, çev. Dilek Şendil, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 3. b., İstanbul, 2014, s. 88.

¹²⁰ Sarıkaya, a.g.m., s. 13.

döneminde ‘Şiflik’ ile harmanlanarak varlığını devam ettirmiş olan İran milliyetçiliğinin yeniden gün yüzüne çıkmasına sebep olmuştur.¹²¹

Yaşanan bu ideolojik dönüşüme bağlı olarak, ülkede Arap ve Türk karşıtı bir İran tarih anlayışı propagandası yürütülmüştür. Yine bu doğrultuda Farsça ülkenin resmî dili haline getirilmiş, yerel dillerin okullarda kullanılması ve Farsça dışındaki dillerde kitap ya da gazete yayınlanması yasaklanmıştır.¹²²

Şâh, sahip olduğu ideolojik tutum dolayısıyla ülke genelinde yürürlüğe koyduğu ve yukarıda kısaca değinilen radikal kararların yanı sıra pek çok sosyal ve siyasî reforma da imza atmıştır. Üniversiteler açmış, fabrikalar kurmuş ve ülkeyi baştan aşağıya demiryolu hatlarıyla döşemiştir. Kaliteli bir yönetim kadrosu yetiştirmek için yurt dışına öğrenciler göndermiştir.¹²³ Ayrıca bu dönemde hükümet finansal açıdan altyapısını sağlamlaştırmak ve bu alanda teknik düzeyde ilerleme kaydetmek için ABD’den finansal bir danışman getirtmiştir. Arthur Chester Millspaugh (1883-1955) ismindeki bu Amerikalı danışman öncelikle ülkenin merkezi iktidarını malî açıdan güçlendirecek olan vergi idaresinin ıslahı üzerine eğilmiştir.¹²⁴ Rıza Şâh, tüm bu reformlar aracılığıyla İran’ı feodal köylü bir ülke olmaktan çıkarıp endüstrisi gelişmiş bir ülkeye dönüştürmeyi başarmıştır. Ancak bu reform çabaları demokratik değil otokratik ve diktatoryal yöntemler kullanılarak yapılmıştır. Binaenaleyh Rıza Şâh’ın İran’ı kalkındıran yenilikçi modern bir diktatör olduğu söylenebilir. Zira önemli işlerin altında imzası olmasına rağmen uyguladığı otoriter ve baskıcı yöntemlerle İran’ın demokrasi ve meşrutiyet hayatına telafisi imkânsız zararlar vermiştir. Nitekim İranlı entelektüel ve düşünörlere uygulanan baskılar neticesinde dönemin üç önemli siyasî hareketi olan Tudeh Partisi, Millî Cephe ve İslâm Hareketi yer altına çekilerek Pehlevî diktatörlüğü aleyhinde faaliyet göstermeye başlamıştır.¹²⁵

Rıza Şâh’ın dış siyasetteki tutumuna bakıldığında ise özellikle 1930’lar boyunca güçler dengesi politikası izlediği ve bu politikaya dayalı olarak İran’ın toprak bütünlüğünü korumaya çalıştığı görölmektedir. Şâh’ın Almanya, İngiltere ve Rusya üzerinden dikkat ve

---

¹²¹ Abdullah Yegin, **İran Siyasetini Anlama Kılavuzu**, Siyaset Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı Yayınları, Ankara, 2013, ss. 22-23.

¹²² Sarıkaya, a.g.m., s. 13.

¹²³ Yegin, a.g.e., ss. 23-24.

¹²⁴ Ömer Faruk Görgün, **1979 İran İslam Devrimi Sonrası Türkiye İran İlişkileri**, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, 2006, s. 13.

¹²⁵ Yegin, a.g.e., ss. 23-24.

titizlikle uyguladığı üçayaklı denge sistemi, Almanya'nın 1941'de Sovyetler Birliği'ne saldırmasıyla çökmüştür. II. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla İngiltere-Rusya ittifakı İran'ın tarafsızlığını havada bırakmıştır.¹²⁶ Nihayetinde bu iki ülke, gerçekte İngiltere'ye petrol, Rusya'ya savaş malzemeleri sevkiyatı sağlamak amacıyla¹²⁷ resmîyette ise Şâh'ın Almanya'ya yakınlığını gerekçe göstererek İran'ı istila etmişlerdir.¹²⁸ 25 Ağustos 1941'de İngiliz donanması ülkenin güneyinden, Sovyet Kızılordusu ülkenin kuzeyinden girerek ülkeyi işgal etmiş,¹²⁹ Şâh'ın ordusu ise müttefik güçler karşısında ancak üç gün dayanabilmiştir. 15 Eylül 1941'de İngilizler kendi elleriyle göreve getirdikleri Rıza Şâh'ı görevden almış ve yerine oğlu Muhammed Rıza Şâh'ı görevlendirmişlerdir.¹³⁰

İşgali takip eden 1942 yılı Ocak ayında İngiltere-Rusya-İran arasında Üçlü Pakt Anlaşması (Tripartite Treaty) imzalanmıştır. Bu anlaşma ile müttefik devletler Pehlevî hanedanının devamlılığını sağlayarak ona meşruiyet kazandırmışlardır.¹³¹ Ayrıca söz konusu anlaşmaya göre İran I. Dünya Savaşı'nda olduğu gibi iki bölgeye ayrılmış; Kuzey Rusların, petrol çıkan topraklar da dâhil Güney İngilizlerin kontrolünde sayılmıştı. Müttefik devletler, İran'ın bu iki bölge dışında kalan kısmının idaresini ise merkezî hükümete bırakmışlardır. Bu maddelere ek olarak müttefik devletler İran'ın toprak bütünlüğünün korunacağına dair söz vermiş ve savaş sona erdikten sonra altı ay içerisinde ülke sınırlarından çekilmeyi vaat etmişlerdir.¹³² Ancak bunlardan daha önemlisi, ABD'nin II. Dünya Savaşı'na dâhil olmasıyla İran yeni bir denge unsurunun işaretlerini almıştır. Nitekim savaş yıllarında Amerika; İngiltere ve Rusya'nın İran'daki pozisyonlarını önemli ölçüde zayıflatmayı başarmıştır. Amerikalı danışmanlar İran'ın devlet aygıtlarına, jandarmasına, ordusuna hızla sızarak yönetim mevkilerinde yer almışlardır. İran'ın Genel Malî Amirliği görevine getirilen Arthur Millspaugh'un 1943 yılı Ocak ayında bu ülkeye girişinden sonra ülkenin tüm ekonomisi Amerika'nın kontrolüne girmiştir.¹³³

---

¹²⁶ Sarıkaya, a.g.m., s. 14.

¹²⁷ Abrahamian, a.g.e., s. 129.

¹²⁸ M. Serkan Taflıoğlu, II. Pehlevî Dönemi İran Dış Siyaseti Üzerine Bir Deneme, **Turkish Studies**, Vol. 8/7, Summer 2013, p. 633, pp. 631-644.

¹²⁹ Sarıkaya, a.g.m., s. 14.

¹³⁰ Abrahamian, a.g.e., s. 130.

¹³¹ Sarıkaya, a.g.m., s. 14.

¹³² Abrahamian, a.g.e., s. 130.

¹³³ Sarıkaya, a.g.m., s. 14.

Tüm bu gelişmelerin yaşandığı II. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle 1943 yılında gerçekleştirilen Tahran Konferansı sonucunda ABD-İngiltere-Rusya tarafından yapılan açıklamada, savaştaki katkılarından dolayı İran'a ekonomik yardım yapılması kararlaştırılmıştır. Bu noktada şu tarihî gerçekliğe işaret etmekte fayda vardır: 1942'de İngiltere-Rusya-İran arasında imzalanan Üçlü Pakt Anlaşması'nın hükümlerinden biri de İngiliz ve Sovyet birliklerinin İran'dan çekilmesiydi. Ancak Sovyet Rusya ve bir ölçüde de İngiltere, çekilmekte isteksiz davranmakta ve İran'daki geleneksel nüfuz alanlarını korumaya çalışmaktaydı. Bu iki devlet, Amerika'nın İran üzerinde gün geçtikçe artan nüfuzundan da rahatsızlık duymaktaydı. Söz konusu durum "Soğuk Savaş" olarak bilinen tarihî dönemin tam da İran'da başlamasının temel nedenidir. Amerika ve Sovyet Rusya'nın İran üzerinde giriştiği nüfuz mücadelesi, Soğuk Savaş'ın ilk mücadele örneği olarak tarihe geçmiştir.¹³⁴

İngiltere desteğiyle göreve getirilen Rıza Şâh'ın yine İngiltere eliyle devrilmesi neticesinde İran devlet yönetiminin zirve mevkisine yerleşen oğlu Muhammed Rıza Şâh döneminde dış siyasette yukarıda aktarılan olaylar yaşanırken, iç siyasette Rıza Şâh devrine nazaran nisbî bir özgürlük ortamı oluşmuştu. Muhammed Rıza Şâh'ın görevde bulunduğu dönem içerisindeki 1941-1953 yılları arasında İran'da adeta demokrasi egzersizi yapılmış; demokrat, sol, liberal ve muhafazakâr siyasetçiler son derece aktif bir siyaset alanı bulmuşlardır. Bu dönemde siyasi faaliyetlerde bulunan hareketler şunlardır:

- Millî Cephe ve kollarından müteşekkil Nasyonalist Hareket
- İslamî Dernek ve ocaklardan oluşan İslamî Hareket
- Tûdeh Partisi ve kollarından meydana gelen Komünist Hareket¹³⁵

Yine bu dönemde Şah ülke idaresini daha çok Meclis ve hükümetin inisiyatifine bırakmıştır. İngiltere, Sovyet Rusya ve Amerika'nın İran'daki askerlerini çekmesinden sonra yapılan 1947 seçimlerinde Meclisi oluşturan üyelerin çoğunluğu yabancılara verilen imtiyazlara karşıydı. Bunun ilk göstergesi Başbakan Ahmet Kavam (1876-1955) ile Sovyet Rusya arasında imzalanan petrol imtiyazlarının meclisin çoğunluğu tarafından reddedilmesidir. Bu tepki üzerine Kavam istifa etmiştir. Bu arada uluslararası piyasalarda sterlinin değer kaybetmesi İran'ın petrolden aldığı payın azalmasına neden olmuş; bu

¹³⁴ Sarıkaya, a.g.m., s. 14.

¹³⁵ Yegin, a.g.e., s. 25.

durum ise İran'da ülkenin İngilizler tarafından sömürüldüğü düşüncesinin yaygınlaşmasına yol açmıştır.

1948'de Başbakan İbrâhîm Hâkimi, İngiliz büyükelçisine 1933 imtiyazlarına yönelik çok fazla eleştiri olduğunu Irak ve Venezuela ile imzalanan petrol antlaşmalarıyla karşılaştırıldığında İran'a düşen payın çok az bulunduğunu bildirmiş ve 'aslında hükümetin herhangi bir değişiklik talep etmediğini ama baskılara da direnemeyeceğini' belirtmiştir. Bunun üzerine şirket İran ile hisse miktarlarının yeniden ele alınması için görüşmelere başlanmasını kabul etmiş; iki taraf arasında Haziran 1949'da ek bir antlaşma imzalanmıştır. Ancak imzalanan bu antlaşma kamuoyunu geçici bir süre yatıdırmaktan başka bir işe yaramamıştır. Nitekim bu antlaşma İran Meclisi'nde de onaylanmamıştır.

Eylül 1949'da yapılan Meclis seçimlerinde Milliyetçi Cephe (Cephe-i Millî) daha da güçlenmiştir. Bu arada Ocak 1950'de Amerika ve Suudî Arabistan tarafından imzalanan ve yüzde 50-50 eşit kâr payı esasına dayanan antlaşmanın haberi İran'a ulaştığında ülkede İngiltere aleyhine büyük bir etki yaratmıştır.¹³⁶ Zira 1949 yılında İngiltere ile İran arasında imzalanan ek antlaşma uyarınca İran petrol üzerinde yalnızca yüzde 30 oranında pay sahibi kabul edilmişti.¹³⁷ Anglo-Iranian Oil Company yetkilileri alenacele eşit hisse anlayışına dayalı bir antlaşma için görüşmelere hazır olduklarını Başbakan General Razmara'ya (1901-1951) bildirmiş ancak taraflar arasındaki görüşmelerden herhangi bir netice çıkmamıştır. Sonunda Meclis Petrol Komisyonu 25 Kasım 1950'de görüşmelerden çekildiğini ilan etmiştir. Aynı günlerde Ekonomi Bakanı Meclis'te yaptığı bir konuşmada görüşmelerden çekilmenin büyük bir hata olduğunu belirten ifadeler kullanınca ülkede hükümete karşı tepkiler gecikmemiştir. Üniversite öğrencileri birçok yerde hükümet ve imtiyazlar aleyhine karşı gösteriler yapmaya başlamışlardır. Bu tepkilerden de istifade eden Milliyetçi Cephe lideri Dr. Muhammed Muşaddık¹³⁸ İran petrollerinin

¹³⁶ Gökhan Bolat, Anglo-Persian Oil Company'den British Petroleum'a (BP): İngiltere'nin İran'daki Petrol Macerası, **History Studies**, Volume 5 Issue 2, A Tribute to Prof. Dr. Halil INALCIK, March, 2013, pp. 68-69.

¹³⁷ Sarıkaya, a.g.m., s. 15.

¹³⁸ XIX. yüzyıl İran tarihinin en önemli isimlerinden olan Muhammed Muşaddık (1882-1967) 16 Haziran 1882'de zengin bir ailenin çocuğu olarak Tahran'da dünyaya geldi. 1914'te Neuchâtel Üniversitesi'nde Hukuk Doktorasını tamamladı. 1905-1911 arasında İran Meşrutiyet hareketlerine aktif bir şekilde katıldı. Daha sonra Tahran'da hukuk profesörü olarak çalışmaya başladı. Muşaddık sırasıyla Ekonomi Bakan Yardımcısı (1917), Fars Eyaleti Valisi (1920), Ekonomi Bakanı (1921), Azerbaycan Eyaleti Valisi (1922), Dışişleri Bakanı (1923), Milletvekili (1924-28) görevlerinde bulundu. 1928-1940 yılları arasında siyasetten men edildi ve tutuklanıp cezaevine gönderildi. Siyaset yasağı kalktıktan sonra tekrar

millileştirilmesi için 19 Şubat 1951 tarihinde başkanı olduğu Meclis Petrol Komisyonu'na bir önerge vermiştir. Bu arada ülkenin önde gelen din adamlarından ve İslamî Hareket'in lideri Ayetullah Kâşânî (1882-1962) de Muşaddık'ın başlattığı millileştirme hareketine destek verdiğini açıklamış ve açıkça hükümete karşı cephe almıştır.¹³⁹

Bu atmosfer içinde Başbakan Razmara, Muşaddık başkanlığındaki Meclis Petrol Komisyonu tarafından hazırlanan petrolün millileştirilmesi yasasını reddedince, 7 Mart'ta Fedayân-ı İslâm üyelerinin düzenlediği bir suikast sonucu öldürülmüştür.¹⁴⁰ Bu olay milliyetçi cephenin elini daha da güçlendirmiş; 20 Mart 1951'de İran petrollerini millileştiren karar Meclis'te ivedilikle kabul edilmiş ve Meclis'in bu kararı 2 Mayıs'ta Şah tarafından da onaylanmıştır. Uzun bir mücadele sonunda istediğini gerçekleştiren ve bundan dolayı siyaseten oldukça güçlenen Muşaddık 28 Nisan 1951'de Şah'ın önerisi ve Meclisin kararıyla Başbakan olarak atanmıştır.

İran petrollerinin millileştirilmesi kaçınılmaz olarak Muşaddık ve İngiliz hükümetini karşı karşıya getirmiştir. Zira İngiltere, İran petrolleri üzerindeki kontrolünü kaybetmek istemiyordu. Çünkü İran'ın zengin petrol alanları İngiltere ekonomisine büyük katkı sağlamaktaydı. Bölgede faaliyet gösteren Anglo-Iranian Oil Company dünyanın en büyük ikinci ham petrol ihracatçısı konumundaydı. Şirket İngiliz donanmasının akaryakıt ihtiyacının yüzde 85'ini karşılamasının yanı sıra hazineye vergi olarak yıllık ortalama 24 milyon sterlinlik ciddi bir katkı sağlıyordu.

Bu kadar getirisi olan bir şirketin ve İran'daki petrol alanlarının kontrolünü kaybetmek istemeyen İngiltere sadece hükümet kanadında değil Avam Kamarası'nda da konuyu acilen ele almış, Muşaddık'a karşı üç aşamalı bir yol izlemeye karar vermiştir. İlk olarak konuyu Uluslararası Adalet Divanı'na götürmüş aynı zamanda konuyla ilgili hazırladığı yeni bir öneriyi görüşmek üzere Tahran'a bir ekip göndermiştir. Bu öneride millileştirme kararını tanıdıklarını ancak bunun yüzde 50-50 eşit hisse ve Anglo-Iranian Oil Company çatısı altında olması gerektiği ifade ediliyordu. Fakat bu öneri Muşaddık tarafından reddedilmiştir. Bunun üzerine ikinci yol olarak İran'ı ekonomik açıdan zor

---

milletvekili seçildi. 1949 İngiliz-İran petrol antlaşmasına karşı oluşan milliyetçi cephenin lideri olarak ön plana çıkmıştır; Gökhan Bolat, a.g.m., s. 69.

¹³⁹ a.e., s. 69.

¹⁴⁰ Stephen Kinzer, **Şah'ın Bütün Adamları**, çev. Selim Önal, İletişim Yayınları, II. Baskı, İstanbul, 2014, s. 103.

durumda bırakmak amacıyla uluslararası ambargo çağrısı yapmıştır. AIOC Avrupalı şirketlere İran petrolünü almamalarını, alanlara karşı yasal mücadele başlatacağını ilan etmiş ayrıca 22 bin İranlı çalışanı işten çıkarmıştır. İngiltere'den İran'a her türlü ihracat durdurulmuştur. İngiliz Donanmasına ait gemiler Basra Körfezi'ne gönderilmiştir. Ancak ambargolara karşın İran aldığı karardan vazgeçmemiştir.¹⁴¹

İran'ın bu ısrarcı tutumu üzerine İngiltere İran'a karşı savaş açılması teklifini gündeme getirmiş, fakat bu teklif ne İngiltere Başbakanı Clement Richard Attlee (1883-1967) tarafından ne de Amerika Başkanı Harry Truman (1884-1972) tarafından kabul edilmiştir. Takip eden süreçte İngiltere'deki savaş yanlılarının başını çeken Dışişleri Bakanı Herbert Morrison (1888-1965), gizli bir operasyon başlatmaya karar vermiştir. Zira ne yüzde 50-50 eşit hisseyi kabul eden ne de ambargolar karşısında geri adım atan İran'a karşı uygulanabilecek tek bir plan kalıyordu: Muşaddık'ın görevden uzaklaştırılması. Bu amaçla İran'da uzun yıllar boyunca araştırmalar yapmış iki meşhur bilim adamına yönelmiştir. Bunlardan biri Ann K. S. Lambton (1912-2008), II. Dünya Savaşı süresince Tahran'daki İngiltere Büyükelçiliği'nde basın ataşesi olarak bulunmuş; İngiltere'nin en önemli İran uzmanlarından birisi olmuştu. Morrison'un çizdiği plan dâhilinde Lambton'un rolü sadece tavsiyede bulunmakla sınırlandırılmıştı.¹⁴² Tavsiye için Lambton'un tercih ettiği kişi, II. Dünya Savaşı süresince Tahran'da, sonrasında ise MI6 gizli servisi için Arnavutluk'ta çalışan Robin Zaehner (1913-1974)¹⁴³ olmuştur. Zaehner'in akıcı bir Farsçası ve İran siyasetinin önde gelenleriyle yakın tanışıklığı vardı.¹⁴⁴

1951 yılının ortasında Morrison, Zaehner'i Tahran'daki Britanya Büyükelçiliği'ne 'vekil danışman' olarak atamıştır. Her ne kadar Zaehner bir gizli servis elemanı olmasa da zamanının çoğunu muhalif gruplar ile geçirip, onlara Muşaddık Hükümeti'ni düşürmenin yollarını anlatmaktaydı. Onun bu çalışmaları herkese cesaret verirken Dışişleri'ne gönderdiği raporlar da etkileyici oluyordu. Zaehner, Muşaddık'ı devirmek için İran'a gönderilen ilk yabancı idi ve kaydettiği gelişmelerle Muşaddık'a karşı açılacak bir

¹⁴¹ Bolat, a.g.m., ss. 70-71.

¹⁴² Kinzer, a.g.e., ss. 143-144.

¹⁴³ Bkz. <https://www.google.com.tr/webhp?sourceid=chrome-instant&ion=1&espv=2&ie=UTF-8#q=robin+zaehner>.

¹⁴⁴ William Roger Louis, **Ends of British Imperialism**, I.B. Tauris Co. Ltd., Londra, 2006, s. 733.

kampanyanın başarılı olabileceğine inanan Londra'dakilerin elini daha da güçlendirmişti.¹⁴⁵

Bu arada 9 Haziran 1952'de Lahey'deki Uluslararası Adalet Divan'ında İngiltere ve İran arasındaki petrol davası başlamıştır. Muşaddık'ın da katıldığı Mahkeme, 22 Haziran'da davanın iki ülke arasında değil; İran ile özel bir şirket arasında olduğunu belirterek görevsizlik kararı vermiştir. Bu karar İran'ın zaferi anlamına gelmekteydi. Bu karar sonrası iki ülke ilişkileri iyice bozulmuş ve nihayet Muşaddık'ın İngiliz Büyükelçiliği'ni kapatmasıyla ilişkiler tamamen kopmuştur.

Petrolün millileştirilmesiyle kazanılan zafere rağmen ülke içindeki siyasi durum gündün güne kötüye gidiyordu. Muşaddık, Başbakan olarak kabinenin diğer üyelerini olduğu gibi, Savaş Bakanı'nı da atama yetkisinin anayasa kapsamında kendisinde olduğunu ileri sürerek Şâh'a meydan okumuştur. Ordunun Şâh'ın denetiminde olması ilk kez ciddi şekilde tehlike altındaydı.¹⁴⁶ Sarayla arasındaki gittikçe büyüyen bu anlaşmazlık yüzünden 17 Temmuz 1952'de istifa eden Muşaddık'ın yerine Şâh'ın da desteğiyle Ahmed Kavam (Kıvâmussaltana) geçmiştir. Bunun üzerine Âyetullah Kâşânî, İngiliz ajanlığı ile itham ettiği yeni başbakan Ahmed Kavam (Kıvâmussaltana)'ya karşı halkı harekete geçirmiş, Tahran'da üç gün süren genel grevlerin ve kanlı protestoların ardından Şâh geri adım atmak zorunda kalmış; nihayetinde Ahmed Kavam (Kıvâmussaltana)'nın istifa etmesiyle Muşaddık başbakanlığa geri dönmüştür. Ancak Muşaddık, Kâşânî'ye yalnız meclis başkanlığı vererek kabine tayinlerinde görüşlerine başvurmayınca araları açılmaya başlamıştır. Daha sonraki günlerde Muşaddık'ın laik politikasından duyduğu rahatsızlık, ilişkilerinin daha da gerginleşmesine yol açmıştır.¹⁴⁷ Netice olarak Muşaddık ve Ayetullah Kâşânî arasındaki ilişkiler özellikle Kasım 1952'den itibaren kötüleşmiş, Muşaddık kritik derecede önemli bir destekçisini kaybetmiştir.¹⁴⁸

Burada Robin Zaehner ile ilgili olarak bir parantez açılması gerekmektedir. Zaehner 1952'de Muşaddık'ın yerine geçen Ahmed Kavam'ı Muşaddık'a alternatif derecede ulusal bir kahraman olarak görmekte, onun İngiltere ile işbirliği içerisinde Başbakanlık görevini yerine getireceğini düşünmekteydi. Oysaki Ahmed Kavam Başbakanlık görevine geldiği

¹⁴⁵ Kinzer, a.g.e., s. 145.

¹⁴⁶ Abrahamian, a.g.e., ss. 155-156.

¹⁴⁷ Hamid Algar, Âyetullah Kâşânî, **İslam Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, C. XXV, İstanbul, 2002, s. 6.

¹⁴⁸ Kinzer, a.g.e., s. 197, Bolat, a.g.m., s. 71.

1952 Temmuz’unda bir haftadan daha az bir süre görevde kalabilmiştir. Zira hem Muşaddık karşıtı hem de Sovyet karşıtı olan yeni Başbakan, toplumun desteğini kazanamamıştı. İngiltere’nin İran büyükelçisi Woodhouse’a (1917-2001) göre Zaehner Ahmed Kavam (Kıvâmussaltana)’nın görevde kalabilmesi adına Râşidiyân kardeşler aracılığıyla Muşaddık karşıtı grupları organize etmeli, eski otorite ve popülerliğini kaybetmiş olan Ahmed Kavam’ın emri altına yardımcıları vermeliydi. Süreç oldukça önemliydi zira bu süreçte gerçekleşecek olanlar İngilizlerin İran’da etki sahibi olmalarının devam edip etmemesini belirleyiciydi. Ne var ki Zaehner ihmalkârlık ve ilgisizliği yüzünden yeni başbakanı destekleyici hiçbir faaliyette bulunmamak suretiyle, İngiltere’nin eline geçmiş olan çok büyük bir fırsatı kaçırmaya yol açmıştı.¹⁴⁹

Ayrıca yine Woodhouse’un izlenimlerine göre Zaehner, üstlenmiş olduğu görevin gerektirdiği dayanıklılık gücü ve belli bir derecede insafsızlığa sahip değildi. Bu kanıya şu şekilde varmıştı: 1952 Ekim ayında Muşaddık İngiliz Büyükelçiliği’ni kapattığında, Woodhouse Londra’ya dönmeden önce, gelecek üzerine bir planlama yapmak amacıyla MI6 Ortadoğu Şefi George Young (1911-1990) ve İngiltere Dışişleri Bakanı Robert Anthony Eden (1897-1977) ile düzenlediği toplantıya Zaehner’i de dâhil etmiş, daha sonra ise bu karardan pişmanlık duymuştu. Zira Zaehner, oldukça umutsuz bir tavır sergilemişti. Üstlendiği görevi yerine getirememek endişesiyle kafası karmakarışıkta. Raşidiyan Kardeşlerin de sürece olumlu bir etkide bulunabileceğine güvenmiyordu. Woodhouse Zaehner’in yenilgiyi baştan kabul eden tavrı karşısında dehşete düşmüştü. Bu olumsuz hava içerisinde Eden, Amerikalıları da sürece dâhil etmenin gerekliliği üzerinde durmuş; Woodhouse da Eden’in bu çözümünü olumlu bir şekilde karşılamıştı.¹⁵⁰

İran petroleri üzerindeki eski nüfûzuna kavuşma planları yapan İngiltere, Muşaddık’ın son yaşanan gelişmelerle nispeten yalnızlaşmasını fırsat bilerek Amerika ile işbirliği yoluna gitmeye karar vermiştir. İngilizlerin İran’daki etkisinin kırılması için Muşaddık’ın ülke genelindeki faaliyetlerine müdahil olmayarak Muşaddık’a gizil destekte bulunan Amerika, ulusal ve demokratik hareketin lideri olan Başbakan Muşaddık’ın ülkesinin tam bağımsızlığını sağlama konusunda kararlı olduğunu ve uzaklaştırılan

---

¹⁴⁹ Louis, a.g.e., ss. 747-748.

¹⁵⁰ a.e., s. 771.

İngilizlerin yerine İran'ı Amerika nüfuzuna açmaya niyetli olmadığını anlayınca¹⁵¹ İngiltere'nin işbirliği teklifine ılımlı yaklaşmıştır. Yapılan görüşmeler neticesinde Amerika, İngiltere ile iş birliği hususunda anlaşmış lâkin iki devlet amaca ulaşmaya yönelik uygulanacak taktik üzerinde görüş birliğine varamamıştır. Zira İngilizler en başından beri kararlılıkla ve ısrarla Muşaddık'ın petrol şirketlerinin kontrolü meselesinde asla ödün vermeyeceğini söylerken; Amerikalılar Muşaddık'ın göreve başladığı 1951 Nisan'ından 1952 Temmuz'una kadar on dört ay boyunca, onu İran'ın kâğıt üstünde millileştirilmiş sanayisini koruyacağı fakat uygulamada sanayi işletmesini AIOC ve Batılı şirketlerden oluşan konsorsiyuma devredeceği bir 'uzlaşmaya' ikna etmek ya da bir şekilde oyuna getirmek için türlü yollar denemiştir.¹⁵²

Sonuç olarak Muşaddık'la başa çıkmanın tek yolunun onu devirmek olduğunu savunan İngilizlerin görüşünün Washington tarafından kabul edilmesi 1952 Temmuz'unu bulmuştur.¹⁵³ Bu gecikmeli kabulün bir başka nedeni olarak; İngiltere Dışişleri Bakanlığı'ndan ABD 33. Başkanı Harry Truman'a yapılan İran Hükümeti'ni devirme çağrısının karşılıksız kalması gösterilebilir. Truman 'CIA'nın hiçbir zaman hükümet darbesi yapmamış olmağını' bu çağrıyı karşılıksız bırakmasına gerekçe olarak sunmuştur.¹⁵⁴

Dwight David Eisenhower'ın (1890-1969) 20 Ocak 1953'te Truman'ın halefi olarak ABD 34. Başkanı unvanıyla göreve başlaması, Amerika ve İngiltere arasındaki İran Başbakanı Muşaddık'ı devirmek amacıyla uygulanacak taktiğe dair uzlaşmazlığı sona erdirmiştir.¹⁵⁵ Zira seçim kampanyası sırasında İngiliz Gizli Servisi (MI6)'nin yöneticilerinden Christopher Montague Woodhouse, CIA ve Dışişleri Bakanlığı yetkilileri ile görüşmek üzere ABD'ye gitmiştir. Oradaki görüşmelerinde gerçek gerekçelerini gizleyerek, İran'ın komünist rejime kaydığına muhataplarını inandırmaya çalışmış; neticede beklediğinden de yüksek bir başarı sağlamıştı. Yeni yönetimin Dışişleri Bakanlığı ve CIA Başkanlığına geçecek olan Foster ve Allen Dulles kardeşler bu söylenenlere inanmaya hazırdılar. Onlara göre; ABD saflarında kararlılıkla saf tutmayanlar düşman saflarında yer almış sayılırdı. Geniş petrol rezervleri, Sovyetlerle olan uzun sınırları, güçlü

¹⁵¹ Cengiz Çandar, **Dünden Yarına İran**, Yalçın Yayınları, İstanbul, 1981, s. 33.

¹⁵² Abrahamian, a.g.e., s. 159, Kinzer, a.g.e., s. 162, Ayrıntılı bilgi için bakınız: Kinzer, a.g.e., ss. 116-140.

¹⁵³ a.e., s. 159.

¹⁵⁴ Kinzer, a.g.e., s. 17.

¹⁵⁵ a.e., s. 193.

bir komünist partisi ve ulusalcı bir başbakanıyla İran, kısa sürede komünizmin kucağına düşebilirdi.¹⁵⁶

Hem Eisenhower hem de Churchill tarafından desteklenen Muşaddık'ı devirme planını olgunlaştırmak üzere biri Amerikalı diğeri İngiliz iki kıdemli istihbarat görevlisi, 13-30 Mayıs 1953 tarihleri arasında Kıbrıs'ta buluşmuştur ve planın ayrıntılarını görüşmüşlerdir.¹⁵⁷ Her ikisi de eskiden beri İran ile ilgiliydiler. CIA'nın adamı olan Donald Wilber (1907-1997) Ortadoğu'da uzun yıllar arkeolog ve mimar olarak çalışmış, İkinci Dünya Savaşı sırasında da OSS ajanı olarak İran'da görev yapmıştı. Daha sonra zamanını Princeton'da akademik çalışmalar ve CIA'ya psikolojik savaşta uzmanlaşma danışmanlığı yaparak geçiren Wilber, 1952 yılında CIA'nın Tahran'daki "politik eylem" ofisini yönettiği altı ay boyunca Muşaddık'ı destekleyen ve ona karşı çıkan siyasî ve askerî hizipleri yakından tanıma fırsatı bulmuştur. Britanyalı meslektaşı Norman Darbyshire ise İran'da uzun uzun görev gezileri yapmıştı ve Robin Zaehner ile yakın çalışma içinde olmuştu. Tahran'daki Britanya istihbarat merkezi kapatılınca, ofis Kıbrıs'a taşınmış ve Darbyshire da onun yöneticisi olmuştur.¹⁵⁸

Bu gelişmelerle birlikte 'güçlerini birleştirme' kararı alan iki devletin gizli istihbarat örgütleri CIA ile İngiltere'deki karşılığı olan MI6, plana en kuvvetli kaynaklarını dâhil etmiştir. İngilizlerin İran içerisinde kapsamlı istihbarat ağları bulunmaktaydı. Ayrıca bazıları otuz yıldan fazla süredir aralıklı olarak İran'da çalışmış Farsça bilen uzmanları mevcuttu. Bu uzmanlar birçok eski politikacı, din adamı, aşiret reisi, iş dünyasının liderleri ve yüksek rütbeli subaylarla temas halindeydiler. Yıllar içerisinde MI6; siyasal eğilimleri, aile içi ilişkileri, meslekte izledikleri yol ve kişisel zaaflarıyla birlikte ordu içerisinde 'Kim kimdir?' konusunda kapsamlı bir istihbarat toplamıştı. Buna karşılık Amerikalılar ise masaya kendi geniş büyükelçilik olanaklarını koymuşlardır: İran ordusu ve jandarmasına yerleştirilmiş yüz kadar danışman, yakın tarihte ABD'de eğitim görmüş çoğu tank komutanı olan genç subaylar ve Tahran pazarlarında özellikle de 'zurhane' diye bilinen spor salonlarında kurulmuş gizli istihbarat ağları. CIA ayrıca Washington'ın yapacağı geniş malî yardım, durumu kurtaran bir petrol antlaşması ve monarşiyi koruyacağı

---

¹⁵⁶ a.e., ss. 188-192.

¹⁵⁷ Ali Rahnama, Behind The 1953 Coup in Iran: Thugs, Turncoats, Soldiers and Spooks, Cambridge University Press, Cambridge, 2015, s. 74.

¹⁵⁸ Kinzer, a.g.e., s. 200.

güvencesi karşılığında darbeyi destekleyeceğine dair Şâh'ı ikna etmek üzere CIA'in Orta Doğu Masası Şefi Kermit Roosevelt'i¹⁵⁹ (1916-2000) Tahran'a göndermiştir.¹⁶⁰

Roosevelt yeni görevini yerine getirmek üzere 19 Temmuz 1953'te uçakla Beyrut'a, oradan da araba ile Suriye ve Irak çöllerini aşarak İran'a giriş yapmış ve CIA tarafından kiralanılan Tahran'daki bir villada iki hafta sıkı bir çalışmaya girişmiştir. Roosevelt, Tahran'da İngilizlerin daha önceki çalışmaları sonucu basından, subaylardan, politikacılardan, yeraltı dünyasından ve mollalardan oluşan bir şebekeyi hazır bulmuştu. CIA söz konusu şahıslara aylık maaş ödüyor, onlar da karşılık olarak hemen her gün Muşaddık'ı suçlayan yalan haberler üretiyorlardı. Bu yalan haberler arasında Şâh'ın Muşaddık'ı azlettiği, yerine Emekli General Fazlullah Zâhidî'yi (1897-1963) atadığı haberi de yer almaktaydı. Ayrıca Muşaddık'ı karalama kampanyası çerçevesinde, ellerine Şâh'ın fotoğrafları tutuşturulmuş kiralık sokak çetelerine Muşaddık'a karşı, Şâh lehine sokak gösterileri düzenletilmiştir. Gösteriler devam ederken basındaki Muşaddık karşıtı yazılar da artmaya başlamıştır. Yazılarda Muşaddık'ın yalnızca komünist eğilimde olmadığı, tahta göz diktiği, İsrail'in desteğinde ve hatta İngilizlerin adamı olduğu yolunda doğrudan CIA tarafından hazırlanan haberler işleniyordu. Bu haberlerin imalatçısı Richard Cottam (1925-1997) o günleri anlatırken Tahran'daki gazetelerin beşte dördünün kontrolleri altında olduğu ve yazdığı her yazının hemen ertesi gün İran gazetelerinde yayımlandığını belirterek, hedeflerinin Muşaddık'ı “komünist işbirlikçisi bir fanatik” olarak tanıtmak olduğunu söylemektedir.

Bütün bu işleri yürütürken Roosevelt'in önünde temizlemesi gereken bir pürüz daha vardır: Şâh'ın, Muşaddık'ı azlettiği ve yerine General Zâhidî'yi atadığına ilişkin bir kâğıdın altına imza atmasını sağlamak. Ama Şâh, halkın bir kahraman olarak kabul ettiği Muşaddık'tan çekindiği için imzalayamıyordu. Şâh'ı etkileyecek kişileri devreye sokmak gerekiyordu. Bu kişilerin başında Şâh'ın ikizi Prens Eşref gelmekteydi.¹⁶¹

Uyuşturucu dâhil her türlü kirliliği nedeni ile İran'da barınamayıp yurtdışında yaşayan Prens'e ulaşmak zor olmamıştır. Paris kumarhanelerinin ve gece kulüplerinin bu seçkin müşterisi, CIA'nin İran'daki adamlarından Esedullah Raşidiyân tarafından telefonla

¹⁵⁹ Kermit Roosevelt, Amerika'nın 26. Dönem Başkanlık görevini icra eden Theodore Roosevelt'in torunudur. Ayrıntılı bilgi için bakınız: https://en.wikipedia.org/wiki/Kermit_Roosevelt,_Jr.

¹⁶⁰ Abrahamian, a.g.e., s. 160.

¹⁶¹ Kinzer, a.g.e., ss. 20-21.

arandığının ertesi günü Amerikan ve İngiliz ajanlarından oluşan bir heyet tarafından ziyaret edilmiş, kendisine getirilen hediyeleri görünce Tahran'a uçmayı kabul etmiştir. Prenses evlilik adı Madam Şefik'i kullanarak bir pürüz çıkmadan 25 Temmuz'da Tahran'a inmiştir.¹⁶² Başta Şâh onu kabul etmemiş, ama saraydaki ajanların çabaları ile görüşme 29 Temmuz gecesi yapılmıştır. Ne var ki görüşmeler olumlu neticelenmemiş, Şâh ikna edilememiştir. Üstüne üstlük haber duyulunca şiddetli protestolar olmuş ve Prenses arkasına bakmadan, aceleyle Avrupa'ya dönmüştür.

Olumsuz sonuçlanan bu ilk ikna girişiminden sonra Roosevelt, General H. Norman Schwarzkopf'a (1895-1958) yönelmiştir. General, 40'lı yıllarda İran'da seçkin bir alayın komutanlığını yapmış, Şâh'a yakın bir gizli servis kurarak elemanlarını yetiştirmiş ve aynı zamanda Şâh'ın saygısını kazanmış biriydi. General Schwarzkopf, Roosevelt'le görüştüğünden sonra, Şâh'ı aramış ve 1 Ağustos günü sarayda baş başa görüşmüşlerdir. Şâh hâlâ korkuyordu, ama yumuşama yoluna girmişti. Sırada operasyonun yürütücüsü olarak Roosevelt'in kendisinin Şâh'la görüşmesi gerekiyordu. Bu ise çok tehlikeliydi; İran'da olduğu, özellikle de Şâh'la ilişkide olduğu duyulacak olursa her şey altüst olurdu. Ama başka seçenek de yoktu. 2 Ağustos günü Roosevelt, en yakın adamı Esedullah Raşidiyân'ı saraya göndermiş ve şu mesajı iletmesini istemiştir: “ABD ve İngiltere darbe hazırlıyor, engel olunmamalı.” Bu mesaja karşılık Şâh'a başını endişeyle sallamak düşmüştür. Artık Roosevelt Şâh ile yapacağı görüşmeyi gerçekleştirebilirdi. Nitekim Roosevelt ‘Rosenkrantz’ kod adındaki adamı ile “bir Amerikan yetkilisinin Eisenhower ve Churchill adına gizli bir görüşme” yapma isteğini Şâh'a iletmiş ve o günün gecesinde saraydan bir araba Roosevelt'in kaldığı villaya gönderilmiştir.

Söz konusu görüşme esnasında Şâh ikircikli tavrını sürdürünce, Roosevelt kaşlarını çatarak Muşaddık'ın iktidarda kalmasının “İran'ın komünistleşmesine ya da ikinci bir Kore olmasına yol açacağını, Batı'nın ise bunu kabul edemeyeceğini” söylemiş ve “Şâh'ın, gücünü pekiştirecek bu darbeye yardımcı olması gerektiği, yoksa İran'dan ayrılarak başka planlar hazırlayacağını” da sözlerine eklemiştir. Bir sonraki görüşmelerinde Roosevelt Şâh'a, “elinin altında işinin ehli, son derecede profesyonel örgütlü bir kadro bulunduğunu”, bunların “broşür dağıtmak, sokak gösterileri düzenlemek, muhalefeti örgütlemek vb.

---

¹⁶² Stephen Dorril, **MI6: Inside The Covert World of Her Majesty's Secret Intelligence Service**, Touchstone Rockefeller Center, New York, 2002, s. 588.

konularda usta olduklarını” dile getirmiş ve planlanan darbenin ayrıntılarını Şâh’la paylaşmıştır. Buna göre; Ajax Operasyonu dört koldan yürütülecekti. Camilerde, sokaklarda, Muşaddık’ın popülaritesini yıpratmak için bir kampanya başlatılacak, Şâh yanlısı subaylar bir bildiri ile Muşaddık’ı azledecekler, sokak çeteleri sokağı ele geçirecekler ve son olarak da General Zâhidî ortaya çıkararak Şâh’ın başbakanlık teklifini kabul ettiğini ilan edecekti.

Yapılan tüm bu görüşmeler sonucunda Şâh fermanı imzalamayı kabul etmiştir. Ancak imzaladıktan sonra gizlenebileceği bir yer bulmak durumundaydı. Bu iş için Hazar kıyısında sarayın av evi olarak kullanılan yer seçilmiştir. İşler kötüye gittiğinde Kraliçe ile birlikte Bağdat’a kaçmak üzere bu bölgede bir uçak da hazır olarak bulundurulacaktı.

Şâh’ın, Muşaddık’ı azlettiği ve yerine General Zâhidî’yi atadığına ilişkin ıslak imzalı fermanı elde eden Roosevelt, darbeyi başlatmak üzere 15 Ağustos gününü beklemiştir. Bu arada sokak gösterileri yoğunlaştırılmış, basında Muşaddık’a saldırılar şiddetlendirilmiştir. Tudeh (İran Kitle Partisi) adı kullanılarak yayınlanan sahte bildiri ve broşürlerle Muşaddık’a karşı çıkan ya da çıkacak olan mollalar tehdit ediliyor ve mollaların önde gelenlerine, Tudeh adına yapılan telefonlarla ölüm tehdidi yağdırılıyordu. Ayrıca mollaların birkaçının evleri önünde patlangaç patlatılmıştır. Bütün kampanya, Muşaddık’ın komünistlerle işbirliği yaparak, ülkeyi komünizme teslim edeceği stratejisi üzerine oturtulmuştu.¹⁶³

Her şey yolunda görünüyordu. 15 Ağustos Cumartesi gece yarısında Albay Nâsırî darbe planında kendisine düşen görevi yerine getirmek üzere yanındaki birlikle Başbakan Muşaddık’ın oturduğu eve yönelmiş ancak kapının önüne geldiğinde orada pusu kuran Muşaddık yanlısı askerler tarafından etrafı sarılarak tutuklanmıştır. 16 Ağustos Pazar günü sabahın ilk saatlerinde radyolarda, Muşaddık’ın kendi sesinden Şâh ve yabancı unsurlarca tertiplenen komplonun başarısız olduğu ilan edilmiştir.¹⁶⁴ Haberin yayılmasının ardından halk sokaklara dökülmüş Şâh aleyhine, Muşaddık lehine coşkulu gösteriler yapmıştır. Şâh ise uçağa atlayarak eşiyile birlikte İran’dan kaçmıştır.

¹⁶³ Kinzer, a.g.e., ss. 23-28.

¹⁶⁴ Kermit Roosevelt, Karşı Darbe – CIA İran’da, çev. Bedirhan Muhib, Timaş Yayınları, II. Baskı, İstanbul, 2007, ss. 161-162.

Cumartesi yaşanan başarısız darbe girişiminden hemen sonra, acele İran'ı terk etmesi istenen Roosevelt pes etmemiştir; zira kendisi İran'dan ayrılınca bütün bir ajanlar ağı başsız kalacak, halkın büyük çoğunluğunun desteğini arkasında bulan Muşaddık duruma hâkim olacaktı. Böyle bir sonu kabullenemeyen Roosevelt, ikinci bir darbe girişimi için harekete geçmiştir.¹⁶⁵

Pazar günü Zâhidî ve öteki kilit adamlarıyla buluşan Roosevelt, Şâh'ın imzalamış olduğu fermanları çoğaltarak halka ve ordu birliklerine dağıtılmak üzere ajanlarına vermiş ayrıca Pazartesi günü gazetelerde çıkacak olan başlıkları hazırlamıştır. Buna göre gazeteler, 'Muşaddık'ın Şâh'ın tahtına geçmek istediğini ama yurtsever subayların bunu önlediğini' yazacaklardı. Doğruyu yazan gazeteler ise azınlıktaydı.

Basın üzerinden Muşaddık aleyhine propagandalar yapmak yoluyla hükümetinin kamuoyu nezdinde zayıf düşürülmesi ve itibarsızlaştırılması darbe stratejisinin ilk adımı olarak kaydedilmektedir. İkinci adım parlamento üyelerine rüşvet dağıtılması, üçüncü adım ise emniyet güçlerinin darbe için örgütlenmesidir. Üçüncü adımın gerçekleştirilmesi amacıyla Roosevelt elçiliğin askeri ataşesi General Robert McClure'den (1897-1957) darbeye katılacak bir kaç askeri birlik bulmasını istemiştir. İsteği yerine getirmek üzere harekete geçen General, İran Genel Kurmay Başkanı ve Komutanlarla görüşmüş ancak bunlardan olumlu yanıt alamadığı gibi aynı zamanda terslenmiştir de. Bunun üzerine Başkent'teki küçük karakolları dolaşmış, Komutanlara para verip vaatlerde bulunarak iki küçük birliğin komutanından söz alabilmiştir.

Dördüncü ve son adım, sokakta kargaşa yaratmaktır. Bunun için Amerika, CIA'de eğitilmiş iki adamı, Ali Celâlî ve Faruk Keyvânî'yi görevlendirmiştir. Kenar mahallelerdeki işsiz güçsüz takımı toplanacak, Muşaddık ve komünizm lehine sloganlar atılacak, vitrinler kırılacak, sokaktan geçenler dövülecek, camilere ateş açılacaktı. 17 Ağustos sabahı kentin varoşlarından harekete geçen gruplar, Muşaddık lehine sloganlar atarak kent merkezine doğru yürümüşler, gruplara bir şeyden habersiz Muşaddık taraftarları ve Tudeh taraftarları da katılmıştır. Parlamento Alanı'na ulaştıklarında kalabalık on binleri bulmuştu. Şâh'ın heykelini yıkmak da dâhil olmak üzere yaptıkları tüm

---

¹⁶⁵ Kinzer, a.g.e., s. 31.

taşkınlıklara rağmen Muşaddık, polise göstericilere müdahale etmemeleri emrini vermişti.¹⁶⁶

18 Ağustos Salı günü gösteriler daha da yoğunlaşmıştır. Aynı gün ABD Büyükelçisi Henderson (1892-1986), Muşaddık'ı ziyaret etmiş, hükümetinin Şâh'ı İran'ın resmi lideri olarak kabul ettiğini söylemiştir. Muşaddık, ülkesinden kaçan Şâh'ın ülkesini temsil edemeyeceğini söyleyince, Elçi Muhammed'in de Mekke'yi terk ettiği, ama sonra daha güçlü olarak geri döndüğünü hatırlatarak asıl konuya girmiştir. Amerikalıların rahatsız edildikleri, telefonlar aracılığıyla tehdit ve ağır küfürler edildiğini, arabalarının farlarının kırıldığı, lastiklerinin indirildiği, çizildiği, bu durumda hükümetinin ABD yurttaşlarını geri çağırabileceğini söylemiştir. Muşaddık üzgün ve mahcup bir tavırla polis şefini aramış, sokak gösterilerine artık bir son vermenin zamanı geldiği talimatını vermiştir. Böylelikle amaca ulaşılmış, sokak gösterilerine müdahalenin önü kesilmiştir.

Polis acımasızca Muşaddık yandaşlarının çoğunlukta olduğu göstericilerin üzerlerine saldırmış, ardından her türlü sokak gösterisi yasaklanmıştır. Bu yasak, Muşaddık'ı en etkili silahı olan halk desteğinden yoksun bırakmaktaydı. Şâh lehine, Muşaddık aleyhine büyük bir gösteri yapmanın zamanı artık gelmişti.¹⁶⁷

Beyinsiz Şaban, Kabzımal Tayyip ve Donuk Ramazan'ın çevresindeki eski güreşçiler, atletler, cambazlar, kumarbazlar, genelev kadınlarından oluşan bir grup hazırlanmış, CIA'dan gelen paralar dağıtılmıştır. Bu grup, 19 Ağustos sabahı, karnaval havasında gösteriler yaparak, kenar mahallelerden kent merkezine hareket etmiştir. Kırsal kesimden parayla devşirilmiş aşiret üyeleri, imamlar, mollalar, sokak kabadayısı Beyinsiz Şaban'ın adamları, kahvehanelerden toplanan işsiz güçsüz takımı "Kahrolsun Muşaddık, yaşasın Şâh!" sloganları ile yürümeye başlamışlardır. Bu kalabalık ve azılı gürüha kimse müdahale etmemiştir. Grup hükümet binalarını, Muşaddık yanlısı gazeteleri yağmaladıktan sonra, Muşaddık'ın kaldığı eve yönlendirilmiş ve ev kuşatılmıştır. Kapılar kırılarak ev yağmalanıp yakılmıştır. Muşaddık bu hengâmeden kaçırılarak kurtarılmıştır.¹⁶⁸

---

¹⁶⁶ a.e., ss. 208-214.

¹⁶⁷ Roosevelt, a.g.e., ss. 172-174.

¹⁶⁸ Kinzer, a.g.e., ss. 220-228.

İkinci denemesinde başarıya ulaşan ve İngilizler tarafından Çizme Operasyonu, Amerikalılar tarafından ise Operasyon TP-AJAX şeklinde adlandırılan darbe¹⁶⁹ neticesinde Şâh ülkesine geri dönmüş, General Zâhidî Başbakan olmuştur. Yeni Başbakan, göreve gelir gelmez Şâh'ın da onayıyla Muşaddık'ın askerî bir hapishaneye gönderilmesini emretmiştir. Hakkında bir iddianame hazırlanana kadar on hafta boyunca orada kalan Muşaddık, iddianame hazırlandığında askerî mahkemeye çıkarılarak Şâh'ın azil emrine uymamaktan dolayı vatana ihanetle suçlanmıştır. Hakkındaki hüküm mahkeme öncesinde zaten belli olan Muşaddık'ın 'çıkarılan fermanın bir gece darbesinin parçası olduğu ve fermanın zaten yasal olmadığı çünkü mevcut kanunlara göre Başbakanın Meclis güvenoyu alınmaksızın azledilemeyeceği' şeklindeki savunması herhangi bir netice getirmemiştir. Mahkemenin verdiği karara göre üç yıl hapis sonrasında ömür boyu ev hapsine mahkûm edilen devrik lider, 1967'de ev hapsinde bulunduğu süreçte ölmüştür.

İran, İngiltere ve Amerika arasındaki tüm bu çekişmelerin üzerinde döndüğü İran petrolünün işletilmesi için bir konsorsiyum kurulmuş ve bu kurulan yeni şirketin yüzde kırk hissesi İran Ulusal Petrol Şirketi'ne, "yüzde kırk hissesi beş farklı Amerikan şirketine verilmiş"¹⁷⁰; kalan yüzde yirmilik hisseyse Royal Dutch/Shell ile Compagnie Française des Pétroles arasında paylaştırılmıştır. İngilizler, Anglo-Iranian Petrol Şirketi'nin adını, millileştirilmesini yüzeysel bir biçimde korumak amacıyla -Muşaddık'ın verdiği şekliyle- İran Ulusal Petrol Şirketi olarak bırakmıştır. Söz konusu Şirket, elde edilen kârın İran ile yarı yarıya paylaşılmasını kabul etmiş ancak İranlıların ne Şirket hesaplarını kontrol etmesine ne de yönetim kurulunda yer almalarına müsaade edilmiştir.¹⁷¹

Amerika, darbeden tam kırk yedi yıl sonra darbe ile ilgisini resmen kabul etmiştir. Amerika'nın İran ile ilişkilerini geliştirmeye girişen ancak başarısız olan Başkan Bill Clinton, bir özür olarak da kabul edilebilecek, sözcükleri dikkatle seçilmiş bir beyanati onaylamıştır. Bu beyanati Dışişleri Bakanı Madeleine Albright, Washington'da vermiştir:

"Birleşik Devletler 1953 yılında İran'ın herkes tarafından sevilen başbakan Muşaddık'ın devrilmesi çabaları içinde önemli bir rol oynamıştır. Eisenhower yönetimi stratejik sebeplerden dolayı bu eyleminin haklı olduğuna inanıyordu. Fakat darbenin

¹⁶⁹ Louis, a.g.e., s. 775.

¹⁷⁰ Ömer, Özkaya, **Nasıl Darbe Yapılır? / Amerika'nın Ortadoğu'daki İlk Darbesi: Çizme Operasyonu**, Paradoks Kitap, II. Baskı, İstanbul, 2011, s. 13.

¹⁷¹ Kinzer, a.g.e., s. 237-240.

İran'ın politik gelişimine engel olduğu çok aşikârdır. Amerika'nın içişlerine yaptığı bu müdahaleden dolayı birçok İranlı hâlâ bize içermeye devam etmektedir.”¹⁷²

1.4.2. Kurgusal Olay Örgüsü

Roman için söz konusu olan “olay” kavramı en genel anlamıyla iki unsur arasındaki ilişkiler ve etkileşimler bütünüdür. Olay, özünde hareket unsurunu barındırır; durağan değil hareketlidir. Daha çok fiillerin karşılığıdır. Bu etkileşim ve ilişki, roman kişinin kendisiyle veya kendisinin dışındaki bir varlık arasında cereyan eder. Olay örgüsü ise, romanın hikâyesinde yer alan olayların düzenleniş sistem ve yapısıdır. Bir başka ifadeyle olaylar zincirinden oluşan vak’adır. Yani olayların belli bir anlayış, mantık ve esasa göre edebî değerler gözetilerek düzenleniş vak’adır.¹⁷³

Hikâye etme-öyküleme ile olay örgüsü-vak’a arasındaki farka gelince; Forster bu farkı şu şekilde açıklamaktadır:

Öyküleme, olup bitenleri olduğu gibi zaman sırasına göre düzenleyerek aktarmaktan ibarettir. Olay örgüsü de olup bitenin aktarımıdır ancak burada üstünde durulan nokta, olaylar arasındaki neden-sonuç ilişkisidir. “Kral öldü, arkasından Kraliçe de öldü.” dersek öykü olur. “Kral öldü, sonra üzüntüsünden Kraliçe de öldü.” dersek olay örgüsü olur. Zaman sırası bozulmuş değildir lakin neden-sonuç ilişkisi yanında gölgede kalmıştır.¹⁷⁴

Bu ifadeden net bir şekilde şu çıkarımda bulunulabilir: Olay örgüsü, birbiriyle hiç ilgisi olmayan olayların rastgele veya peş peşe sıralanışı değil; birden fazla olayın sebep-sonuç bağlantısı içinde organik bir bütün oluşturmasıdır.

Roman türünün olay örgüsünde yaşananlar, hayattaki “gerçek”in birebir aynısı değil; itibarî/kurgusal (fiktif) bir gerçekliktir. Muhakkak ki yazar, romanını yazarken kendi yaşadıklarından, bizzat gördüklerinden veya duyup-okuyup öğrendiklerinden geniş ölçüde faydalanır. Ancak hiçbir zaman bunları “olduğu gibi” eserine aktarmaz. Gerçek dünyadan malzemesini (olaylar, mekânlar, kahramanlar vb.) toplayan yazar, bu malzemeyi kendi zevki, sanat anlayışı ve dünya görüşüne göre bir seçme ve ayıklamaya tabi tutar. Daha sonra bu malzemeyi yeniden düzenler ve kurgular. Bu esnada ihtiyaç duyduğu veya lüzumlu gördüğü ölçüde muhayyilesinden bazı şeyler ilave edebilir. Bu açıklamalardan

¹⁷² a.e., s. 259.

¹⁷³ Çetin, a.g.e., s. 233.

¹⁷⁴ E. M. Forster, **Roman Sanatı**, çev. Ünal Aytür, Milenyum Yayınları, İstanbul, 2014, s. 128.

yola çıkıldığında, romanın olay örgüsündeki olayların gerçekliği ile hayattaki olayların gerçekliğinin farklı şeyler olduğu sonucuna varılmaktadır. Aynı şekilde tarih ile romanın farklı şeyler olduğu sonucu da çıkarılabilir. Zira tarihçi, bağlı bulunduğu bilim dalının kuralları içinde sadece “olan”ı anlatır. Onun belgelere ihanet etme veya canı istediği zaman muhayyilesine müracaat etme hakkı yoktur. Hâlbuki roman yazarı için aslanan “olabilir”i anlatmaktır.¹⁷⁵

Yukarıda yer verilen teknik bilgiler ışığında; tezin inceleme konusu olan ve tarihî bir roman olarak telif edilen **Sibâku'l-mesâfâti't-tavîle** adlı romanın Munîf tarafından yazar ve tarihçi arasındaki temel farka riayetle yazıldığı rahatlıkla söylenebilir.

Romanda kullanılan olay örgüsü çeşidi, tek zincirli olay örgüsü çeşididir.

Tek zincirli olay örgüsü

Tek zincirli olay örgüsü; çok büyük ölçüde tek bir merkezî kişiye bağlı olarak başlayıp gelişen, bu sebeple de dallanıp budaklanmayan olay örgüsü çeşididir. Romanını güçlü bir başkahraman üzerine kurmayı, okuyucunun dikkatini bütünüyle onun üzerinde toplamayı arzulayan yazar, türün temel değeri durumundaki olay örgüsünü de bu kahramana bağlar.¹⁷⁶

Munîf, romanda olay örgüsünü “baştan başlatma”yı tercih etmiştir. Buna göre romanda olaylar, “takvime bağlı olarak ardarda”¹⁷⁷ anlatılmaktadır. Bu başlangıç, “giriş” kısmı olarak kabul edildiği takdirde “gelişme” kısmının romanın “ana ve ara düğümler”inden¹⁷⁸ oluştuğu söylenilebilir. Tüm düğümlerin çözüldüğü kısım olan “sonuç” kısmında ise yazar tercihini “trajik son”dan¹⁷⁹ yana kullanmıştır. Romanın olay örgüsüne dair giriş mahiyetindeki bu incelemelerden sonra ana kısma geçiş yapılabilir.

¹⁷⁵ Çetişli, a.g.e., s. 61. Konu ile ilgili olarak Munîf’in muvazî görüşleri için bkz: **Rihletu zav'**, el-Muessesetu'l-'Arabiyye li'd-Dirâsât ve'n-Neşr, 3.b., Beyrût, 2012, ss. 61-68.

¹⁷⁶ a.e., s. 62.

¹⁷⁷ Çetin, a.g.e., s. 237.

¹⁷⁸ a.e., ss. 251-252.

¹⁷⁹ a.e., s. 254.

Sibâku'l-mesâfâti't-tavîle, beş ana bölümden oluşmaktadır. Birinci ana bölüm on alt bölüme, ikincisi beş alt bölüme, üçüncüsü on yedi alt bölüme, dördüncüsü on üç alt bölüme ve beşincisi ise altı alt bölüme ayrılmıştır. Yazar hiçbir ana bölüm ya da alt bölümde başlıklandırma yoluna gitmemiştir.¹⁸⁰ Romanın yazımına 1974'te Beyrût'ta başlayan Munîf 1978'de Bağdat'ta yazımı tamamlamış¹⁸¹ ve roman 1979 yılında basılmıştır.¹⁸²

Romanda, özellikle İngiltere ve Amerika'nın İran petroleri üzerindeki nüfuz mücadelesi ve bu noktada ilk hedef olan İran Başbakanı Muşaddık'ın devrilişine yönelik gerçekleştirilen operasyon konu edinilmekte ve bu konu İngiltere'nin İran'a istihbarat sağlaması amacıyla gönderdiği Peter Mc Donald üzerinden işlenmektedir. Daha önce de geçtiği gibi, başkahramanlık rolünün bir İngilizize verilmesi Munîf'in Oryantalistik bakış açısını da bu eserinde oldukça geniş bir şekilde ele almasına olanak sağlamıştır.

Romanın beş ana bölümden oluştuğu göz önünde bulundurularak, olay örgüsü incelemesi bu bölümlendirmelere uygun bir şekilde gerçekleştirilecektir.

“Birinci bölüm”, başkahraman Peter Mc Donald'ın bir Kasım ayında havaalanında iki arkadaşı Aleksandr ve Mûdî ile eşi Patricia tarafından uğurlanması sahnesi ile başlamaktadır. Peter'in Şark'ta önemli bir görevi yerine getirmek için yolculuğa çıktığı ve ilk aşamada Zürih'e gideceği bilgisi, Peter ile çalıştığı yerde yönetici konumundaki bir şahıs arasında geçen konuşma aracılığıyla –geriye dönüş tekniği kullanılarak- verilmektedir.

Zürih'te kalacağı Intercontinental Otel'e ulaşan Peter burada görevi ile ilgili olarak Mr. Randly ve Ms. Nelson ile tanışır. Özellikle Mr. Randly Peter ile zorlu görevinde kendisine yardımcı olacak içerikte görüşmeler yapar. Doğulularla kuracağı ilişkilerde dikkat etmesi gereken noktalar, yine onlarla gireceği herhangi bir tartışma esnasında nasıl bir yol takip etmesi gerektiği ve ayrıca Doğuluların gizlemiş oldukları birtakım sırların kadınlarından öğrenilebileceği; dolayısıyla kendisini çok kaptırmadan kadınlarla sıcak ilişkiler kurması gerektiğine dair tavsiye ve uyarılar bu görüşmelerin temel mevzularıdır.

---

¹⁸⁰ Duraydî, s. 93.

¹⁸¹ 'Abdurrahmân Munîf, **Sibâku'l-mesâfâti't-tavîle**, el-Muessesetu'l-'Arabiyye li'd-Dirâsât ve'n-Neşr, 4.b., Beyrût, 1990, s. 395. Bundan sonra parantez içerisinde verilecek olan sayfa numaraları ile metne yapılacak göndermeler, aksi belirtilmedikçe romanın bu baskısına aittir.

¹⁸² Duraydî, s. 93.

Zürih'te bir hafta kalan Peter buradan Beyrût'taki Saint-George Hotel'e gider. Beyrût'ta Mr. Randy'nin tavsiyesine uyarak farklı milletlerden kadınlarla tanışıp birlikte zaman geçirir. Bu aslında bir hazırlık aşamasıdır. Zira Peter'ın göreviyle bağlantılı olarak Rıza Safrâvî Abbâs, Mirza Muhammed ve Şirin Abbâs adlarındaki üç kişi ile tanışması ve bu üç kişiden bayan olanı ile daha yakın bir ilişki kurması gerekmektedir. el-Verde adlı barda söz konusu şahıslarla tanışır ve birkaç gün Beyrût'ta farklı barlarda görüşürler. Görüşmelerin birinde Eşref Ayetullah da bu gruba dâhil olur. Artık görüşmelerin konusu asıl göreve doğru kaymaktadır. el-'Acûz'un devrilmesi için uygulanacak yöntem ne olmalıdır? Görüştüğü kişiler İngiltere'nin askerî bir müdahalede bulunmasının olayı çözeceğini savunmakta ancak Peter böyle bir müdahalenin Musaddık taraftarlarını artıracığı düşüncesi taşımaktadır. Ayrıca bu görüşmeler Peter'ın alımlı ve hoş bir bayan olan Şirin'den gün geçtikçe daha çok etkilenmesine de sebep olmaktadır. Birinci bölüm Peter'ın Mirza Muhammed'in de Şirin'e karşı birşeyler hissedip hissetmediğini kendi kendine sorgulamasıyla sona ermektedir.

“İkinci bölüm” girişinde yazar Munîf'in Lawrence'tan yaptığı bir alıntı yer almaktadır. Yazar bir önceki bölümde oldukça net bir şekilde mekân bilgisini okurla paylaşmışsa da ikinci bölümde yaşananların hangi ülkede geçtiğine dair mekân bilgisine yer vermemiştir. Tarihî bilgiler ve romanda aktarılan olaylardan hareketle ikinci bölümde mekânın İran ülkesi olduğu sonucuna varılmaktadır. Ayrıca romanda sıkça geçen “el-'Acûz/İhtiyar” kod adlı kişinin de İran'ın başbakanı Musaddık olduğu anlaşılmaktadır.

Bu bölümde Peter son bir aydır yaşamak zorunda kaldığı hayattan farklı yeni bir hayata başlamaya karar verir. Dinlenip düşünmek için kendine yetecek kadar bir süre ayırdıktan sonra, görevi çerçevesinde atacağı küçük adımları belirler; ziyaret etmesi gereken kişilere uğrar, elçilik ve şirketin kendi onuruna verdikleri partilere katılır. Ayrıca Doğuluları bizzat tanımak adına müze, çarşı, pazar, cami gibi halka açık mekânlarda gezer. Bu gezintiler aracılığıyla elde ettiği gözlemleri bir günlük tutarak kayıt altına alır. Başlangıçta oldukça subjektif bir şekilde ve yalnızca “gördüklerini eleştiri” babında yazdığını fark ettiğinde, üslubunu değiştirerek önce gördüklerini daha sonra eleştirilerini yazmaya karar verir.

Bu bölümde günlükler aracılığıyla Peter'ın Mr. Hover isimli Amerikalı bir yetkili ile yaptığı konuşmalar nakledilir. Bu konuşmalardan, ülke içindeki ekonomik durumun

gitgide kötüleştiği ve iktidar tarafları arasındaki birliğin de parçalanmaya başladığı anlaşılmaktadır. Peter tuttuğu günlüklerde, geldiği ilk günden itibaren İran sokaklarında şahit olduğu gösterileri oldukça ayrıntılı bir şekilde anlatır ve gördükleri üzerinde, kendi toplumu ile de karşılaştırmalar yaparak, birtakım değerlendirmelerde bulunur. Bu bölüme kadar Mr. Randly vasıtasıyla yansıtılan Oryantalistik bakış, artık ağırlıklı olarak Peter gözünden sunulacaktır. Nitekim tuttuğu günlükler bu bölümden itibaren romanın ana omurgasını teşkil etmektedir. Bu günlüklerde Şarklıların giyim kuşamlarından yeme içme alışkanlıklarına, kadının toplum içindeki konumundan etkin ve hatta baskın karakterine kadar pek çok konuya dair kişisel gözlemlerini aktarmıştır.

“Üçüncü bölüm” de, ikinci bölümde olduğu gibi Lawrence’tan bir alıntı ile başlamaktadır. Hemen akabinde ise yazar Munîf, Peter’ın İran’daki görevi süresince Londra’yla iletişimde kalmak için daimi olarak görüştüğü ve kendisinden direktif beklediği Mr. Randly ile kendi kendine yaptığı bir hesaplaşma konuşmasına yer vermiştir. Peter İran’da edindiği tecrübeler neticesinde Doğuluların güvenilirliklerine dair olumsuz bir kanaate sahiptir. Ancak Mr. Randly ile yazışmalarında onun, İranlı müttefiklerinin kendi taraflarında sonuna dek mücadele vereceklerine dair oldukça net ve Peter’a göre fazlaca iyimser bir kanaate sahip olduğunu görür. Bu güven Peter’a gereksiz hatta tehlikeli gelir. Ona göre bölgede daha genç ve girişken bazı kimselerle irtibat kurulmalı istihbarat ve karşı eylem faaliyetleri bunlar aracılığıyla sağlanmalıdır. Ayrıca ortada bir de Amerikalılar sorunu bulunmaktadır. Peter bölgedeki Amerikalıların, ellerindeki bilgileri İngiliz yetkililerle paylaşma hususunda oldukça cimri davrandıklarını düşünmektedir.

Görev süresinin bölgedeki gelişmeler yüzünden uzaması da Peter’ın karamsar, bezgin bir ruh durumuna kaymasına sebebiyet vermektedir. Bu ruh durumundan kurtulabilmek amacıyla Londra’ya yazdığı tüm izin talebi yazıları, “ancak ve ancak görevin başarıyla bitirilmesi ile bir tatile çıkabileceği zira kendisine bu süreçte çok fazla ihtiyaç duyulduğu” belirtilerek olumsuz yanıtlanır.

Bu bölümde Peter’ın Şirin ile olan ilişkisi ve bu ilişkiye dair sorgulama ve problemleri geniş ölçüde yer tutmaktadır. Şirin’in, kocası Abbas ile olan ilişkisinde yaptığı gibi kendisiyle olan ilişkisinde de ipleri eline alma çabasında bulunduğu farkına varan Peter buna izin vermemek için gayret sarf etmektedir. Ne var ki bu hususta kendisini çok da başarılı ve güçlü hissetmemektedir. Peter’ın bu ilişkideki bir başka sorunu da Şirin’in

Mirza Muhammed ile bir ilişkisinin olup olmadığıyla ilgilidir. Kendini daha fazla tutamarak bunu doğrudan Şirin'e soran Peter, ondan sert ve olumsuz bir yanıt alır. Artık Peter'ın Şirin ile olan ilişkisi eskisi kadar sıcak ve karşılıklı güven ekseninde olmayacaktır.

Bölümde dikkat çeken bir başka gelişme, Peter'ın ülkeye ayak bastığı günden itibaren hemen hemen her gün şahit olduğu İngiltere karşıtı sokak gösterilerinin artık iktidar yanlısı grupların iç mücadeleleri gösterisine dönüşmesidir. Bu değişimde kamuoyu oluşturacak niceliğe sahip iktidar karşıtı ve İngiliz destekli gazete ve dergi yayınlarının etkisi büyüktür.

Bölüm sonuna doğru Peter ve işbirlikçi İranlılar Mirza ve Abbas, Başbakanı devirmeye yönelik operasyonun ne şekilde yürütüleceğine dair planı zor da olsa netleştirmeyi başarmıştır. Buna göre atılacak ilk adım çerçevesinde, iktidarın heterojen yapıdaki ve farklı düşüncelerdeki birden fazla politik güce dayanıyor olmasından yararlanılarak bu politik güçler arasında ihtilaflara yol açacak, birbirlerine güveni zedeleyecek çalışmalara ağırlık verilecektir. İkinci adımda, ülke çapında pek çok farklı eylemi yürütecek olan düzenli bir örgüt kurulması yer almaktadır. Üçüncü adım olarak ise önemli bir statüdeki politikacıya yahut da askeriyeden bir şahsa suikast düzenlenip sorumlu olarak iktidarın gösterilmesi düşünülmektedir. Aslında suikast düzenlenmesi konusunda Abbas ve Mirza anlaşmamıştır. Mirza bir an önce sonuç elde edebilmek - hedefe varmak için bu girişimin önemine Abbas'ı da ikna etmeye çalışmakta ancak Abbas böyle bir girişimin karşıt grup taraftarlarını da harekete geçireceği, faillerin çabucak yakalanacağı ve en sonunda da işin ucunun kendilerine dokunacağını düşünmektedir. Aslında oldukça iyi bir ikili olan Abbas ve Mirza bu konu yüzünden birbirlerine karşı oldukça sertleşmişlerdir. Daha fazla soğukluk yaşanmaması için Peter'ın araya girmesiyle son adım hakkında nihaî karar verilmeden konu kapatılır; planın diğer adımları ise uygulamaya konulur.

“Dördüncü bölüm” de, bölüm içeriğine uygun olarak birtakım alıntılarla başlamaktadır. İran'daki oldukça dikkat çekici bir yoğunluğa ulaşan Amerikalıların varlığı Peter'ı rahatsız etmektedir. Amerikalıların İngilizlerle ittifak kurup kurmadıklarından emin olmak isteyen Peter, hem Londra'daki yetkililerle hem de Zürih'te ikamet eden Mr. Randy ile iletişime geçer. Her iki kanattan da olumsuz yanıt alır ancak bu cevaplar Peter'ı tatmin edici cevaplar değildir. Zihnini meşgul eden bir diğer problem de Şirin ile olan ilişkisinin

Londra'ya döndükten sonra nasıl şekilleneceğidir. Peter, Şirin ile bu mesele üzerinde konuşur, ancak Şirin'e kendisi de net ve kesin bir gelecek planı çizememiştir. Bunun üzerine Şirin onu diğer tüm erkekler gibi davranmakla suçlar:

Yalnızca buldukları anı düşünürler. Eğer yanlarında bir kadın varsa, ondan başkasını ne görür ne de isterler. Ancak bu kadın uzaklaşıp da yerine başka bir kadın gelirse, bu kez gözleri o yeni kadından başkasını görmez olur. (s. 283)

Bu bölümde Peter'in Amerikalılar hakkındaki kuşkularını haklı çıkaracak birtakım gelişmeler yaşanır. Bunların en önemlisi Peter'a yeni bir emre kadar hükümet ile yapılan görüşmelerin durdurulması emrinin verilmesidir. Bu emir sonrasında ayrıntılar ayrıca bildirilir. Kurye ile gelen mesaj şu şekildedir:

Son dönemde meydana gelen gelişmeler ışığında Londra, durumu yeniden gözden geçirmek amacıyla görüşmelerin durdurulması görüşündedir. Bizdeki bilgilere göre, var olan hükümet karşı karşıya bulunduğu sıkıntılara karşı dayanacak gücü kalmadığı için istifa edecek, buna karşılık Köşk de durumu eski haline getirecek gerekli tedbirleri alacaktır. Bu nedenle köşkün de işini kolaylaştırmak için, sakin ve huzurlu bir ortam yaratmalıyız. Böyle bir ortam sağlanır ve taraflar arasında herhangi bir sertleşme olmazsa, o takdirde bazı uygulamalar rahat biçimde yapılabilir. Hükümet, sessizce istifa eder, köşk de dostlarımızdan birini yeni hükümeti kurmakla görevlendirir. O zaman biz de görüşmelere yeniden başlar, yeni hükümete açık ve somut kazanımlar sunabiliriz. (ss. 322-323)

Mesajı alan Peter başta ne yapacağını bilemez. Zira bir duygu karmaşası içerisindedir. Hem Londra'ya karşı bir öfke hem de mesajda belirtilen ve hakkında bilgi sahibi olmadığı gelişmelere dair merak duymaktadır. Bu noktadan sonra Peter işi akışına bırakmaya karar verir. Nitekim birkaç gün içerisinde Londra'dan gelen yeni bir mesajda "bulduğu ülke sınırları içerisinde zorunlu izin kullanması" emri verilir.

Peter, istemeyerek de olsa söz konusu emir doğrultusunda hareket eder ve Ağustos ayında gidilebilecek en iyi yerlerden gördüğü ülkenin sahil şeridinde yer alan köylerden birine seyahat eder. Burada, uzun bir zamandır tuttuğu günlüğe son zamanlarda yaşanan gelişmelerin etkisiyle içerisinde bulunduğu ruh halini oldukça samimi bir şekilde aktarır. Ruh halini açık seçik ortaya koyabilmek adına günlüğünden bir bölüm aşağıda alıntılanmıştır:

Yalnızlık, çoğu durumda çıldırmaya varan bir yol halini alabilir. Özellikle de bu yalnızlık içten doğan bir olgu ise. Böylesi durumlarda insan, anlamsızlık ve bazen de sinirsel gerginlik duygusuna kapılır, çevresinde yüzlerce, hatta binlerce insan bulunsa bile onlarla iletişim kurma gücünü tamamen yitirir. Sabahın erken saatlerinde başlayan uzun bir yolculuktan sonra, sahildeki o uzak yere güneş

batımından hemen önce vardım. Oraya varmamla birlikte kendimi, yalnızca benim gibi bezgin insanların -belki de bazı sanatçıların- uğradığı küçük bir pansiyonda buldum ve nedense her şeye karşı bir nefret duydum. (...) Denize bakan bir balkonu bulunan birinci kattaki odam, benim gözümde eski ve paslı demirden yapılmış çirkin bir kutu görünümündeydi. Çürümüş pencere ve tavan demirleri, duvarlarda nemden kabarmış sıva ve boya döküntüleri, bunun dışında ortalığa yayılan kapalı ve nemli yerlere özgü o çekilmez pis koku öfkelenmeme ve iğrenmeme neden oldu. Bunun sonucunda pencereyi açarken, ardından da banyo küvetini doldururken yaptığım sert hareketler yüzünden parmağımın yaralanması ve yerlere saçılan kandamları, durumu daha da gerginleştirdi. Öyle ki, pansiyon elemanı, bir biçimde bütün bunlardan sorumluymuş gibi geldi bana. (...) Şu anda böylesine önemsiz konular üzerinde bu kadar fazla durmamın nedeni, çevremdeki hemen her şeyden kopmaktan dolayı neler çektiğimi, insanlara ve her şeye karşı ne kadar büyük bir düşmanlık hissi duyduğumu anlatabilmek içindir. (ss. 308-309)

Hissettikleri yüzünden çıldırmak ya da intihar etmek korkusuyla ve yaşadığı bu ruh halinden kurtulmak için yepyeni bir insan olmayı dener. Sabahları erkenden kalkmaya, deniz kenarında uzun yürüyüşler yapmaya, denize, insanlara ve çevresindeki her şeye araştırmacı bir gözle bakmaya ve Şarkın o bitmek bilmeyen nihayetsiz dönüşümünü izlemeye karar verir. Böylelikle daha önce ülkenin merkezinde yaptığı keşif gezilerini şimdi ülkenin en ücra yerlerinden birinde gerçekleştirir. Gezileri esnasında kendisini şaşırtan tüm gözlemlerine ayrıntılarıyla beraber günlüğünde yer verir. Kendisine oldukça uzun gelen gerçekteyse ancak on iki gün süren bu “sahil köyü tatili”, kim olduklarını dahi öğrenemediği üç İranlının köyü terk etmesi gerektiğini söyleyip şehir merkezine kadar da takip etmeleri ile nihayete erer.

Peter köyde yaşadıklarını ve özellikle de son gün başından geçen ve kendi şahsında İngiltere’ye yönelik hakaret saydığı olayı anlatmak için Elçiliğe gider. Ancak Elçilikte herkes telaş ve belirsizlik duygularının hâkimiyeti altındadır. Bir şeylerin fena halde ters gittiğini sezinleyen Peter, bir açıklama duymak umuduyla Elçi ile görüşme ayarlar. Uzun bir süre herhangi bir bilgi vermemek için direnen Elçi, sonunda Peter’ın ısrarlarına dayanamayarak şu ifadeleri dile getirir:

“İhtiyar, tamamen kontrolümüzden çıktı, ayrıca bazı tehlikeli gelişmeler bekleniyor. Yalnız bunlar da değil, üstelik Amerikalılar da gelişmelere seyirci kalmayacak, iplerin ellerinden tamamen kaçmasına izin vermeyeceklerdir. Eğer bir şeyler yapmak konusunda Amerikalılarla birlikte hareket etmezsek, her ikimiz de kaybedeceğiz ya da sadece biz kaybedeceğiz.”

Peter’ın, İngilizlerin Amerikalılarla işbirliği yaptıklarına dair şüphelerini doğrulayan bu açıklama hem Şark’ta olayların nasıl bir anda patlak verebileceğini gözler önüne sermekte hem de özellikle İngilizler için durumun vahametini anlatmaktadır. Yaklaşık iki hafta öncesinde Londra’daki yetkililer tarafından gönderilen bir mesajla izinli sayılan Peter, olayları artık yalnızca bir gözlemci olarak dışarıdan takip edecektir.

Churchill’den bir alıntı ile başladığı “beşinci bölüm”de Munîf, artık başkahraman Peter gibi okuyucunun da büyük bir merakla beklediği perde arkası olayları açıklamaktadır. Üçüncü bölümden itibaren Peter’ın yazdığı günlükler üzerinden ilerleyen romanda tüm düğümler yine bu günlükler vasıtasıyla çözülecektir. Şöyle ki; ülkedeki karmaşa döneminin artık sona yaklaştığını haber veren yeni gelişmeler, Peter’ın günlüğünde şu şekilde yer almaktadır: “Hiçbir zaman gizlenemeyen düşmanlığına rağmen Başbakan’ın bile kendisinden “Fedakâr Kral” olarak bahsettiği Şâh, ülke dışına çıktıktan sonra Kraliyet Köşkü’nün aldığı kararlar geldi: Başbakanın görevden alınması, ordudan atılmış bir askerinin yeni kabineyi kurmakla görevlendirilmesi, parlamentonun toplantıya çağırılması ve bazı yasaların onaylanması! “Fedakâr Kral”ın böylesi uygulamalara başvurabileceğini hiç beklemeyen Başbakan, içine düştüğü ani şaşkınlıktan birkaç saat içinde sıyrıldı ve doğrudan radyo istasyonuna gitti. Büyük bir öfke ve kararlılıkla: “yasalara ve halka dayanarak, kendisini hala başkan saydığı Devlet Başkanının kaçması, dolayısıyla görev ve yetkilerini yerine getirememesi nedeniyle, çöken rejimin temellerini yeniden oluşturuncaya kadar, görevinde kalmayı sürdüreceğini” açıkladı. Göreve getirilen yeni Başbakan ise, askerî birliklerden birine katılarak, bir gece baskınıyla bazı önemli merkezleri ele geçirmeyi başardı ve ordu yönetimine el koydu. Bazı bakanlar tutuklanırken, sabahın erken saatlerinden itibaren caddelerde anons sesleri duyulmaya başlandı: “Eski hükümet düşmüştür. Ordu, yeni bir hükümet oluşturma hazırlığındadır. Bu hükümet birkaç saat içinde ilan edilecektir.”

Bu gelişmelerin yol açtığı şaşkınlıktan çok daha kötüsü Peter’ı beklemektedir. Zira kendisi sahil köyünde iken Şirin’in Londra’ya gittiği haberini alır. Bu şu anlama gelmektedir: Mr. Randly’nin “istihbarat edinebilmek için Şarklı kadınlarla sıcak ilişkiler kurması” tavsiyesiyle yakınlaştığı Şirin, son zamanlardaki tüm gelişmelerden haberdardır ve hiçbir şekilde bunu Peter’a yansıtmamıştır. Ayrıca Mirza Muhammed haberdar

olmaktan öte doğrudan işin içinde olmasına rağmen hiçbir görüşmelerinde bu durumu deyim yerindeyse “çaktırmamıştır”.

Aslında Peter’ın yaşadığı his şaşkınlıktan daha fazlasıdır. O, bir yandan İngiltere’nin çıkarlarını Amerika ile paylaşmak durumunda kalarak bir anlamda yenilgiye uğraması sebebiyle üzgün ve mağlub, diğer yandan İngiltere tarafından Amerika ile birlikte gerçekleştirilen son operasyonda kendisine hiçbir görev verilmemesi hatta uzak durması için zorunlu izne çıkarılması sebebiyle kendi ülkesine dargın ve kızgın, bir diğer yandan ise Şirin ve Mirza’nın kendisini sürekli “atlatarak” hiçbir şeyden haberdar değillermiş gibi davranmaları sebebiyle aldatılmış hissetmektedir. Tüm bu duygu durumlarını bir anda kaldırmak yükü Peter’a ağır gelse de başka çıkar yol bulunmayışı kabullenme ve başa çıkabilmesini kolaylaştıracaktır.

1.5. ANLATICI VE BAKIŞ AÇISI

Bütün anlatma esasına bağlı edebî türler, temelde iki ana unsurdan oluşmaktadır. Bunlar; anlatıcı ve anlatılandır. Anlatıcı; -en basit tarifıyla- masalı, efsaneyi, hikâyeyi, romanı; okuyucu-dinleyici konumundaki şahıslara aktaran varlıktır. Anlatıcı dünden bugüne veya destandan romana uzanan süreçte büyük değişimler geçirmiştir. Sözlü edebiyat döneminde gerçek birer insan olan anlatıcılar yazılı edebiyat döneminde ortadan çekilmek zorunda kalmışlardır. Bu noktada hikâye ve roman yazarları ciddi bir anlatıcı problemi ile karşı karşıya kalmışlardır. Erken dönemlerde, kendileri gerçek birer insan olan anlatıcıların işlevlerini üstlenmeye kalkışmış; sanki karşılarında dinleyici kitlesi varmış gibi bir anlatma tarzı oluşturma gayreti içine girmişlerdir. Ancak XIX. yüzyıl ile birlikte modern hikâye ve romana ulaşıldığında bu anlatım tarzı edebî sahadan çekilmiştir. Zira rasyonalizm ve pozitivism zemininde hayat bulan realizmin en temel ilkeleri “objektiflik”¹⁸³ ve “gerçeklik”¹⁸⁴ idi. Bu iki ilke, birbirine bağlıdır. Zira romanda “gerçeklik” hissinin kuvvetli olabilmesinde “anlatıcı” ile “yazar”ın objektif pozisyonu çok önemlidir. Bunun için en başta yazarın kendini anlatıcı yerine koymaması, yani anlatılanlar arasına girerek kendi varlığını belli etmemesi gerekmektedir. İşte bu noktada yazarın roman/hikâyenin dünyasından elini çekmesi gündeme gelmiştir. Böylece önce reel anlatıcının daha sonra da

¹⁸³ Çetişli, a.g.e., ss. 79-80.

¹⁸⁴ Selçuk Çıkla, Romanda Kurmaca ve Gerçeklik, **Hece Dergisi-Türk Romanı Özel Sayısı**, Yıl: 6, Sayı: 65/66/67, 2002, s. 111, ss. 111-129.

yazarın bırakmak zorunda kaldığı anlatıcılık görevini irreel anlatıcılar almıştır.¹⁸⁵ ‘Abdurrahmân Munîf’in de neorealist yazar kimliğiyle, anlatıda objektiflik ve gerçeklik ilkelerine bağlı kalarak romanlarını telif ettiği görülmektedir.

Bu tezde “anlatıcı”ya dair yapılacak inceleme “anlatım konumu” üzerinden gerçekleştirilecektir. Anlatım konumuyla genel anlamda anlatıcının durduğu yer, sahip olduğu bilgi oranında gösterdiği anlatım davranışı ifade edilir. Böylelikle anlatıcının kurmaca metindeki sorumluluk düzeyi, metinle kurduğu ilişkinin niteliği, bu ilişkinin tarz ve biçimi ile olayları değerlendirebilmek için ihtiyaç duyacağı bakış açısı hatta dil kullanımı konusunda kavramlaştırma imkânı doğar.¹⁸⁶

Tezde incelen **Sibâku’l-mesâfâti’t-tavîle** adlı romanda Munîf tarafından tercih edilen anlatıcı konumu; kişisel anlatım konumu ve ben anlatım konumudur. Munîf yeri ve zamanı geldiğinde bu iki anlatım konumu arasında tercihte bulunmuş ve büyük bir ustalıkla bunları kullanmıştır. Sırasıyla ve örneklendirmeler yaparak her iki anlatım konumu aşağıda incelenecektir.

1.5.1. Kişisel Anlatım Konumu

Tarihsel örnekleriyle XIX. yüzyılda, modern örnekleriyle XX. Yüzyılda karşılaştığımız kişisel anlatım konumu, insan psikolojisini, insanın iç dünyasını anlatmak için kullanılmış bu anlamda da yaygınlık kazanmış bir anlatım konumudur. Bu anlatım konumunun genel bazı özellikleri arasında; okur algısının bir veya birden fazla kahramanın bakış açısıyla ve daha ziyade anlatılan an (şimdi) ve mekân (burası) ile sınırlanması, diğer kahramanların daha çok görünümleri aktarılırken, temel alınan kahramanın iç dünyası, duygu ve düşüncelerinin anlatılması yer alır. Anlatılanların dolaysızca algılanabilmesi için anlatıcıyla okur arasında doğrudan iletişim kurulmaz.

Anlatıcının kimliği ve kişiselliği diğer anlatım konumlarına göre vurgusuzdur. Buradaki “kişisellik” kavramı, anlatım sürecinde ödünç alınmış bakış açısı veya açıları ifade etmektedir. Yani gerçeklik, roman kahramanlarından birine ait ödünç alınmış bilinç aracılığıyla yansıtılmıştır ya da kelimenin tam anlamıyla sahnelenmiştir. Dolayısıyla sanki

¹⁸⁵ Çetişli, a.g.e., s. 80.

¹⁸⁶ Fatih Tepebaşılı, **Roman İncelemesine Giriş / Notlar - Açıklamalar - Örnekler**, Çizgi Kitabevi, Konya, 2012, s. 158.

anlatıcı yokmuş hissi hâkimdir. Anlatıcı olaylara müdahaleden vazgeçmiştir; varlığını okurlara hissettirmeyecek denli karakterlerin arkasına gizler. Okurlar ise, sanki kendileri olay yerindeymiş duygusuna kapılarak, olup bitenleri bir kahramanın gözünden, daha açık bir ifade ile kahramanın “yansıtıcı bilinç”i aracılığıyla gözlemler.

Söz konusu anlatım konumunun başarıyla uygulanmış bir örneği aşağıda alıntılanmıştır:

Peter, bir an için başkaldırmayı ve direktifleri uygulamayı o gece hiçbir şey yapmamayı düşündü. Avının uzaklaşmasına izin verip, daha sonra yakalayabilecek mi diye kendini denemek istiyordu. (...) Ancak bu konuda daha ileri gitme konusunda kendine izin vermedi. Şu anda kendi hesabına çalışmıyordu, bu nedenle rolünü yerine getirmeli, verilen direktiflere harfiyyen uymalıydı. Üstelik de bu insanlar... Bunlar, zorlu yolun başlangıcı değiller miydi? Şayet bunları elinden kaçırarak olursa, o zaman hazinenin elindeki tek anahtarını da kaybetmiş olacaktı. Fazla ihmal etmemeliydi. (ss. 58-59)

Görüldüğü gibi anlatıcının herhangi bir şekilde anlatıya müdahalesi bulunmamakta ve olaylar başkahraman Peter’in yansıtıcı bilinciyle aktarılmaktadır.

1.5.2. Ben Anlatım Konumu

Ben anlatım konumunda anlatıcı kurmaca dünyanın içindedir. Kişilik olarak kimliği bellidir ve olaylar sürecinde bu anlamda gözükür. Olup bitenler baştan sona onun bilgisinde yer alır. Yani; her şey onun bilgisi, görgüsü, deneyimi, duyguları hatta düşünceleriyle ve öznel dünyasıyla sınırlıdır. Dolayısıyla bu anlatıcı, bilgi açısından sınırlı bilgilere sahiptir, her şeyi bilmesine imkân yoktur.

Romanın başkahramanı Peter’in yazdığı günlükler aracılığıyla aktarılan bölümler aynı zamanda ben anlatım konumunun kullanıldığı bölümlerdir. Aşağıda bu bölümlerden yapılmış bir alıntı bulunmaktadır:

Hepsi birden, bana sanki başka bir dünyadan gelen bir yaratılmışım gibi bakıyorlardı. Ortalığı tam bir sessizlik kaplamıştı ama hepsinin de keskin bakışlarının ardından o her zamanki şeytanî ve gizemli göz hareketleri daha da hızlanmıştı. Hem bana hem de birbirlerine bakıyorlardı ve galiba birbirleriyle bakışarak anlaşıyorlardı. (s. 354)

Anlaşılmaktadır ki; anlatıcı konumunda günlük sahibi Peter bulunmakta ve yaşananlar onun gözünden yansıtılmaktadır. Dolayısıyla muhataplarının zihinlerinden geçenleri okuyamamakta ve bu noktadaki acizliği alıntıda gayet net bir şekilde okuyucuya yansıtılmaktadır.

1.6. ŞAHIS KADROSU

1.6.1. Peter Mc Donald

Romanın başkahramanı olan Peter, bir petrol şirketinin satış müdürlüğü kısmında çalışmaktadır. İş hususundaki titizliği romanda şu ifadelerle anlatılmaktadır:

İşine bağlılığı onu çok zaman uykusuz bırakırdı. Öyle ki, ne kadar küçük olursa olsun en küçük bir yanlış bile, onda nasıl karşı koyacağını ya da üstesinden geleceğini bilemediği sınırlı bir ruh hali yaratırdı. İşte bu özelliği, çekmekte olduğu birçok eziyetin, hatta yaşamındaki karamsarlık ve kuşkunun temel nedeni olmasına rağmen, işinde de yükselmesinde başlıca etkendi. Aynı zamanda üstlerini kendisine, kendisini de üstlerine çeken görünmez bir bağdı da! (s. 26)

Peter eşi Patricia ile on üç yıllık evlidir ve Alma ile Ulyanur adlarında iki kız çocuğu vardır. II. Dünya Savaşı yıllarında, İtalya kıyıları yakınlarında keşif görevi yapmakta olan bir gemide bulunan Peter, bir Alman denizaltısının saldırısıyla kendisini iki yıl sürecek tutsaklık hayatının içerisinde bulur. Bu tutsaklık sonraki yaşantısında, bir yandan daha dirençli bir yapıya kavuşmasını sağlaması sebebiyle olumlu, diğer yandan ise oldukça acı bir hatıra olması hasebiyle her hatırlayışında bariz ve engellenemez bir gerginliğe yol açtığı için de olumsuz bir etkiye sahiptir.

Çalıştığı petrol şirketi sahip olduğu vasıflar dolayısıyla önemli bir görev için en uygun aday olarak Peter'ı seçmiş ve Peter da ülkesi adına bu önemli ve ağır görevi kabullenmiştir. Görev; ülkesinin İran'da tehlikeye giren çıkarlarını koruyabilmek adına hem bir istihbarat sağlayıcı olarak çalışmasını hem de İran Hükümeti ile yapılacak görüşmelerde mimarî bir rol üstlenmesini kapsamaktadır.

Başlangıçta birkaç ay içerisinde görevinin sona erip geri dönebileceği söylenmişse de İran'da yaşanan siyasî gelişmelerle bu süre iki yıla çıkar. Bu süreç içerisinde Peter'ın Doğu üzerine yaptığı tüm gözlemler, İran'da görev icabı tanıştığı kişilerle yaşadıkları ve bu yaşanmışlıkların düşünce ve duygu dünyasındaki etkileri roman boyunca çeşitli teknikler aracılığıyla etkili bir şekilde aktarılmıştır. Ayrıca romanın ana teması olarak işlenen Oryantalizm de birincil olarak Peter'ın sonrasında ise Mr. Randly'nin gözlemleri aracılığıyla işlenmiştir.

1.6.2. Mr. Randly

Mr. Randly Venezuela'dan Endonezya'ya, Trinidad'dan Meksika'ya kadar dünyanın pek çok bölgesinde İngiltere adına çalışmış, yetmiş küsur yaşlarında bir İngilizdir. Romadaki rolü Peter'a zor şartlardan nasıl sıyrılabileceği konusunda ders vermek ve onu başkalarını tanıma konusunda eğitmektir.

1.6.3. Mirza Muhammed

Mirza, Peter'ın göreviyle bağlantılı olarak Beyrût'ta tanıştığı üç kişiden biridir. Diğer ikisi; Rıza Safravî Abbas ve Şirin Abbas'tır. Bu dörtlü grup, İran ve İngiltere arasındaki petrol şirketi hususunda var olan anlaşmazlığı sona erdirmek için her iki tarafın da razı olacağı bir ittifak metninin hazırlanması amacıyla birlikte çalışmışlardır.

Peter'ın Mirza ile ilgili gözlemleri arasında saplantı derecesinde rahatsız olduğu bir takım karakteristik davranışlar bulunmaktadır:

Mirza ise, tam bir çocuk gibiydi. Kahkahalarla gülüyor, bir şeyi anladığını işaret etmek için kafasını gereğinden fazla sallıyordu. Hele gözleri... Mirza 'nın yüzündeki en tuhaf şey gözleriydi. Bir an dahi durmadan sanki içeriden bir kumandaya bağlıymışlar gibi daire biçiminde yuvarlanıyor, durup dinlenmeden koşuyorlardı. Kendisine herhangi bir soru yöneltildiğinde ise, göz hareketleri bir an için yavaşlıyor, ancak bu kez gözbebekleri genişliyordu. (s. 69)

Peter'ın Mirza'dan bir türlü hoşlanamaması ve roman ilerledikçe bu duygunun giderek nefrete dönüşmesi aslında sadece Mirza'nın şahsıyla ya da davranışlarıyla ilgili değildir. Bu daha çok, kendisinin yakın bir ilişki kurduğu Şirin'in aynı zamanda Mirza ile de bir ilişki yaşamasıyla ilgili gelişen bir durumdur.

Peter, her şeye rağmen görev icabı bu grupla görüşmelerini sürdürmek durumundadır. Nitekim Mr. Randly'den aldığı şu direktif de elini kolunu bağlar cinstendir:

Kararlaştırdığımız ve hiçbir şey eklemeyen eksiksiz biçimde uygulaman gereken yeni tavrımıza gelince; esas adamımız halen Mirza'dır. Atılacak adımları kendisiyle tam bir uyum içinde kararlaştıracaksın. (s. 227)

1.6.4. Şirin Abbas

Şirin, Rıza Safravi'nin eşidir. Rıza, karısının ölümünden birkaç hafta sonra, bu küçük kızı, var olan geleneklere aldırınmayarak hakkında söylentiler dolaşan bir evden

almıştır. Bir çocuklarının olmasını çok istemiş ancak Şirin’de hamileliğe engel bir sorun teşhis edildiği için bu mümkün olmamıştır. Problemin kendisinden kaynaklandığını öğrenen ve bu işten ümidini tamamen yitiren Şirin, yaşamını yeniden biçimlendirmeye başlamıştır.

Şirin’in bu grup içerisindeki rolünü, eşi Rıza’nın dilinden aktarılan şu pasaj oldukça net ifade etmektedir:

Şirin’i iyi tanırım, bir şeyi istemesi durumunda hiçbir güç bunu önleyemez. Bu hırçın İngiliz de Şirin’in varlığından dolayı isteklerimize karşı daha duyarlı ve anlayışlı görünüyor. Şirin’in her zaman bizimle bulunmasına özen göstermeli ve düşüncelerimizi İngiliz’e benimsetmeye çalışması için Şirin’i ikna etmeliyim. Öyle kadınlar var ki koca krallıkları bile yıkacak güçtedirler. Bu küçük taydan bütün istediğimiz, görüşlerimizi Londra’ya aktarması ve oradakileri ikna etmede bizlere yardımcı olması. Bu durumda çok kısa bir sürede istediğimiz sonuca ulaşabiliriz! (s. 193)

1.6.5. Rıza Safravi Abbas

Rıza, Peter’in gözünden şu şekilde tasvir edilmiştir:

Yüzü dolgun ve karışık hatlara sahipti. Burnu ve alt dudağı ise iriceydi. Gözlerinin rengini ayırt edememişti, ama yorgun görünüyorlardı. Boynunun aşırı kalınlığına rağmen çabuk hareket ediyordu. (s. 69)

Rıza, oldukça yaşlı birisidir. Geçmişte İran’da siyaset arenasında oldukça önemli bir mevkide bulunuyor iken iktidarda yaşanan değişimlerle birlikte bu konumunu kaybetmiştir. İngiltere ile yapılacak anlaşmayı, kaybettiği konumunu geri kazanabilmek adına büyük bir arzuyla desteklemektedir.

1.7. ZAMAN

Anlatı ister söz ister yazıyla sunulsun, inşa edilmiş bir yazıdır. Doğal olarak, belirli bir amaç doğrultusunda inşa edilen bu yapı zamana bağlı olarak asıl değerini bulur ve zaman içinde idrak edilir. Bu nedenle bir romanda anlatı, mutlaka belirli veya belirsiz bir zaman dâhilinde cereyan eder. Yine bu hikâye, belli bir süre sonra öğrenilir/duyulur ve belli bir süre içinde de kaleme alınıp anlatılır. Hal böyle olunca, “zaman” unsuru romanın genel yapısını meydana getiren temel etmenler arasında yer alır.¹⁸⁷

---

¹⁸⁷ Tekin, a.g.e., ss. 122-123.

Bir romanda zaman tablosu, ilk elde, “vak’a zamanı” ve “anlatma zamanı” olmak üzere iki düzeyde şekillenir. Bir vaka hiçbir zaman sığağı sığağına anlatılamayacağına göre bu iki zaman arasında geçen süreyi de hesaba katmak, roman sanatı açısından bu süreyi de göz önünde bulundurmak gereklidir. Çünkü aradan geçen süre, uzun veya kısa olsun, roman yazarı ile nakledilecek olay üzerinde etkili olacaktır.

Bu aşamada öncelikle, tarihi roman kategorisinde değerlendirilen **Sibâku’l-mesâfâti’t-tavîle**” adlı romanın konu edindiği vak’aların gerçekleşme zamanı ve anlatma zamanını tespit etmeye çalışılacaktır. Daha önce yazar tarafından yapılan açıklamalarda da aktarıldığı gibi roman İran Başbakanı Musaddık dönemini konu edinmektedir. 30 Nisan 1951-19 Ağustos 1953 tarihleri arasında¹⁸⁸ görev yapmış olan Musaddık dönemindeki en büyük gelişme 2 Mayıs 1951’de İran petrolünün millileştirilmesi olmuştur. Romanın başlangıç zamanı, romanda verili tarihlerin en erkeni dikkate alındığında “Zürih, Kasım ayının bu gününde soğuktu.” (s. 24) cümlesinden de anlaşıldığı üzere Kasım 1951’e denk gelmektedir. Romanın bitiş zamanının ise “Bak işte iki yıl geçti aradan ve biz hala kısır bir döngü içinde dönüp duruyoruz.” (s. 249) ve “Ağustosun son günlerinde, yolculuğumdan yaklaşık bir ay önce, Şirin, kendi köşkünde bir parti verdi.” (s. 392) cümlelerinden hareketle 1953 Ağustos’unun sonları olduğu ortaya çıkmaktadır. Yani neredeyse Musaddık’ın göreve geliş ve devrilişiyle tamamen kesişen bir dönem Munîf tarafından tercih edilmiştir. Bu romanın “vak’a zamanı”dır.

“Anlatma zamanı”na gelince; yazar romanın sonunda 1974-1978 tarihlerini not düşmüştür. O halde vak’a zamanı ile anlatma zamanı arasındaki zaman diliminin (1953-1974) yılları dikkate alındığında 21 yıllık bir süreç olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu süre tarihî roman yazımı için sağlıklı bir süre olarak kabul edilebilecek bir süredir. Zira tarihî olaylar, neden ve sonuçları bağlamında değerlendirilebilecek derecede nesnellik kazanmıştır.

1.8. MEKÂN

Mekân olay ya da olayların ve roman kişilerinin hareketlerine ayrılmış bir

---

¹⁸⁸ Bkz. İran Başbakanları Listesi, https://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0ran_ba%C5%9Fbakanlar%C4%B1_listesi .

sahnedir.¹⁸⁹ Romanın esas itibarıyla bir terkip olduğu gerçeğinden yola çıkarsak diğer birçok öge gibi mekân da bu terkipi meydana getiren önemli unsurlardan biridir. Çünkü terkipte asıl unsur konumunda bulunan vakanın gerçek veya muhayyel -hatta ütopyik- mutlaka bir mekana ihtiyacı vardır. Mekân unsuru bir takdim veya tanıtım sorununun ötesinde işlevsel bir özellik taşır. Romancı mekân unsurunu: Olayların cereyan ettiği çevreyi tanıtmak, roman kahramanlarını çizmek, toplumu yansıtmak, atmosfer yaratmak cihetinde kullanabilir ve o, olayları şekillendirirken bunlardan birini devreye soktuğu gibi bir kaçını da dikkate alabilir. Aslında bunların hepsinin temelinde yatan gerçek, anlatılanlara sahilik kazandırma endişesidir. Mekân, tabiri caizse, romanın ayaklarının yere basmasını sağlar.¹⁹⁰

Roman, Londra’da bir hava alanında başkahraman Peter’in uğurlanma sahnesi ile başlamaktadır. Londra’dan Zürih’e, Zürih’ten Beyrut’a geçen Peter’in bir sonraki durağı romanda net bir şekilde yer almaz; bu, okuyucuların romanda verili ipuçlarından hareketle çıkarımda bulunmasına bırakılır. Nitekim bu veriler aracılığıyla romanda asıl vak’aların cereyan ettiği ülkenin İran olduğu sonucuna varılmaktadır. Burada şöyle bir soru zihinlere gelmektedir: Munîf diğer mekânları belirttiği halde asıl mekânı neden net bir şekilde romanında belirtmemiştir? Tam da bu hususta Fayşal Derrâc’ın kendisine yönelttiği soruyu Munîf şu şekilde cevaplandırmıştır:

Burada kasıtlı olarak yapılmış bir tercih söz konusudur. Zira kimi zaman özelde cereyan eden bir şey aslında genelde cereyan eden bir gerçekliğin tezahürü olabiliyor. Şöyle ki; o dönemde İran’da gerçekleşenler bir başka vakitte bir başka ülkede birbirlerini doğrudan çağrıştıracak derecede benzer şekillerde gerçekleşmiş ya da gerçekleşecek olabilir.¹⁹¹

Buradan hareketle; Munîf’in vermek istediği bir mesaj dolayısıyla böyle bir kasıtlı tercihte bulunduğu çıkarsaması yapılabilir. Buna göre Munîf’in; İngiltere ve Amerika başta olmak üzere emperyalist devletlerin, çıkarlarını korumak ya da yeni çıkar kapıları sağlamak amacıyla, halkı tarafından meşru bir şekilde yönetime getirilmiş bir Başbakan’ın ya da herhangi bir mevkideki yöneticinin devrilmesini “Amaca giden her yol mübahtır.” fehvasınca mübah kabul etmekte olduklarını gözler önüne sermek ve bu farkındalığı bölge insanlarına kazandırmak amacı güttüğü rahatlıkla söylenebilir.

¹⁸⁹ Çetin, a.g.e., s. 165.

¹⁹⁰ Tekin, a.g.e., ss. 143-144.

¹⁹¹ Munîf, el-Kâtib ve’l-menfâ, s. 238.

Ayrıca bu noktada dile getirilmesi uygun düşecek olan bir başka alıntı da şudur; Fayşal Derrâc bir kitabında Munîf ile Maḥfûz arasındaki belirgin bir şekilde öne çıkan farkı şu sözlerle dile getirmiştir:

(...) Maḥfûz ele aldığı konuları Mısır'ın yakın ve uzak tarihi üzerinden işlemekle yetinirken Munîf, mekân hususunda kendini kısıtlamamış, doğrudan veya dolaylı bir şekilde Arap coğrafyasının tümünü mekân olarak kullanmıştır.¹⁹²

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz ki; antiempyralist kimliğini siyasî hayatında olduğu gibi edebî hayatında da koruyan Munîf, bu hususta zaman-mekân bakımından kendini bağlayıcı hiçbir sınırı kabul etmemiş ve bu anlamda –istisnaları bulunmakla birlikte- hem zaman hem de mekân açısından müphemlik içeren eserler kaleme almıştır.

1.9. DİL VE ÜSLUP

Romancının en önemli görevlerinden biri ana dilini sevmesi, onu en ince ayrıntılarına kadar bilmesi, en işlek ve kıvrak bir biçimde kullanmaya çalışmasıdır. Dilin zenginleşmesi ve gelişmesi büyük oranda sanatçı ve edebiyatçıların ana dillerinde yaptıkları tasarruflara bağlıdır. Roman dili, romancının sanatkârca bir görüşle, kendine özgü bir biçimde, tamamıyla şahsî tasarruflarıyla ürettiği bir dildir.¹⁹³

Romanın altın çağı olarak nitelenen XIX. yüzyıldan önce bugünkü anlamda bir “roman dili”nden bahsetmek güçtür. Söz konusu altın çağ öncesinde romana “yazar anlatıcı”nın dili ve üslubu hâkimdi ve o; olayları, kişileri çevreyi vs. kendi görüş açısına ve hayal gücüne göre anlatıyor, tanıyordu. Bu tasarrufla olaylar ve kişiler, hayattaki benzerleri gibi değil, anlatıcının kabul ettiği şekilde anlam ve işlev kazanıyordu. Dil bakımından değerlendirirsek, hiç kimse kendi dili ve üslubunca (kültür ve meşrebince) konuşmuyor; herkes “yazar anlatıcı” tarafından dayatılan dil ve üslupla ve yine “yazar anlatıcı” adına konuşuyorlardı. Hâl böyle olunca, dil gerçek hayatta olduğu gibi renkli ve çoğul karakteriyle değil; tek boyutlu olarak okuyucuya yansıyor. Bu durum büyük ölçüde sözlü kültürden kalan bir alışkanlıktır. XIX. yüzyıldan itibaren, söz konusu durum

¹⁹² Derrâc, ‘Abdurrahmân Munîf ve rivâyetu’l-iltizâm, s. 10.

¹⁹³ Çetin, a.g.e., s. 275.

giderek değişir ve roman “yazar anlatıcı” ağırlıklı bir dil ve üsluptan sıyrılmaya başlar. Bunda sanatı hayata yaklaştırma iddiasını taşıyan realistlerin büyük bir payı vardır.¹⁹⁴

Romanın başkahramanı Peter ile kaldığı otelde çalışmakta olan resepsiyon görevlisi arasında şöyle bir diyalog geçmektedir:

Peter: - İngilizceyi iyi anlıyor musunuz?

Resepsiyon görevlisi: - Gördüğünüz gibi efendim. (s. 62)

Bu diyalogdan İngiliz Peter’in romandaki Arap ve İranlı diğer figürlerle İngilizce dili üzerinden iletişim sağladığı anlaşılmaktadır. Bu konuda bir diğer ilgi çekici örnek şu şekildedir:

- Evet... her şey çok yakın, ama aynı zamanda çok da uzak.

Peter’in sözleri Mirza’yı epeyce etkilemişti. Büyük ve dâhiyane bulduğu bu sözler için:

- Subhanallah... Subhanallah! Dedi ve derin bir düşünceye daldı.

şirin, konuya açıklık getirmek amacıyla şöyle dedi:

- Mr. Mirza, bütün bunların tanrının işi olduğunu söylüyor. (s. 78)

Bu konuşmanın yer aldığı sayfada yazar Munif, “Subhanallah” ifadesinin Arapça olarak söylenildiğini bir dipnotta belirtmiştir. Buna göre romanda nasıl ki vak’a zamanı ile anlatma zamanı arasında fark bulunabiliyorsa -ki bu fark zorunlu bir farktır- vak’a dili ile anlatma dili arasında da böyle bir farkın -zorunlu olmamakla birlikte- var olabileceği sonucu çıkarsanabilir. Buradan hareketle, roman dilinin İngilizce’den çeviri Arapça olduğu ortaya çıkmaktadır.

1.10. ANLATIM TEKNİKLERİ

Sanat ve edebiyat alanlarında anlatılacak şeyden çok anlatım biçimi önemlidir. Zira biçim, anlatılacak şeyi anlatılana ulaştıran bir vasıta konumundadır. Bu nedenle nitelikli bir edebî metnin sağlam bir biçime sahip olması gerekir. Salt bu nokta esas alındığında roman iddialı bir tür olarak öne çıkmaktadır. Çünkü roman diğer türlere kıyasla, toplumu ve bireyi anlatmada birtakım avantajlara sahiptir. Bundan dolayıdır ki; insanı ve toplumu

¹⁹⁴ Tekin, a.g.e., ss. 175-176.

ilgilendiren çeşitli sorunlar, öteden beri romanın konusu olmuş; roman yazarları bu türün kendilerine sunduğu imkânlarla bu sorunları anlatmaya, irdelemeye çalışmışlardır.

Roman yazarları üstlenmiş oldukları bu görevi yerine getirirken birtakım anlatım tekniklerine başvurmuş ve anlatmak istedikleri konuyu en güzel ve etkili bir şekilde anlatmaya çalışmışlardır. Dünden bugüne uzanan süreçte sayıları giderek artan anlatım teknikleri roman yazarları için yeni imkânların kapısı olmuş; anlatıma çeşitlilik, dinamizm ve derinlik kazandırmıştır. Şu durum net olarak söylenebilir ki; romanın “bireyi anlatmak” şeklinde ifade edilebilecek büyük görevinin yerine getirilişi ancak XX. yüzyıl romanında gerçekleşmiştir. Bu başarıda diğer dalların özellikle de psikolojinin etkisi önemlidir. Çünkü psikolojinin zenginleştirdiği çerçevede elde edilen ipuçlarıyla, insana farklı bir açıdan bakılmış, insanın karmaşık dünyası, bilinç merkezli izahlarla aydınlatılmaya çalışılmıştır. Ayrıca bu noktada şu gerçeklik ifade edilmelidir ki; Einstein-Freud-Bergson üçgeninde gündeme gelen keşif ve yorumlar, roman sanatı ve romancılar için gerçek anlamda ufuk açıcı olmuştur. Elde edilen bilgiler ışığında, birey ve topluma yeni bir gözle bakılmış, bireysel ve toplumsal sorunlar daha derinlikli olarak işlenmiştir.¹⁹⁵

1.10.1. Tasvir Tekniği

Tasvir romanın kurmaca dünyasında yer alan kişi, zaman, mekân, olay gibi unsurları görünür kılmaktır. Roman türünde tasvirin bir estetik değer olarak ve bilinçli bir tercihle kullanılması, romantik döneme tesadüf etmektedir. Romantiklerin uygulamalarıyla klâsik akımda “insan tabiatını esas alan anlayış” büyük ölçüde terkedilmiş; bunun yerine bildiğimiz gördüğümüz, seyrettiğimiz tabiat ve tabiat güzellikleri anlatılmıştır. XVIII. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren gündeme gelen bu anlayış romantikler tarafından geliştirilerek realistlere devredilmiştir. Realistler ve ardından natüralistlerin yaklaşımıyla tasvir yöntemi yeni bir anlayışla uygulanmıştır: Romantiklerin ruha ve göze hitabeden örnekleri (estetik yaşantı elde etmek amacıyla asıl olanı farklı bir boyuta taşıyan tasvir uygulamaları) realistlerin kabulüyle yeniden asla irca edilmiş; değiştirmek yerine “olduğu gibi” yansıtmak asıl gaye olmuştur.

Realistler için tasvir bir bakıma araçtır: Tiyatroda dekorun oyuna katkısı ne ise tasvirin de anlatıya o yönde katkıda bulunmasını isterler. Bu tutumun romanın bizatihi

---

¹⁹⁵ Tekin, a.g.e., ss. 201-203.

“devrin bir tasviri” olmasından kaynaklandığını da belirtmek gerekir. En azından XIX. yüzyıldan itibaren mesele böyle bir boyut kazanır.¹⁹⁶

Burada şu noktaya dikkat çekmekte fayda var; realizm akımından önce roman türünde “anlatıcı bakış açısından yapılan tasvirler” kullanılmakta iken realistlerle birlikte “kahraman bakış açısından yapılan tasvirler” de bu tekniğin bünyesinde yer almıştır. Mehmet Tekin, bu uygulamanın işlevselliğini S. Kemal Yetkin’den (1903-1980) yaptığı alıntı ile şu şekilde açıklamıştır:

Bazı romanlarda kişiler, yaşarken, konuşurken, düşünürken kendi çevrelerini de kısa çizgilerle kendileri anlatırlar; tasvir ettiklerinden, tasvir edişlerinden içlerini daha iyi anlatmış olurlar. (...) bu hâlde çevrenin, o çevrede yaşayan kişilerin gözleriyle görülmesi, böylece tasvir edilmesi tabiidir. Çünkü dış çevre insana ne ise o sıfatla değil de o insan tarafından kavranıldığı oranda etkide bulunur. Gerçek bir romancı, kahramanlarından birini görmediği bir yere götürdüğü zaman kendisi o yeri kendi gözleriyle görerek tasvir etmez; o yer kahramanın bilgi ve görgü düzeyine, duyuş derecesine göre yavaş yavaş okuyucuya gösterilir.¹⁹⁷

Realist bir yazar olan Munîf, bu romanında daha çok “kahraman bakış açısından yapılan tasvir”lere yer vermiştir. Aşağıdaki alıntılar başkahraman Peter’in bakış açısıyla yapılan tasvirlerle örnek sayılmaktadır:

Görünüşleri tıpkı bir karnavalı andırıyordu. Kısa boylu olan, bir kutup hayvanı gibi emekleyerek yürürken, yaşlı adam bir kurt gibi gözlerini çevresindeki simalar ve eşyalar üzerinde gezdiriyordu. Kadın ise, üzerindeki yeşil renkli hırkayı çıkarıp yaşlı adama veririrken güzel ve etkileyiciydi. (s. 58)

Birden önüne Abbas’ın görüntüsü geldi. Yüzü dolgun ve karışık hatlara sahipti. Burnu ve alt dudağı ise iriceydi. Gözlerinin rengini ayırt edememişti, ama yorgun görünüyorlardı. Boynunu, aşırı kalınlığına rağmen çabuk hareket ettirebiliyordu. (s. 69)

Şirin’in üzerinde mavi renkte bir elbise vardı ve omuzlarına da bir hırka atmıştı. Saçlarını hırka ile uyumlu gri renkte ince bir şalla örtmüş, siyah renkte büyükçe gözlükler takmıştı. O sabah sanki az önce sıcak bir banyodan çıkmış gibiydi. Teni çiçek gibi narinleşmiş, yanakları allaşmıştı. (s. 74)

1.10.2. İç Çözümleme (Tahlil) Tekniği

İç çözümleme tekniği, en kısa tanımla anlatıcının araya girerek kahramanın duygu ve düşüncelerini okuyucuya aktarması demektir. Özellikle “iç monolog” ve “bilinç akımı” tekniklerinin keşfinden önce roman yazarları anlatım ve tanıtım sorununu çözmek için bu

¹⁹⁶ Tekin, a.g.e., ss. 218-220.

¹⁹⁷ Tekin, a.g.e., ss. 236-238.

teknîği sık sık uygulamışlardır. Bu tekniklerin devreye girmesiyle birlikte “iç çözümlene” tekniği daha önceki ağırlığını nispeten kaybetmiştir. Zira “iç çözümlene” yöntemi bir anlamda roman sanatına anlatma tekniğinin hâkim olduğu zamanların anlatım tarzıdır. Yukarıda aktarıldığı gibi “anlatma” tekniğinde, her şey anlatıcının veya yazar-anlatıcının tasarrufuyla ve yine onun bakış açısından okuyucuya yansıtılmaktaydı.

İç çözümlene tekniğinden yararlanırken yazar; okuyucu ile roman kahramanının - bir başka deyişle okuyucu ile anlatının- arasına girer ve kahramanın psikolojisini, zihninden geçenleri dışa aktarmaya çalışır. Aktarmada anlatıcıya düşen görev, kahramanın durumunu inandırıcı ölçüler içinde verebilme başarısını göstermektir. Kahramanla ilgili verilen bilgiler, kahramanın roman dünyasındaki çizgisine, kişiliğine ve konumuna ters düşmemelidir. Kısacası yazar, kişisel duygularını katmamaya özen göstermeli, elinden geldiğince yansız bir tavır takınmalıdır. Böyle bir yaklaşımla gerçekleştirilen iç çözümlene tekniği hem anlatıma hem tanıtıma sahilik kazandıracak dolayısıyla romanı güçlü kılacaktır.¹⁹⁸

Munîf romanda tüm karakter tahlillerini başkahraman Peter üzerinden yapmıştır. Karakter tahlilinde önemli bir işlevselliği sahip olan iç gözlemin romandaki ilgi çekici örneklerinden biri aşağıdaki şekildedir:

Yine durdu. Bu girişi gereğinden fazla tasalı bulmuştu. Beyrut’a, yolun yarısındaki bu durağa varışından sadece birkaç saat sonra böyle mi yazmalıydı? Bu duygusal ve zavallı sözlerden başka yazacak bir şey bulamadı mı? Peter, kendi keline şöyle dedi: “Şu anda bir kadeh viski bütün bu hüznün ve kederi yok etmeye yeter. Bir kadeh viski almalıyım.” Kendine bir kadeh viski istemek için tam zili çalmak üzereydi ki aklına dışarı çıkmak geldi. Odada yalnız başına içmek istemiyordu. Odada kalırsa kendi kendine eziyet etmiş olacaktı, bunun yerine salona ya da bara inse ne olurdu ki? Hatta otelden ayrılıp başka bir yere gitse ve orada herhangi biriyle bir iki kadeh içse nasıl olur? Sıkıntıyla kendi kendine şöyle dedi: “İnsan efkârlyken bu durumundan kurtulmak için içmeyi düşünür. Ancak tek başına içerse bu kez efkâr tam bir kâbusa dönüşür. Bense böylesi bir kabusu kaldıramam”. Dışarı çıkmaya karar verdi. Kendi kendine: “Bu lanet olası kadehi nerede içeceğime daha sonra karar veririm” dedi. (s. 42)

1.10.3. Diyalog Tekniği

Diyalog, iki veya daha fazla kişi arasında gerçekleşen konuşma demektir. Bu konuşma tarzı daha çok kurmaca eserlerde kullanılmaktadır. Herhangi bir kurmaca eserin

¹⁹⁸ Tekin, a.g.e., ss. 284-285.

herhangi bir yerinde, belirli amaçla kurgulanmış bir diyalog sahnesiyle mutlaka karşılaşılmaktadır. Diyalog tekniğine kıyasla daha yeni sayılan iç monolog, iç diyalog ve bilinç akımı tekniklerinin de sisteme dâhil olmasıyla beraber, her ne kadar kullanımı azalsa da, kurmaca eserlerde diyalog tekniğinin kullanımından tamamen vazgeçilememiştir. Bu vazgeçilemeyişin nedenlerini diyalog tekniğinin işlevselliğinde aramak gerekmektedir. Mehmet Tekin, diyalog tekniğinin kurmaca eserlerdeki işlevlerini C. Hugh Holman'dan (1914-1981) yaptığı bir alıntıyla şu şekilde sıralamıştır:

- Olayın gelişiminde rol oynar.
- Kahramanların psikososyal konumlarının açıklanmasına yarar.
- Anlatıma doğallık izlenimi verir.
- Düşünce ve felsefelerin yansıtılmasını, etkileşimini sağlar.
- Farklı kişilerin bir araya gelmesine, dolayısıyla farklı kültür ve konuşmaların, üslupların ortaya çıkmasına vasıta olur.
- Metnin muhtemel ağırlığını hafifletir.¹⁹⁹

Munîf bu romanında diyaloglardan geniş ölçüde yararlanmıştır. Özellikle başkahraman Peter dışındaki figürlerin okuyucuyla buluşmasında bu diyalogların ayrıca bir ehemmiyeti vardır.

1.10.4. Bilinç Akımı Tekniği

Bilinç akımı kısa bir tanımla, bireyin duygu ve düşüncelerinin seri fakat düzensiz olarak şekillenen bir iç konuşma halinde verilmesi anlamına gelmektedir. Ancak buradaki “iç konuşma” nitelemesini ihtiyatla karşılamak gerekir. Çünkü “bilinç akımı” tekniği bilinen “iç konuşma” tekniğinden ayrılır. Mehmet Tekin bu ayrılığın temel noktasını, Berna Moran'dan (1921-1993) yaptığı bir alıntıyla şu şekilde açıklığa kavuşturmuştur:

Bilinç akımı, (...) roman kişinin kafasının içini okura doğrudan doğruya aksettiren bir teknik. Şu farkla ki; iç konuşma gramer bakımından düzgün, sentaks kurallarına uygun cümlelerle yapılan sessiz bir konuşmadır. Ve düşünceler arasında mantıksal bir bağ vardır. Bilinç akımında ise karakterin zihninde akıp giden düşüncelerde mantıksal bir bağ yoktur. Daha çok çağrışım ilkesine göre akarlar. (s. 295)

Bilinç akımı tekniğinin roman sanatında denenmesi, yakın zamana tesadüf eder. Bu teknik bir anlamda psikolojinin romana armağanıdır. Edebiyat alanında bilinç akımı

---

¹⁹⁹ Tekin, a.g.e., ss. 277-278.

teknikini ilk deneyen roman yazarı olarak Lev N. Tolstoy (1828-1910) gösterilmektedir. Bu tekniğin getirdiği imkânla roman “anlatma” ağırlıklı değil, “gösterme” ağırlıklı bir yapıya bürünmüştür.²⁰⁰

Romanda en belirgin bilinç akımı tekniği örneği aşağıda alıntılanmıştır:

Hava alanında sonbahar yaprakları uçuşuyordu. Peter Mc Donald, bekleme salonunun kuzey köşesinde oturduğu yerden uçuşan yaprakları izliyordu. Ara sıra gözlerini kaçırıyor, gözlerinin yarım dairelik o hareketini dudaklarında hüzne yakın küçük bir gülümseme izliyordu. Karısı Patricia, iki arkadaşı Mûdî ve Aleksandr yanibaşındaydılar, ancak hiçbiri yolculuk öncesi duymak istediği sevinci yaratamıyordu. Aleksandr, ona korkuyu anımsatıyordu, yaradılıştan gelen, insanın kaynağını ya da nedenini bilemediği, ama yine de hissettiği bir korkuyu...

Acaba Aleksandr savaşı ve birlikte tutsak edilmelerini mi hatırlatıyor da aralarındaki ilişkilerin tamamen kopmasına yol açacak bir anlaşmazlık, patlamaya hazır bir gerginlik hali mi bu? (s. 9)

Yazar Munîf’in Peter’in içinde bulunduğu psikolojik hali anlatmak için seçtiği kelimeler özellikle dikkat çekmektedir. “Ara sıra gözlerini kaçırıyor, gözlerinin yarım dairelik o hareketini dudaklarında hüzne yakın küçük bir gülümseme izliyordu.” ifadesi içerisinde yer alan “yarım dairelik göz hareketi”, Peter’in maziye dönük hatırlama fiiline bir işaret olarak kullanılmıştır. Kendisini derinden etkilemiş olan tutsaklık anıları birlikte tutsak edildiği Aleksandr’ı görmekle çağrışımsal olarak direk hatırına gelmiştir.

1.10.5. Metinlerarasılık Tekniği

Disiplinlerarası bir kavram olan metinlerarasılık (Intertextualiaty), -her ne kadar farklı disiplinlerden olanlarca farklı tanımlansa da edebiyatbiliminde bir metnin bir başka, öncel metinle olan ilişkisi, bağıntısı, hatta başka metinlerin dönüşüme uğramasıdır. Metinlerarasılık kavramının ilk defa, 1965 yılında Paris’e göç eden Bulgar asıllı Fransız kültürbilimci, psikoanalizci ve göstergebilimci Julia Kristeva (1941-?) tarafından 1967 yılındaki bir makalesinde kullanıldığı bilinmektedir. Buradaki kullanımla Rus dil- ve edebiyat kuramcısı Mihail Bahtin’in (1895-1975) “Diyalogsallık” kuramı, “Metinlerarasılık” olarak Kristeva tarafından Batı eleştirisine kazandırılmış olur.

Metinlerin öncel metinlerle oluşturdukları b(ağ)/ilişki, Antik Çağ’dan günümüze kadar çeşitli şekillerde okur/alımlayıcı karşısına çıkagelmiştir. Bunlardan en bilindik olanı

²⁰⁰ Tekin, a.g.e., ss. 295-297.

“açık ilişki” olarak nitelendirebilecek, metne yapılan göndermenin açık olarak, yani “alıntılama” (Citation) şeklinde, tırnak imiyle gösterilmesi şeklinde gerçekleştirilendir. Metinlerin öncel metinlerle oluşturdukları ikinci türden ilişki ise, kapalı ya da örtük ilişki olarak nitelendirebilecek, daha çok okuru/alımlayıcıyı ön plâna çıkaran, onu aktif kılan, anlam üretmeye zorlayan bir ilişkidir. Özellikle bu yönüyle, yani alımlayıcının/okurun kurmacaya dâhil edilmesi, bir başka deyişle kurmacanın kurmacası (metafiction) olması, postmodern edebiyatın yaygın olarak başvurduğu yöntemlerden bir tanesidir.²⁰¹

Buradan hareketle şu sonuca varılabilir: Klasik ve modern dönem roman yazarları başka metinlerden aldığı malzemenin mahiyetini değiştirmeden, bozmadan, onun aslı karakterine saygı duyarak işine yaradığı ölçüde kullanmaktaydı. Postmodern dönem roman yazarları ise tam tersine aldığı malzemenin yapı ve mahiyetini değiştirerek, bozup yeniden üreterek kullanmaktadır.²⁰²

Metin alıntılama şu amaçlarla kullanılmış olabilir: Romanla, romanın içeriğiyle tarihsel bir bütünlük sağlamak için o tarihsel döneme ilişkin metinlere yer verme düşüncesi; romana biçimsel anlamda değişik bir hava katmak düşüncesi; romanın içeriğini, iletisini başka metinlerle pekiştirme düşüncesi.²⁰³

Munîf bu tekniği uygulamada modern yazarların izlediği yolu izlemiş; her bölüm başlangıcında bölüm içeriğiyle uygun olacak şekilde ve atıfta bulunarak alıntılama tekniğini kullanmıştır.

Birinci bölüm başlangıcında kullanılan aşağıdaki alıntı, aslında romanın konusu olan “İngiltere ve Amerika’nın İran petroleri sebebiyle giriştikleri çıkar amaçlı çekişmeler”i bir anlamda gerekçelendiren bir ifade olarak görülebilir:

Şarka egemen olan... Dünyaya egemendir. (s. 8)

Roman kahramanı Peter gibi bir İngiliz olması ve benzer bir görev dolayısıyla Şark’ta bulunması sebebiyle, Lawrence’tan yapılan şu alıntı da ilgi çekicidir:

---

²⁰¹ Tefik Ekiz, Alımlama Estetiği mi, Metinlerarasılık mı?, **Ankara Üniversitesi DTCF Dergisi**, 47, 2 (2007), ss. 124-125.

²⁰² Çetin, a.g.e., ss. 259-260.

²⁰³ Çetin, a.g.e., ss. 260-261.

Eğer Şark giysilerini giydiysen kelimenin tam anlamıyla Şarklı ol. İngiliz olan ne varsa sahilde bırak ve tümüyle Şark geleneklerini benimse. Bu noktadan hareket eden bir Avrupalı, kendi zeminlerinde Şarklılara karşı üstünlük sağlayabilir. Çünkü Avrupalı'nın güdülere onlarınkinden çok daha güçlüdür, hırsları da öyle. Şayet bu alanda onlara karşı üstünlük sağlayabilirsen, kesin başarıya doğru büyük bir adım atmışsın demektir. Ancak; yaşamın ve tam olarak anlamadığın bir dilde düşünmenin baskısı, ancak vahşi hayvanların sindirebileceği yemekleri yemek ve tuhaf elbiseleri giyinmek zorunda olman, bütün bunların yanında aylar geçtikçe huzurun kaybolması ve çekilen yalnızlık, başkalarını taklit etmekten kurtulma olanağının bulunmaması, ilişkilerdeki zorluklar, iklimin sertliği... Bu vahşi gemiye binmeden önce ciddi şekilde düşünülmesi gereken gerçekliklerdir. (s. 94) LAWRENCE (1888-1935)

1.10.6. Leitmotiv Tekniği

Zaman içinde roman sanatında da kullanılan “leitmotiv tekniği” edebiyata müziğin armağanıdır. Müzikte belli aralıklarla tekrarlanan seslerle hem ritim hem de süreklilik elde edilir, dinleyende üzerinde hoş bir etki bırakır. Bu imkândan yararlanmak isteyen romancılar, zaman içinde bu tekniğe rağbet göstermişlerdir. Özellikle natüralist romancılar roman şahıslarını belirleyen tipik özellikleri vermede bu tekniğe başvurmaktadır.

Leitmotiv tekniğinde, telaffuz farklılığı, jest ve mimikler, yaratılış özellikleri malzeme olarak kullanılmaktadır. Ancak leitmotiv tekniğinin kapsamı yalnızca bunlardan ibaret değildir. Bir romanda sık sık tekrarlanan söz grubu, herhangi bir dize, yine konu veya kişilerle ilgili olarak tekrarlanan bazı kelimeler de leitmotiv olarak kabul edilmektedir.²⁰⁴

Romanda iki farklı kişiden birer mimik leitmotiv tekniği kapsamında kullanılmıştır. Mirza'nın göz hareketi, Şirin'in ise dil-dudak hareketleri bu kapsamda değerlendirilebilir:

Mirza çevresine sürekli bakınırken gözleri de o bilinen dikkatli hareketlerle dönüyordu. (s. 74)

Mirza, dengesini ve zamanla bağlantısını yitirmiş bir saat yelkovanı gibi, yuvalarında fırl fırl dönen gözleriyle bana hayretle bakmıştı. (s. 248)

Dilini alt dudağının üzerinde gezdirdikten sonra dudağını o anlamlı bakışlarla birlikte ısırması da ihmal etmedi. (s. 213)

Dili, o her zamanki arzulu hareketiyle dudağında geziniyordu. (s. 235)

---

²⁰⁴ Tekin, a.g.e., ss. 273-274.

1.10.7. Diğer Anlatım Teknikleri

Romanda kullanılan anlatım teknikleri yalnızca yukarıdaki anlatım teknikleriyle sınırlı değildir. Yukarıda sıralananların yanısıra mektup ve günlük anlatım teknikleri de Munîf tarafından kullanılmıştır.

Günlük, öğretmeye bağlı, gerçekçi anlatım türlerinden biri olup bir kişinin önemli bulduğu olayları, duygu, düşünce, gözlem ve hayallerini günü gününe tarih belirterek anlattığı yazdığı yazı türüdür.²⁰⁵ Roman özellikle ikinci bölümden itibaren ağırlıklı olarak Peter'in yazdığı günlükler aracılığıyla ilerlemektedir. Bu türün, romanın temasıyla en uyumlu tür olduğunu söylemek mümkündür. Zira Munîf "Olay Örgüsü" adlı bölümde aktarıldığı üzere bir röportajda romana tema olarak "Oryantalizm"i seçtiğini belirtmiştir. Romana başkarakter olarak Peter isimli bir İngiliz'in seçilmesi de muhakkak bu temanın işlenmesi amacıyla yapılmış bilinçli bir tercihtir. Günlük yönteminin de bu doğrultuda yapılmış bir tercih olduğunu söylemek mümkündür.

Kullanılan bir diğer teknik ise mektup tekniğidir. Peter özellikle eşi Patricia ve Mr. Randly ile yazışmalarını bu şekilde gerçekleştirmiştir. Mektup tekniğinin roman karakterlerinin iç dünyalarını aydınlatmadaki işlevsel rolü sebebiyle kullanıldığı söylenilebilir.

1.11. TEMA

Eser dikkatli bir şekilde okunduğunda ana tema olarak "Oryantalizm" in işlendiği görülmektedir. Munîf, temayı daha gerçekçi bir şekilde işleyebilmek adına roman başkarakterini bir İngiliz olarak belirlemiştir.

"Bu lanetli şarka -böyle nitelemekten hoşlanıyordu- ilk kez geliyordu." (s. 44) Bir görev icabı Doğu'ya yollanan başkarakter Peter Mc Donald'ın baştan itibaren Doğu'ya karşı bir antipatisi vardır. Bunda görevi gereği kendisine bağlı bulunduğu, üstü konumundaki Mr. Randly'nin de etkisi bulunmaktadır. Görevine başlamadan önce Zürih'te, Doğu insanının genel karakteristiğine, onlarla nasıl iletişime geçebileceğine, kendileriyle tartışırken nasıl şahsına ait fikirleri muhataplarına "çaktırmadan" kabul

²⁰⁵ Mustafa Karabulut, Yusuf Atılgan'ın Aylak Adam Romanında Anlatım Teknikleri, **Turkish Studies - Literature and History of Turkish or Turkic**, Volume 7/1, Winter 2012, p. 1383. (pp.1375-1387)

ettirebileceğine vs. dair Mr. Randly tarafından kısa bir eğitimden geçirilir. Aşağıdaki alıntılar bu eğitim sürecinde kullanılan ifadelerdir:

Ahmaktırlar, çünkü hiçbir şey bilmezler. Nasıl düşüneceklerini, nasıl davranacaklarını bilmezler, bu nedenle de bütün düşünce ve davranışları genellikle ahmakçadır. Öte yandan aceleci ve fevridirler. Gerçekleştirilmesi kesinlikle olanaklı olmayan bir şeyin örneğin, yeryüzü ile ay arasındaki mesafenin kat edilmesi gibi- bir anda yapılabileceğini düşünürler. Üstelik dediklerinden geri adım atmadıkları gibi, yanlışlarını da kabul etmezler. Aceleci oldukları için de daha çok ahmaklık yaparlar. Onlardan fazlasıyla böylesi ahmaklıklar beklemelisin ve bunlara tahammül etmeli, gülüp geçmelisin. Çünkü ahmakça atılan her adım, avı avcıya yaklaştıracaktır... (s. 33)

Gittiğin ülke, kadınların egemen olduğu bir ülkedir. Orada her şeyi perde arkasından kadınlar yönetir. Kadın, yönetebildiği gibi sana birçok kapıyı açabilir. Ama aynı zamanda seni öldürebilir, bütün kapıları yüzüne kapatabilir de... Bu nedenle bir süre Beyrut'ta kalıp şark kadınlarını iyice tanımalısın. Eğitim için Beyrut' ta bir süre kalmada yarar var.” (s.67)

Herhangi bir kadının cazibesine gerçek anlamda kapıldığını hissettiğin an orada durmalısın Peter. Çünkü sen avcı iken, av durumuna düşersin sonra. Bu nedenle hemen bırak! Hatta bilgi hazinesi bile olsa, iktidarın en tepesine bizi ulaştıracak bir yol bile olsa, hemen ve hiç tereddüt etmeden bırak. Çünkü zayıf bir erkek, güçlü bir kadının üzerinde asla egemenlik kuramaz. Anladın mı Peter? (s. 205)

Şarklılara karşı saygılı davranmayacaksın. O insanlar kendilerine karşı sert davrananlardan hoşlanırlar. Bırak senin için çok şeyler yapsınlar, bunu yaparken büyük bir memnuluk duyacaklardır. Şayet onlara karşı doğal ve mütevazı davranacak olursan, hemen sırtına bindiklerini göreceksin. (s. 63)

Bu insanlar zamanın anlamını hiç bilmezler. Çok yalan söyledikleri gibi bol bol da vaatler verirler. Onlara karşı dikkatli davranmazsan tıpkı bir balık gibi elinden kaçarlar. İyice anladıklarından emin olmak için en basit şeyleri bile defalarca yinelemekten bıkmamalısın. Dur daha bitmedi, üstelik istediğin her şeyi de bizzat sen belirleyeceksin. Hatta yardımcılarına bırakmaya alıştığın küçük ayrıntılarla bile sen ilgileneceksin. Bütün bunları yapmazsan bu insanlar sana çok büyük zorluklar yaratırlar. (s. 73)

Eğitim sürecinde böyle bir önyargı bombardımanına tutulan Peter, Doğuda geçirdiği süreç içerisinde bu önyargılı bakışı kendi de sürdürecektir. Doğuyu ve Doğuluları daha iyi tanımak için halkın içine çıkıp gezen Peter, bakış açısı değişmeyince gördükleri de değişmeyecektir. Aşağıdaki satırlar kendi gözlemleri sonucu günlüğüne yansıtmış olduğu ifadelerden alıntıdır:

Buradaki insanların hüznelerini sevinçlerinden ayırt edebilmek olanaksız. Durmadan koşuyor, hiç bir şeyi umursamaz gibi kahvehanelerde oturuyorlar. Kahvehaneler hem çok hem de çeşitli, çocuklar ve kadınlar giremiyor! Otelden

şehir merkezine indiğim zaman, mağaza vitrinlerini seyreden insan denizinin içinde, boğulduğumu hissediyorum. Öyle ki sanki bu hobilerini gerçekleştirmekten başka hiçbir işleri yok gibi. Burada insanlar nasıl yaşıyor bilemiyorum, ancak, çoğunlukla ürkek ve aşırı ölçüde konuşkanlar. Anlayamadığım bir nedenle son derece yüksek konuşuyorlar. (ss. 48-49)

Buradaki her şey aldatıcı, bu nedenle hiçbir şekilde güven duymuyorum. Yemekte getirilen eti yemeden önce kokluyor, cüzdanımın çalınması korkusuyla da ikide bir ceplerimi yokluyorum. (s. 49)

Yerli insanlar; çevreye dağıttıkları bol gülümsemelere ve esas olarak dil bildiklerini göstermek -bazen de yardımcı olmak- için yabancılarla konuşmaya çaba göstermelerine rağmen, insanın onlara güven duyması olanaksız. Belki de bunu birtakım çıkarlar ya da bazıları açısından hırsızlığı kolaylaştırmak amacıyla yapıyorlar? (s. 50)

Şarklılar ölmek için doğmuş ve yaşarken de ölüymüşçesine yaşadıklarından, bön bön düşüncelere dalışlarından ve gamsızlıklarından... Bir anlamda ölü sayılırlar. (s. 95)

Yılın bu mevsiminde çarşı cansız, dükkânlar da bomboştur ya da başka günlere, özellikle yaz ve sonbahar günlerine göre daha az mal bulunurdu. Çarşının bir şeyleri bekler bir hali vardı, bu nedenle hareket son derece ağır, yaşam da tam bir rehavet içindeydi. İnsanlar belirgin bir yavaşlıkla hareket ediyor, küçük dükkân sahipleri ise rahatlık ve sıcaklığın özlemini çekiyorlardı. Dükkânlarda sergilenen mallar da eski ya da kullanılmış gibi duruyordu. Yılın bu mevsiminde güneş var olup olmamak arasında gidip geliyor, insanda ışık adına zayıf bir duygu dışında hiçbir iz bırakmadan sürekli olarak bir kaybolup bir görünüyordu. Sıcaklığa gelince, en ufak bir eseri bile yoktu. (s. 97)

İnsan burada nasıl yaşayabilir? Her taraf pislik içinde, güvenliğin olmaması da her insanı tehdit ediyor. İlkellik her şeye yansımış; giyeceklerle, davranışlara, dini inanışlara da. Ama hayır, “ilkel” sözcüğü hiçbir şeyi tanımlamaya yetmiyor, her şey daha ayrıntılı bir şekilde belirlenmeli. Gerilik ve vahşilik yaşamın bütün alanlarında öne çıkıyor; insanlar yüksek sesle konuşuyorlar, düşmanmış gibi insana sürekli sabit gözlerle bakıyorlar, her konuda insanı aldatıyorlar... ve daha bir sürü şey. (ss. 103-104)

Peter siyasî açıdan oldukça karmaşık bir süreç geçiren ve bu durumun da sokaklara direkt yansıdığı bir vakitte Doğuya gitmiştir. Dolayısıyla Doğunun öfkeli hallerine de tanıklık edecektir. Ayrıca Doğuda iki yaz geçiren Peter “Doğuda güneş ve etkileri” üzerine fazlaca kafa yormuştur:

Şark, tek sözcükle güneş demektir.

Güneş daha doğudan süzölmeye başladığı ilk andan itibaren dünya önce kaynamaya, sonra yanmaya, en sonunda da alevlenmeye başlar. Bu durum gün boyu, hatta gecenin büyük bir bölümünde de devam eder. Gün boyunca gökten inen sıcaklık, güneşin batı ufkunda kaybolmasıyla birlikte bu kez topraktan, duvarlardan, ağaçlardan, kısacası her şeyden fişkırmaya başlar. Güneş Şarkın

ilahıdır. Şarktaki her şeyi yaratan da odur. Şarklılar ise güneşe, ilahlara karşı duydukları sevgiden çok daha fazla bir korku duyarlar. Buradaki yaşamın bütün alanlarında güneşin etkisini görmek mümkün: İnsan yüzlerinde, susuzluktan çatlayan topraklarda ve çocukların dudaklarının kurummasından ağaçların yanmasına kadar varan sert kuraklıkta... (...) Güneşin etkisi günlük yaşamın her alanına da yansıyor. Gün boyunca ağır, sıkıcı ve sıradan olan yaşamın etkisi insanların yapı ve karakterleri üzerinde de görülür. Yılın bu bölümünde insanlar -ki gerçekte yılın çoğu zamanını kapsıyor- konuşmaya bile isteksizdirler. En önemli alışkanlıkları olmasına rağmen dedikoduya bile tahammülleri yoktur. Onun yerine uyumayı yeğlerler. Güneşin sıcaklığından korunmak için de basit yöntemlerin hepsine başvururlar: Ayaklarını, içi su dolu kaplara daldırıp kafa ve alınlarını ıslak bezlerle sararlar. Sıvı şeyleri aşırı miktarlarda tüketmenin yanında oturdukları yerlerin çevresine de bolca su serperler. Üstelik bütün bunları hiç bıkmadan gece gündüz defalarca yinelerler.

(...) Geceleri ise insanlar tıpkı karıncalar gibi yer altından açık havaya çıkarlar. Yer altında geçirdikleri uzun saatlerden sonra ertesi sabah güneşin doğuşuna kadar dışarıda kalırlar. Yatma zamanı geldiğinde de evlerin damında, bahçelerde, kaldırımlarda, kısacası gökyüzünün şemsiyesi altında yatarlar. Önemli olan üzerlerinde hiçbir örtünün bulunmamasıdır. Açık hava en küçük hücrelerine kadar sinen güneşin sıcaklığını alacakmış gibi vücutlarını doğaya karşı sergilerler. (ss. 125-126)

Şarklıların bu yapıda olmalarının bir nedeni de doğadır. Aynı doğa, yabancıları da, hayvanları da hemen her şeyi de etkiliyor. Yabancılar, ilk etapta direnme eğilimi göstererek doğaya uyum sağlamayı reddederler. Ancak şarklıların tepkileri ve doğayla ilişkilerinde çıkan sorunlar karşısında zaman geçmeden virüs yavaşça onlara da bulaşır. Öğle yemeğinden hemen sonra uyumayı yeğleyen kendi yurttaşlarımızdan birçok insan tanyorum. Keza tıpkı şarklılar gibi geceleri hiç uyumayan çok sayıda yabancı da gördüm. Hepsinin de gerekçeleri aynı: Doğanın sertliği. (s. 127)

Tanıştığı insanlardan hareketle birtakım çıkarımlarda bulunan Peter bunlara da günlüğünde yer verir:

Bu şarklıların kendilerine has, tuhaf bir doğaları var. Tedirginliğe ve durgunluğa fazlasıyla yatkındırlar. Yüzlerinde gördüğün kararlı görüntüye rağmen, her şeyden müthiş ölçüde kuşku duyarlar. Vahşi hayvanlar gibi başkalarına asla güvenmezler. Davranış ve karakterlerini de iyi niyetle yorumlamak olanaksızdır. Bu durumu taksi şoföründen tut da iktidarın en tepesindeki insana kadar her düzeyde somut olarak görebilirsin. Çoğunlukla kibar görünüp, seni saygıyla dinlerler. Yüzüne karşı gülümseyip samimi bir tavır içinde olurlar. Ancak bütün bunların ardında da, aslında bütün söylediklerine ya da yaptıklarına hiçbir biçimde güvenmediklerini hissedersin! (s. 118)

Bazen bir şeyi anlamazlığa vurup bunun ardına sığınıyorlar. Böyle durumlarda ya susuyorlar ya da anlamsız sözcükler mırıldanıyorlar. Somut bir şey söylememek için akıl almaz yöntemlere başvuruyorlar. Sonuçta hiçbir anlam ifade etmeyen genel sözcükler kullanıp "bilmiyoruz" diyorlar. (s. 122)

Her zaman söylediklerinde ve yaptıklarında olağanüstü bir abartma vardır. Sözcüklerin onlar için somut bir anlamı yoktur, bu nedenle kastetmedikleri halde

birçok şeyi öylesine söylerler. Onlar anın insanıdır. En zor şeyleri en kolay şeymiş gibi karşılayabilirler. Ancak iş uygulamaya geldi mi de o zaman ne ile ilgili konuştuğunu ya da nasıl davranacaklarını bilmez bir halde karşında aptal aptal dururlar. (s. 124)

Aktarıldığı kadarıyla Oryantalistik bakış açısının ürünleri olarak değerlendirilebilecek tüm bu görüşler, aslında yalnızca Peter'a ait görüşler değildir. Munîf bu romanı yazarak, zaten var olan Oryantalistik bakış açısını gözler önüne sermeye ve bu bakış açısındaki yanlılığın nasıl çarpık bir anlayışa sebep olduğunu ortaya çıkarmaya çalışmıştır.

SONUÇ

‘Abdurrahmân Munîf’in başka birçok etkenle beraber yaşadığı zaman dilimi ve içinde bulunduğu farklı coğrafyaların edebî kişiliğinin oluşmasında ve dünyaya bakışında etkili olduğu görülmektedir. İki büyük savaş arasında dünyaya gelen yazar, özellikle petrol konulu doktora çalışmasıyla, Arap insanların üzerindeki sistematik sömürüye şahit olmuş, batılı devletlerce yerleştirilen kukla rejimleri kıyasıya eleştirmiş ve bunun sonucu olarak da Suud vatandaşlığından çıkarılmıştır. Baas partisi içinde aktif siyasete de giren Munîf, bu alanı çare olarak görmemiş, bir toplumsal değişim aracı olarak en son roman yazmaya yönelmiştir. Yazarın tarihsel açıdan sahip olduğu avantajı akademi ve siyaset gibi hem teorik hem de pratik alanlarda zenginleştirmesinin ve ardından bu tecrübeyle beraber geç sayılabilecek kırklı yaşlarında edebiyata geçişinin, romanlarındaki zengin alt yapının oluşmasına sebep olduğu görülmektedir.

Romanın vuku bulduğu zaman ve mekân ile beraber karakterlerin de tam bir uyum içinde olduğu, belirtilmesi gereken önemli özelliklerdendir. Ayrıca roman kahramanlarına Munîf’in kullandığı dil ve üsluptaki titizlik, eserin inandırıcılığını artıran kıymetli bir unsurdur.

‘Abdurrahmân Munîf’in daha önce bahsi geçen Arap romanı hakkındaki kuramsal fikirlerini bu eserine doğrudan yansıttığını görmekteyiz. Ayrıca modern roman tekniklerinin pek çoğunu yerinde ve büyük bir ustalıkla “Sibâku’l-mesâfâti’t-tavîle” romanında uygulamıştır.

Munîf’in romanda, belirli bir zaman ve mekân bilgisi vermekten kaçındığı görülmektedir. Zira Munîf herhangi bir yerde cereyan eden bir vak’anın aslında çok daha farklı bir yerde cereyan eden vak’alarla arasında, meydana geliş şekilleri ya da meydana geliş sebepleri bakımından benzerlikler bulunabileceğini düşünmektedir. Nitekim o dönemde İran’da gerçekleşen olaylar bir başka vakitte bir başka ülkede birbirlerini doğrudan çağrıştıracak derecede benzer şekillerde gerçekleşmiş, gerçekleşiyor ya da gerçekleşecek olabilir. Ayrıca böyle bir tercihte bulunmasında, romanı toplumsal dönüşümde önemli bir çare olarak gören yazarın, bu görüşüne binaen zaman veya mekânı

derinlemesine incelemekten ziyade, Doğu-Batı ekseninde bir düşünce sisteminin getirdiği Oryantalizm fikrinin Batının Doğuya bakışı üzerindeki etkisinin boyutlarını yansıtmayı eserine konu olarak seçtiği görülmüştür. Böyle bir konu, Munîf açısından da Arap romanı açısından da o zaman için oldukça yeni ve orijinal bir konudur.

Karamsar bir havayla başlayan ve bu şekilde devam eden eser başkarakter açısından büyük bir trajediyle sona ermiştir. Roman türünü Araplar için bir yükseliş aracı olarak gören Munîf'in çözüm önerileri sunmaktan ziyade, dünya romanının diğer örneklerinde olduğu gibi pek çok soruna işaret etmekle kalması, çalışmada nihaî olarak bahsedilmesi gereken sonuçlardandır.

KAYNAKÇA

- ALİ Muhammed, Tuz Şehirleri'nin Eridiğini Haber Veren Suudî: 'Abdurrahmân Munîf, Mecelletu'l-Arab, S. 9733, s. 8, (09.11.2014).
- 'ABDURRAHÎM Muhammed 'Abdurrahîm, **Dirâsât li'r-Rivâyet'l-'Arabiyye**, Dâru'l-Haqqîka li'l-'Îlâmi'd-Duvelî, Qâhire, 1991.
- ABRAHAMÎAN Ervand, **Modern İnan Tarihi**, çev. Dilek Şendil, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 3. b., İstanbul, 2014.
- ALGAR Hamid, Âyetullah Kâşânî, **İslam Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, C. XXV (I-XLIV), İstanbul, 2002, ss. 6-7.
- ATEŞ Nihat, Bilinemezlik ve Heterodoksi Arasında Bir Kara Kalem: Orhan Pamuk, **5. Sanattan 5. Kola: Orhan Pamuk**, (Kaan Arslanoğlu, Ergin Yıldızoğlu, Nihat Ateş, Ali Mert), yay. haz. Ahmet Öz, İthaki Yayınları, İstanbul, 2007, ss. 85-102.
- BOLAT Gökhan, Anglo-Persian Oil Company'den British Petroleum'a (BP): İngiltere'nin İran'daki Petrol Macerası, History Studies, Volume 5 Issue 2, A Tribute to Prof. Dr. Halil INALCIK, March, 2013, pp. 68-69. (pp. 57-77)
- ÇETİŞLİ İsmail, **Metin Tahlillerine Giriş 2 – Hikâye-Roman-Tiyatro**, Akçağ Yayınları, 2. b., Ankara, 2009.
- ÇIKLA Selçuk, Romanda Kurmaca ve Gerçeklik, **Hece Dergisi-Türk Romanı Özel Sayısı**, Yıl: 6, Sayı: 65/66/67, 2002.
- DERRÂC Fayşal, **'Abdurrahmân Munîf ve Rivâyetu'l-İltizâm**, Merkezi Dirâseti'l-Vahdeti'l-'Arabiyye, Beyrut 2012.

DEKRUB Muhammed, Abdurrahman Munif – Roman Kuramına İlişkin, **Nikbinlik Dergisi**, Sayı: 17, Aralık 2003, Ankara, ss. 18-26.

DORRIL Stephen, **MI6: Inside The Covert World of Her Majesty's Secret Intelligence Service**, Touchstone Rockefeller Center, New York, 2002.

DURAYDÎ Muhammed Ruşdî ‘Abdulcebbâr, en-Naşşu’l-Muvâzî fî A’mâli ‘Abdurrahmân Munîf el-Edebiyye, Necâh Üniversitesi Kulliyetu’d-Dirâsâti’l-‘Ulyâ, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Filistin, 2010.

EKİZ Tevfik, Alımlama Estetiği mi, Metinlerarasılık mı?, **Ankara Üniversitesi DTCF Dergisi**, 47, 2 (2007), ss. 119-127.

EROL Gözdenur, Emine Işınsoy’un Tarihi Romanları Üzerinde Bir İnceleme, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Manisa, 2006.

FAYDA Mustafa, Tarih, İslam Ansiklopedisi, TDV Yayınları, C. XXXV (I-XLIV), İstanbul, 2011, ss. 30-36.

FORSTER E. M., **Roman Sanatı**, çev. Ünal Aytür, Milenyum Yayınları, İstanbul, 2014.

EBÛ NİZÂL Nezîh, **et-Taḥavvulât fi’r-Rivâyeti’l-‘Arabiyye**, el-Muessesetu’l-‘Arabiyye li’d-Dirâsât ve’n-Neşr, Beyrut, 2006.

ER Rahmi, Roman - Arap Edebiyatı, **İslam Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, C. XXXV (I-XLIV), İstanbul, 2008, ss. 164-166.

ERKAN Süleyman, İran’a Yabancı Ülke Müdahaleleri (1907-1921), **Akademik Ortadoğu Dergisi**, Sayı: 9, ss. 91-116.

GÖRGÜN Ömer Faruk, 1979 İran İslam Devrimi Sonrası Türkiye İran İlişkileri, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, 2006, s. 13.

HAFEZ Sabry, An Arabian Master, çev. (Ar.) Fâzıl Cetker, 2008 ‘**Abdurrahman Munîf**, Fayşal Derrâc ve diğerleri, el-Muessesetu’l-‘Arabiyye li’d-Dirâsât ve’n-Neşr – el-Merkezu’s-Şeḳâfiyyi’l-‘Arabî li’n-Neşr ve’t-Tevzî’, Beyrut, 2009.

HARMANCI Hasan, Abdurrahmân Munîf'in el-Eşcâr ve İğtiyâlu Merzûk Adlı Teknik ve Tematik Yönden İncelenmesi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2013.

el-ḤARRÂŞÎ Süleymân İbni Şâlih, **Nazarât Şer'iyye fî Fikr Munḥarif**, Ravâfid li't-Tıbbâ'a ve'n-Neşr ve't-Tevzî', C. I, (I-III), Beyrut, 2008.

İPEK Muhammet Selim, Arap Yarımadası'nda Roman, **Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Volume 9/12 Fall, Ankara, 2014, ss. 411-421.

KARABULUT Mustafa, Yusuf Atılgan'ın Aylak Adam Romanında Anlatım Teknikleri, **Turkish Studies - Literature and History of Turkish or Turkic**, Volume 7/1, Winter 2012, pp.1375-1387.

KABADAYI Müslüm, Yurtsever ve Sosyalist Bir Arap Romancısı, **Nikbinlik Dergisi**, s. 12, ss.12-16.

KARACAGİL Ö. Kürşat, I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin İran'la İttifak Kurma Arayışları, **OTAM Dergisi**, Sayı: 36, Güz 2014, ss. 95-116.

el-ḲAŞ'AMÎ Muḥammed, **Terḥâlu't-Tâiri'n-Nebîl**, Dâru'l-Kunûzi'l-Edebiyye, Beyrut, 2003.

KINZER Stephen, **Şah'ın Bütün Adamları**, çev. Selim Önal, İletişim Yayınları, II. Baskı, İstanbul, 2014.

LANDAU Jacob M., **Modern Arap Edebiyatı Tarihi**, çev. Bedrettin Aytaç, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1994.

LOUIS William Roger, **Ends of British Imperialism**, I.B. Tauris Co. Ltd., Londra, 2006.

MUNÎF 'Abdurrahmân, **Sîra Medîne**, el-Muessesetu'l-Arabiyye li'd-Dirâsât ve'n-Neşr, Beyrut, 1994.

MUNÎF 'Abdurrahmân, **Rihletu Żav'**, el-Muessesetu'l-'Arabiyye li'd-Dirâsât ve'n-Neşr, 3.b., Beyrût, 2012.

MUNİF ‘Abdurrahmân, **Sibâku’l-Mesâfâti’t-Tavîle**, el-Muessesetu’l-‘Arabiyye li’-Dirâsât ve’n-Neşr, 4.b., Beyrut, 1990.

ÖZKAYA Ömer, **Nasıl Darbe Yapılır? / Amerika’nın Ortadoğu’daki İlk Darbesi: Çizme Operasyonu**, Paradoks Kitap, 2. b., İstanbul, 2011.

RAHNEMA Ali, **Behind The 1953 Coup in Iran: Thugs, Turncoats, Soldiers and Spooks**, Cambridge University Press, Cambridge, 2015.

ROOSEVELT Kermit, **Karşı Darbe – CIA İran’da**, çev. Bedirhan Muhib, Timaş Yayınları, II. Baskı, İstanbul, 2007.

SARIKAYA Yalçın, **Geçmişten Günümüze İran: Tarih, Siyaset, Toplum ve Kültür**, Türk Akademisi Siyasî Sosyal Stratejik Araştırmalar Vakfı Yayınları, Rapor No: 2, s. 11, Ankara, Kasım 2012.

ŞÂHÎN Muhammed, **Âfâku’r-Rivâye – el-Bunye ve’l-Muessirât**, İttihâdu’l-Kitâbi’l-‘Arabî, Dimaşk, 2001.

TAFLIOĞLU M. Serkan, **II. Pehlevî Dönemi İran Dış Siyaseti Üzerine Bir Deneme**, Turkish Studies, Vol. 8/7, Summer 2013, p. 633, pp. 631-644.

TEPEBAŞILI Fatih, **Edebiyat ve Roman**, Çizgi Kitabevi, Konya, 2001.

TEPEBAŞILI Fatih, **Roman İncelemesine Giriş / Notlar - Açıklamalar - Örnekler**, Çizgi Kitabevi, Konya, 2012.

TUĞRUL Ülkü, **Abdurrahmân Munif’in Şarku’l-Mutevassıt Adlı Romanının İncelenmesi**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır, 2006.

TÜRKEŞ A. Ömer, **Romana Yazılan Tarih, Edebiyatın Omzundaki Melek – Edebiyatın Tarihle İlişkisi Üzerine Yazılar**, yay. haz. Zeynep Uysal, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011, ss. 81-148.

ÜRÜN Ahmet Kâzım, **‘Abdulhamîd Cûde es-Sahhâr ve eş-Şâri’u’l-Cedîd Adlı Romanı**, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 10, Konya, 2003, ss. 339-348.

YEGİN Abdullah, **İran Siyasetini Anlama Kılavuzu**, Siyaset Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı Yayınları, Ankara, 2013.

İTERNET KAYNAKLARI

İran Başbakanları Listesi,

https://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0ran_ba%C5%9Fbakanlar%C4%B1_listesi

Kaşım, https://ar.wikipedia.org/wiki/منطقة_القصيم .

Kermit Rossevelt, https://en.wikipedia.org/wiki/Kermit_Roosevelt,_Jr. .

Tariq Ali, **A Patriarch of Arab Literature Abdelrehman Munif: 1933-2004**,

<http://www.counterpunch.org/2004/02/01/a-patriarch-of-arab-literature/> .

İskandar HABASH, Unpublished Munif Interview: Crisis in the Arab World – Oil, Political Islam, and Dictatorship, <http://www.aljadid.com/content/unpublished-munif-interview-crisis-arab-world-%E2%80%93-oil-political-islam-and-dictatorship> .

Şahin Torun, Mısır'da bir Asr-ı Saadet Romancısı,

<http://www.dunyabizim.com/?aType=haberYazdir&ArticleID=7206&tip=haber> .

Humeyd Ekberî, Modern Arap Romanı: Kökleri-Gelişmesi-Eğilimleri – 3,

<http://www.40ikindi.com/edebiyat/oku.php?id=3000> .

Humeyd Ekberî, Modern Arap Romanı: Kökleri-Gelişmesi-Eğilimleri -2,

<http://www.40ikindi.com/edebiyat/oku.php?id=2836> .

Nihat Ateş, Nobel'i Niçin Abdurrahman Münif'e Vermediler?

<http://gercekedebiyat.com/haber-detay/nobeli-nicin-abdurrahman-munif-e-vermediler/405> .

Tarık Ali, İtibarsız Nobel, çev. Işın Eliçin, <http://arsiv.ntv.com.tr/news/191640.asp> .

ÖZGEÇMİŞ

Adı, Soyadı	Hatice		ERBAY
Doğum Yeri ve Yılı	Samsun		24.07.1990
Bildiği Yabancı Diller	Arapça		İngilizce
ve Düzeyi	İyi		Orta Düzey
Eğitim Durumu	Başlama - Bitirme Yılı		Kurum Adı
Lise	2004	2008	Samsun Anadolu İmam Hatip Lisesi
Lisans	2008	2012	Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Yüksek Lisans	2012	2015	Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Doktora			
Çalıştığı Kurum (lar)	Başlama - Ayrılma Yılı		Çalışılan Kurumun Adı
1.			
2.			
3.			
Üye Olduğu Bilimsel ve Mesleki Kuruluşlar			
Katıldığı Proje ve Toplantılar			
Yayımlar:			
Diğer:			
İletişim (e-posta):	hatice-erbay90@hotmail.com		
		Tarih	
		İmza	
		Adı Soyadı	